

VIGILIA

2008 / 12

KARL RAHNER: A csönd válasza
DUMITRU STĂNILOAE: Jézus Krisztus

A bizalomról

Adamik Tamás, Aszalós János, Borbély Szilárd,
Bölcskei Gusztáv, Czigány György, Fröhlich Ida,
Hafenscher Károly, Heidl György, Ittész János, Lackfi János,
Máté-Tóth András, Máthé Andrea, Mezei Balázs,
Nemeshegyi Péter, Pomogáts Béla, Rónay László,
Szabó Ferenc, Turczi István, Várszegi Asztrik,
Vasadi Péter és Vörös István
válaszai a Vigilia karácsonyi körkérdésére

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Három karácsony	881
KARL RAHNER:	A csönd válasza. Levél barátomnak (<i>Somfai Boglárka fordítása</i>)	882
DUMITRU STĂNILOAE:	Jézus Krisztus: a világ világossága és az ember átistenítője (<i>Kirilla Teréz fordítása</i>)	885

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

A bizalomról

Adamik Tamás (*klasszika-filológus*), Aszalós János (*matematikus*), Borbély Szilárd (*költő*), Bölcskei Gusztáv (*református püspök*), Czigány György (*költő*), Fröhlich Ida (*történész*), Hafenschner Károly (*evangélikus teológus*), Heidl György (*eszméletörténész*), Ittész János (*evangélikus püspök*), Lackfi János (*költő*), Máté-Tóth András (*teológus*), Máthé Andrea (*esztéta*), Mezei Balázs (*filozófus*), Nemeshegyi Péter (*jezsuita szerzetes, teológus*), Pomogáts Béla (*irodalomtörténész*), Rónay László (*irodalomtörténész*), Szabó Ferenc (*jezsuita szerzetes, teológus*), Turczy István (*költő*), Várszegi Asztrik (*pannonhalmi főapát*), Vasadi Péter (*költő*) és Vörös István (*költő*) válaszai

888

SZÉPÍRÁS

RÓNAY LÁSZLÓ:	Jóvátétel. A Nyugat és Babits Mihály a Vigiliában (<i>tanulmány</i>)	936
TANDORI DEZSŐ:	„Mely s mint alakban?”; Régi szó; A változatokról (<i>versek</i>)	943
KRUPP JÓZSEF:	A fel-ügyelő Tandori. Tandori Dezső: <i>A Legjobb Nap</i> (<i>esszé</i>)	946
FECSKE CSABA:	A kítaszított; Között (<i>versek</i>)	953
OLÁH ANDRÁS:	kiszáradtak az álmok (<i>versek</i>)	954

MAI MEDITÁCIÓK

VASADI PÉTER:	Mindennapi – Az imádságról	955
---------------	----------------------------	-----

KRITIKA

HALMAI TAMÁS:	Elbeszélni a kimondhatatlant. Krasznahorkai László: <i>Seiobc járt odalent</i>	958
---------------	---	-----

Három karácsony

Betlehem, Augustus császár második népszámlálása idején. A Birodalom népe felbolydult: mindenki köteles a szülővárosában összeírtni magát, még a távoli provinciákban is. Júdeában, főleg Dávid városában óriási a zsúfoltság, az idegenből jötteknek nincs hol megszállniuk. Türelmetlenül lökdösik egymást az éhes és fáradt emberek, ennivalót, szálláshelyet keresgélnek. A tolongásban egy férfi az asszonyával, mindenórás kismamával. Magatehetetlen és kiszolgáltatott. Valami nyugalmasabb zugot keresne, ahol meghúzhatják magukat, ha a vajúdás megindul. A tömegszálláson, ahol végül helyet szorítanak nekik, egy rakás ember zsúfolódik össze. Lármájuk elnyomja a vajúdó asszony zihálását, majd a megszületett magzat sírását. „Megszületett az Üdvözítő.”

Pest, 1944. Szenteste. A karácsonyi várakozás megszokott izgalmát még a négy kisgyerekek is eltompítja a távoli robbanások zaja az ostromlott városban. A szülők mégis próbálják a lakásba odavarázsolni az estéhez illő hangulatot. Ahogy szokták, most is csengetytyúszóra vonul be az egész család az addig lezárt szobába. Fa helyett egy fenyőág azért került az asztalra, rajta gyertyákkal. Körülötte valami apró ajándék mindenkinek. „Mennyből az angyal.” Aztán ünnepi vacsora a nagy ebédlőasztal körül. Hirtelen megszólalnak a szírnák. A terített asztal ott marad, a szülők a gyerekeket kézen fogva erednek futásnak, az elsötétített lépcsőházban lefelé a háromemeletes bérház óvóhelyére. Tíz család, harminc ember — felnőttek, öregek, gyerekek — zsúfolódik össze a szűkös pincében. Éjfél felé a légiriadót lefűjják, de a gyerekes családokat már nem engedik vissza az emeleti lakásokba. Két hónapig itt élnek a levegőtlen pincében: Pest elfoglalását követi a budai vár ostroma.

Nagyvárosi pláza, 2007-ben. A mennyezetten és a falakon hetek óta csillognak a műfenyős-lampionos girlandok. Óriási a zsúfoltság, egymást félrelökdösve törtetnek az áruhalmazok felé az ajándékot válogató emberek. A pénz most nem számít. Van, aki azon töri a fejét, kinek mivel okozhat örömet, van, aki azt számolgatja, kinek hány forintos ajándék dukál, hogy meg ne sértődjön, ha kevesebbet kap. A hangszórókból karácsonyi dallamok ömlenek szünet nélkül. „Mennyből az angyal.”

Így látszott, látszik alulról, a mi emberi távlatunkból a megtestesülés eseménye. Vajon hogyan látszott felülről, a mennyei Atya perspektívájából? Hogyan akkor, és hogyan ma?

Hogyan merhette az embersors viszontagságaiba beléengedni Egyszülöttjét, vakon és naivan rábízni az emberekre? Bízott volna benne, hogy nem esik baja? Biztosan nem. Tudván tudta, mi vár majd reá: a bölcsőtől a keresztig vezet az útja. Nem az emberek táplálták bizalmát, hanem saját, bizalmat teremtő szeretete.

A csönd válasza

Levél barátomnak

A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *Gott ist Mensch geworden. Das Geheimnis von Weihnachten.* Herder, Freiburg im Breisgau, 1992, 117–124.

Karácsony... Szinte lemondóan mondjuk ki ezt a szót, mert kérdés, hogy egyáltalán meg tudjuk-e magyarázni a mai világban, mit is jelent a karácsony ünneplése. Egyértelmű, hogy ez az ünnep nem a karácsonyfáról, az ajándékokról, a meghitt otthonról és a többi megható hagyományról szól, amelyekre inkább kételkedve tekintünk. De mi lehet a valódi tartalma? Kedves barátom, próbálok ehhez némi útmutatást adni.

Az élet nagy tapasztalatait a sors hozza, Isten és az ő kegyelme ajándékaként kapjuk, leginkább azonban csak azok részesülnek bennük, akik nyitottak a befogadásukra. Különben előfordulhat, hogy a csillag megjelenik életünk egén, de vakságunkban nem vesszük észre. A bölcsesség, a művészet és a szeretet legfontosabb pillanataira egész emberségünkkel, testünkkel, lelkünkkel kell felkészülnünk — hasonlóképp üdvösségünk ünnepének nagy napjaira is. Ne hagyj hát a véletlenre, ne kényszeredetten, egykedvűen sétálj bele. Készülj fel, akarj felkészülni! — ez az első lépés.

A második: vedd a bátorságot, hogy egyedül légy. Csak ha ezt valóban megteszed, ha keresztényi odaadással teszed meg, akkor remélheted, hogy karácsonyi szívet: szelíd, türelmes, bátor, csendes, gyöngéd szívet ajándékozhat azoknak, akiket szeretni szeretnél. Ez a valódi ajándék a karácsonyfa alatt, e nélkül a többi csak mihaszna tárgy, amelyet máskor is megvehetünk. Mindenekelőtt tehát legyél egy kicsit magadban. Talán találsz egy szobát, ahol egyedül lehetsz. Vagy ismersz egy csöndes sétautat vagy egy magányos templomot.

Most ne úgy beszélj magaddal, mint amikor másokkal beszélgetünk vagy vitatkozunk, még távollétükben is. Várj, figyelj befelé, ne számíts különleges élményre. Ne a panasz áradjon belőled, és ne is az élvezetet keresd. Némán hagyj, hogy megérkezz önmagadba. Lehet, hogy nagyon elkeseredsz. Lehet, hogy ráeszmélsz, mennyire távol állnak tőled azok, akikkel nap mint nap találkozol, akikkel a szeretet elvileg összeköt. Lehet, hogy nem érzel mást, csak félelmes ürességet és halálos csöndet.

Tarts ki, meg fogod látni, hogy mindazt, ami egy ilyen csöndben megjelenik, névtelen távolság övezi, mintha maga az üresség venné körül. Még ne mondd, hogy ez Isten! Ez az úr még csak utalás Istenre, és névtelenségében, határtalanságában azt sejteti, hogy Isten egészen más, nem illeszthető be azoknak a dolgoknak a sorába, amelyek egyébként körülvesznek bennünket a világban. Isten je-

lenléte akkor válhat belső tapasztalattá, ha megmaradunk a csöndben, és nem menekülünk el ijedten attól a félelmetességtől, amely a csöndet betölti — még karácsonyfához vagy kézzel foghatóbb valási fogalmakhoz sem, amelyek a hitet kiolthatják.

Ez azonban még csak a kezdet, karácsonyod előkészítése. Ha kintartasz a csöndben, és engeded, hogy Isten hallgatása szóljon hozzád, csöndje kétféleképp érint meg: a halál félelmében, és ugyanakkor a végtelenség ígéletében, amely áldón közelít hozzád. E kettő oly közeli és hasonló egymáshoz, hogy magunktól e távoli, mégis oly közeli végtelenséget nem tudjuk értelmezni. De éppen ebben a félelmetességben tanuljuk önmagunk helyes megértését, és a félelmetesség édes titkának elfogadását. Pontosan ez a karácsony üzenete: Isten valóban közel van hozzád ott, ahol vagy, ha nyitott vagy erre a végtelenre. Ekkor ugyanis Isten távolsága egyúttal az ő közelsége is, felfoghatatlan, mindent átható közelség.

Gyöngéden közeledik hozzád. Így szól: „Ne félj!” A börtön bensőségessé válik. Bízz ebben a közelségben, nem üresség vesz körül. Engedd el, és megtalálod. Add fel, és gazdaggá válsz. Belső tapasztalatodban ugyanis már egyáltalán nem vagy ráutalva olyan megragadható dologra, amely szétosztható, és így megfogható. Neked nem csak ebben lesz részed, mert a végtelenség került közel hozzád. Belső tapasztalatodat ilyen ünnepként lásd: mint az öröklétnek az időbe, a végtelennek a végesbe történő isteni alászállását, Isten nászát teremtésével. Ilyen ünnep történik benned — a teológusok ezt nevezik száraz fogalmaikkal *kegyelemnek* —, ez történik benned, ha csöndben, várakozva — hittel, reménnyel és szeretettel — helyesen, a karácsony felől nézve értelmezed, amit tapasztalsz.

Csak a szívnek e tapasztalata segít helyesen értelmeznünk karácsony hitbéli üzenetét: azt, hogy Isten emberré lett. Olyan könnyedén kimondjuk ezeket a szavakat. Úgy képzeljük el a megtestesülést, mintha Isten álruhába öltözne, de alapjában véve megmaradna pusztán Istennek, és nem lehet tudni, hogy valóban ott van-e, ahol mi vagyunk. Isten emberré lett — ez nem jelenti azt, hogy már nincs dicsőségének határtalan teljességében. És nem jelenti azt, hogy embersége nem tartozik egészen hozzá, hanem csak felvette, és hogy ez róla tulajdonképpen semmit sem mond, csak rólunk, emberekről szól. Isten valóban ember, és ez a tény Istenről is szól.

Isten emberségét nem szabad Isten istenségével teljesen egyenlővé tenni — és nem szabad mint önmagába folytonosan visszatérőt csupán Isten mellé helyezni, egy üres „és” szócskával összekötve. Amikor Isten az emberi oldalát mutatja, akkor is, minden esetben, úgy közeledik hozzánk, hogy *ő maga* van itt. Mivel mi az istenséget és az emberséget az Atya testté lett Igéjében csupán egymás mellé helyezük, ahelyett, hogy felfognánk: e kettő ugyanabból az egyetlen alaptól ered, mindig fennáll a veszélye annak, hogy nem találunk rá arra a pontra, ahol karácsony boldog titka a mi önmagán túlmutató létünkben belép életünkbe és történelmünkbe, mint a mi üdvösségünk.

Ne feledd azt sem, hogy Jézus, hitünk tanúsága szerint, valódi ember: olyan, mint te vagy én. Véges, szabad, létének felfoghatatlan titkát engedelmesen elfogadó ember, akinek válaszolnia kell és válaszol, akit kérdeznek, és aki meghallja a kérdést, azt a kérdést, amely végtelen, és csak a szívnek abban a végső tetteiben kap választ, ahol szeretetben és engedelmesen kiszolgáltatja magát a félelmetes Titoknak, egy olyan tettben, amelyben a befogadás magának a befogadottnak az erejében történik. Ez tehát ő, akinek a születését meg szeretnéd ünnepelni. És mivel ő emberként tette, te is merhetsz hasonlóan cselekedni: a Felfoghatatlant csöndben és hittel Atyának szólítani, nem úgy fogadni, mint halált hozó távolságot és emberi szájalmisságunkat elítélő bírót, hanem mint mérhetetlen, megbocsátó közelséget. Hiszen Ő Isten és ember, egyszerre ima, ajándék, elfogadás, hívás és válasz.

Jó volna tehát, ha szívünk tapasztalatát felidézni, hogy boldog sejtésünk lehessen arról, mit jelent az, hogy az örök Isten emberré lett. Jó volna, ha ez olyan csöndben történne, amelyben egyedül vagyunk, tudatosan, magunkban. Ez a csönd, ha karácsony örömhírének hitét jól értelmezzük, a végtelen ember léttapasztalata, amely csak *azáltal* valósulhat meg, hogy Isten lett emberré. Ha másként tapasztalnánk meg önmagunkat, Isten nem született volna meg emberként.

Ha a félelmetes némaságot úgy értjük, mint távoli, mégis mindent átjáró közelség, oltalmat adó bensőségesség, amely körülvesz bennünket, gyöngéd szeretet, amelyben nincs fenntartás; ha van bátorságunk önmagunkat így érteni — ami csak a kegyelemben és a hitben lehetséges, akár tudatos számunkra, akár nem —, akkor éltük meg karácsony ünnepének kegyelmi tapasztalatát a hitben. Ez a tapasztalat nagyon egyszerű, de ez az a béke, amelyet Isten szeretetében a jószándékú embereknek megígért.

Somfai Boglárka fordítása

Jézus Krisztus

A világ világossága és az ember átistenítője

Dumitru Stăniloae (1903–1993) román ortodox teológus. Az alábbi szöveg részlet *Iisus Hristos: lumina lumii și îndumnezeitorul omului* (Editura Anastasia, București, 1993) című könyvéből.

Isten nem pusztán a lét végső, elérhetetlen mélyrétege, hanem birtokolja az ige általi megnyilatkozás erejét is. Az Ige pedig, ami által szól, az Ő Fia, aki Belőle született az örökkévalóságban... Általa, mint ige által szól Isten a világhoz, már az Ige megtestesülése előtt, majd teljesebben az Ő megtestesülése után. Mert megtestesülése révén az ember által is észlelhető alakot vett magára. S ezáltal elhozta számukra az örök életet is, hiszen Ő a szeretet Világossága. Ő a kinyilatkoztatott és megosztott isteni élet, aki megeleveníti az általa felöltött emberi testet, és azáltal minden olyan embert, akinek teste befogadja Őt.

Maga Jézus Krisztus mondja: „Én vagyok a világ világossága. Aki követ, nem jár többet sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága” (Jn 8,12). Az Ige, mint Isten Fia, szereti az Atyát és a Szent Lelket, és ezért meg tudja mutatni az emberek iránti szeretetüket és jóságukat is. Valamely ember jósága és szeretete fényként tükröződik az arcán, mert nyitott mások felé, mert másoknak ajándékozta magát. Ha a szeretet és jóság már az emberből világosságként sugárzik, mennyivel inkább sugárzik a megtestesült Isten Igéjéből és Fiából, aki a megszólaló, kinyilatkoztatott, megvilágosító és szerető Igévé vált, hogy fölismerhessék az emberek. Szeretete, mely Világosságként ragyogott testi arcán, jól mutatja, hogy az anyag képes a lélek megnyilatkozó közegévé válni, hogy átlényegülhet a lélek által. Anyag és lélek között többé már nincs áthághatatlan elkülönülés vagy szembenállás... Aki egyesült Istennel, szintén beszél, azaz világít a szeretetben, és életet ajándékozik a saját életéből annak, akihez szól. Az egoista azonban semmit sem oszt meg másokkal önmagából, ezért mások számára se nem fény, se nem élet. Mozdulatlan, önmagába kövült lény, „halott” létező... Éppen ezért a teremtmények számára a teljes és végtelen élet nem eredhet másból, csak a végtelen életű Istenből. Így az Ő Fiának megtestesülése után az életet Jézus Krisztustól kapjuk az Ő szava, cselekedetei és minden megnyilatkozása révén. S éppen annak köszönhetően, hogy teljes életet ad a világnak, világosságot is ad neki, és fordítva.

A világ nem semmisül meg akkor sem, ha Krisztus hiányzik belőle, még a benne lévő élet sem, csak éppen „holttá” lesz. A világ és benne az élet olyan közeg marad, mely lehetővé teszi Krisztus átűnését; általuk a Benne hívő ember számára megnyilatkozhat a „világ Világossága”, a világ értelme; a kettő együtt lehetséges utat képez a Vele való teljes egyesülésre.

Krisztus nélkül a világ nem nyújtana az ember számára mást, mint néhány múlt élvezetet, melyeket nehézségek, nehezen elviselhető betegségek, végül pedig a teljes megsemmisülés követ. Krisztus az Isten, aki emberként jött a világba, miközben továbbra is Isten maradt, épp ezért nem kívánta a múlt élvezeteket, de elviselte az élet nyomorúságait (az éhséget, a fáradságot stb.) és a halált, hogy Ő maga emberként préselődjön át rajtuk, s bennünket is átpréseljen az örök életre.

Krisztus nélkül, vagyis olyan Isten nélkül, aki emberként a világba jött, miközben Isten maradt, a világ sötétség, mert nem az örök életet készítené elő számunkra, mely tele van az örökkévalóság, a Vele való együttlét örömeivel, hanem a halált vagy a totális prést az örök monotóniában és szakadatlan kínban. Mert a semmiből teremtett, nem Isten lényéből. Ezért csak a Vele való kapcsolatban telik meg fénnel, válik áttetszővé, hogy mi vég nélkül elmerülhessünk az Ő megismerésében és egyesülhessünk Vele, s ezáltal egymással is.

Krisztus, a szeretet és a Vele való érintkezés által, egyszerre tette magát számunkra Hozzá vezető úttá és célá. Úttá és célá tette magát értünk, mint igaz felebarát, de mint Isten is, aki erőt ad ahhoz nekünk, hogy Hozzá közeledjünk, jóllehet csak emberek vagyunk. Mert nemcsak emberi példaképként adja át magát nekünk, hanem vonz is bennünket a Vele mint Istennel való egyesülés felé, s e célból átistenít vagy eltölt bennünket isteni erővel.

Ő emberként kezdettől fogva tökéletes közvetítője volt a maga isteni erőinek, de hogy ezt megmutassa nekünk kézzelfogható cselekedetei által, emberi mivoltát látható és fokozatos közvetítéssel tette, olyan tettekben bontakoztatva ki életét, hogy a hívő ember követhesse (imitálhassa) Őt. Bejárt Ő is egy konkrét, emberi utat. Lehetővé tette, hogy megláthassuk Benne az utat, melyet istenségével eltelt emberi mivoltával kézzelfoghatóan megtett, hogy mi is kövessük tetteit, azt a példát, amelyet tisztaságával és jóságával adott, cselekedeteivel, amelyeket véghez vitt a gyermekségétől a kereszthaláláig tartó úton. Konkrét tettei révén mutatta meg, hogyan valósítsuk meg a szelídséget, a szenvedélyektől való megtisztulást, a türelmet, a szeretetet. Egész élete kézzelfogható világosság... Követve Őt ezen az úton, a Krisztusba vetett hit által mi is fel fogunk támadni, határtalan életre kelünk az örök boldogságban, ahogyan emberként Krisztus is. Mi is a mennyei Atya fiai és Krisztus testvérei leszünk a kegyelem révén.

Amíg nem öltött testet, Isten Igéjéről nem tudhattuk, hogy Isten Fia, és Istenről sem, hogy Atyja neki. Akkor Isten Igéje csak mint az Istenhez vezető Útitárs (Pedagógus) mutatkozott meg, Isten pedig mint egyfajta parancsoló Úr. Nem mutatkozott meg tehát abban a maximális közelségben és szellemi párbeszédben, úgy, mint aki Testvérünk az emberségünkben, és minket is Isten fiaivá tesz, amint Ő Fia az Atyának. Ez abból is kitűnik, hogy közvetetten, a próféták

által szolt hozzánk... Most azonban félreérthetetlenül Világosságként és létünk legigazibb értelmeként mutatkozik meg, Testvéreként utat törve számunkra, hogy minél inkább egyesülhessünk Vele, az Ő testvéreivé és a végtelen, kezdet nélküli Atya fiaivá válva.

Isten Fia teremtette képesnek az embert arra, hogy tudatosan örüljön a végtelen, isteni szeretetnek és életnek, s hogy erre a szerepére szabadon szeretettel válaszoljon; képessé tette az emberi természetet arra, hogy benne kifejeződjön isteni Személyének szeretete az Atya és az emberek iránt. Olyan akarattal ruházta fel, mely arra törekszik, hogy tudatos nyelvezetével kifejezze az Ő isteni szeretetét az emberek iránt, s hogy az emberi természet révén a szeretet „cselekedeteit” gyakorolja egészen az áldozathozatalig Isten és ember előtt. Képessé tette emberségünket arra, hogy emberi módon érzékelje Isten Fiának szeretetét az Atya-Isten és az emberek iránt. Mindebben megmutatkozik, hogy saját képmására alkotta meg. Mindenből kiviláglik, hogy az ember az Istennel való szoros kapcsolatra teremtett, a kegyelem révén való átistenülés képességével, és bár a világban van, de világfeletti távlatokért él.

Isten Fia a megtestesülés révén teljes világosságként nyilatkozott meg az embernek, megmutatta neki, hogy képes az Isten-fiúságra és arra, hogy testvérevé legyen a Fiú-Istennel, és a Szent Lélek erejével képes felemelkedni arra az életre, ami nem evilágból való. Megmutatta, hogy az ember a Szent Háromsággal való egyesülésre teremtett, a Szent Háromsággal való bensőséges együttlétre, s ennek az együttlétrenek örök boldogságára. A Fiú megtestesülése révén megmutatkozott, hogy maga a teremtett világ is, egészében véve, az Istenben elnyert egységre teremtett — olyan életre, mely közös Isten végtelen életével.

Ily módon megismertük az Igazságot. Nem a világot tekintjük többé végső igazságnak, hanem Krisztust, Isten Fiát, a világ és az emberek Teremtőjét, aki megvált minket a halál hatalmától és a pokol sötét veszedelmétől. Világosságként ismertük meg Krisztust, a világ és az emberség legmagasabb rendű, pozitív értelmeként. Megismertük, hogy Ő az Igazság, minden Tőle származik, s minden Feléje tart. Megláttuk, hogy azok, akik a világot tartják végső igazságnak, hazugságban vannak, hiszen az ateista „kultúra” sötétjét egyenesen világosságnak tartják... Pedig egyedül Krisztus az Igazság, mert egyedül Ő, a megtestesült Istenünk az út, amely a véget nem érő életre visz.

Kirilla Teréz fordítása

A bizalomról

*„A közösségek a kölcsönös bizalomtól függenek,
a bizalom meghatározója pedig a kultúra.”*
(Francis Fukuyama)

*„A lét végső alapját illetően az embernek választania kell
az ösbizalom vagy a végső kétségbeesés között.”*
(Karl Rahner)

„Bízd gondjaidat az Úrra, ő majd megerősít.”
(Zsoltárok könyve)

A Vigilia decemberi számában immár hagyományosan közös meditációra hívtunk művészeket és tudósokat, jeles hazai személyiségeket. Ezúton is köszönetet mondunk mindazoknak, akik megtisztelték folyóiratunkat írásukkal.
(A szerk.)

Sok jel szerint korunkban veszedelmesen megfogyatkozott a bizalom, pedig ez a kiegyensúlyozott és nyugodt emberlét egyik legfontosabb támasza. A bizalom sokirányú lehet: beszélhetünk önmagunkba, egymásba, intézményekbe, a lét értelmességébe, Istenbe vetett bizalomról.

Kérjük, mondja el véleményét: mit jelent az Ön számára a bizalom, mely megnyilatkozásait tartja a legfontosabbnak, az egyéni és közösségi élet szempontjából nélkülözhetetlennek. Hogyan látja a bizalom térvésztesét korunkban, milyen utakat lát a bizalom újrafelfedezésére és erősítésére?

ADAMIK TAMÁS

A bizalom életelv

Klasszika-filológus

Bizalom nélkül lehetetlen élni. Ezen azt értem, hogy bizalom nélkül lehetetlenné válik az ember magánélete, társadalmi élete, sőt még a lelki élete is.

A magánélet mindenekelőtt a családi életet jelenti. A család egy kis közösség, amelyben mindenkinek megvannak a hierarchia és a funkció által megszabott kötelességei és jogai; hogy azonban ezeket a kötelességeket és jogokat a családban mindenki automatikusan gyakorolja, az a bizalomnak köszönhető. A gyermek bizik abban, hogy anyjától mindig megkapja a tápláló, ápoló szeretetet, apjától pedig azt, ami ezen fölül van: az általánosabb anyagi és erkölcsi biztonságot, annak tudatát, hogy az a keret, amelyben él, szilárd; arra építeni lehet; van egy hely, egy közösség, ahol óvják, ahova

mindig visszavárják. A szülők meg vannak győződve, hogy gyermekeik tudják, mi a dolguk, és bíznak abban, hogy kötelességeiket teljesítik. Ugyanakkor azt is tudják, hogy milyen csapdák fenyegethetik, akadályozhatják a gyermeki kötelességek és feladatok elvégzését, s amikor ténylegesen felüti fejét a veszély, jóindulattal, de határozottan közreműködnek elhárításában. De bizalom kapcsolja össze a szülőket is, az apát és az anyát, a férjet és a feleséget. Ez a bizalom azonban egészen speciális, egészen különleges, hiszen a szülők az együttélés mindennapjaiban, a jó és rossz napokban tökéletesen kiismerik egymást, pontosan tudják, hogy a másiknak milyen hibái és erényei vannak. Az esetleg meglévő erényeknek örülnek, a hibákat elnézik, még ha fájdalommal, még ha szomorúsággal is; de az a nagy bizalom élte őket, hogy egymást segítik, hogy egymást véglegesen, ha rajtuk múlik, soha el nem hagyják. Ha ez a végső, nagy bizodalom megvan a házastársak között, történhetik bármi, együtt maradnak, s még ha olykor egymásnak szemére hányják is hibáikat, örülnek annak, hogy együtt vannak, és más mellett tartóssabban nem tudják elképzelni életüket.

De a társadalmi élet fundamentuma is a bizalom. Évtizedek óta nap mint nap kocsiba ülök, nyugodt lélekkel vezetek, mert bízom abban, hogy mindenki betartja a közlekedési szabályokat. E bizalom nélkül lehetetlen lenne nem félnapokat, nem órákat, de még perceket is kocsiban eltölteni. Persze e közbizalomhoz hozzá kell tenni a magam igyekezetét is: nekem is gondosan ügyelnem kell arra, hogy feledékenységből, hanyagságból, meggondolatlanságból ne veszélyeztessenem magam és mások testi épségét. Mert ha magam is mindent megteszek a közlekedés biztonságaért, akkor bízhatom igazán abban, hogy mások is erre törekszenek. De így van ez a munkahelyen is. A jó munkahelyi légkör a bizalom szülötte. Természetesnek vesszük, hogy munkatársaink segítő jóindulattal viszonyulnak hozzánk, ha mi is ezt tesszük. De ugyanez érvényes a tanár–diák viszonyra. Ha a tanár mindennél fontosabbnak tartja azt, hogy óráira alaposan felkészüljön, hogy valami újdonság mindig legyen a tarsolyában, hogy sohase késsen, hogy sohasem húzza el az óráit, hogy szeretettel hintse a tudás magvait, ne pedig folytonosan azt bizonygassa tanítványainak, hogy semmit sem tudnak, akkor bízhat abban, hogy tanítványai érdeklődéssel, jóindulattal és tanulni vágyó lélekkel hallgatják. És ezt a diákok is természetesnek, magától értetődőnek tartják, mert még sohasem csalatkoztak benne: mindig megfelelt elvárásaiknak. A jó tanár már csak azért is a legnagyobb tisztelettel viszonyul tanítványaihoz, mert hittel vallja, bízik abban, hogy a jövő nagy generációját neveli: tanítványai közül kerülnek majd ki az eljövendő évtizedek jeles írói, tudósai és művészei. Az ilyen, kölcsönös bizalomra épülő oktatási folyamatból eltűnnek a fegyelmezési problémák, mert a tanár–diák viszonyban a bizalmat a bizalomért elv érvényesül.

Ami pedig a vallásos, a lelki életet illeti, nos, az végképp elképzelhetetlen az Istenbe vetett bizalom nélkül. Tudniillik olyan óriási, olyan áthághatatlan távolság választja el a mindenható, tökéletes és testetlen Istent a gyenge, esendő és testével küszködő embertől, hogy ha az ember tettei patikamérlegben kerülnének az isteni bíró elé ama nagy napon, biztosan elkárhozna. Van azonban az üdvtörténetben egy olyan feltűnő — mondhatnám — természetellenes tény, amiben mégis bízhatunk, amibe bizodal munkát vethetjük: Isten, szinte megtagadva tiszta szellemi természetét, magára öltötte az emberi testet, „az Ige testté lőn”. Ha viszont Jézus Krisztus, az igaz Isten fia magára vállalta az emberi testet, s benne értünk szenvedet, és értünk vállalta a kereszthalál borzalmait, úgy ahogyan azt az evangéliumok elmondják, akkor mégiscsak szeret, mégiscsak üdvözíteni akar bennünket. Ha viszont szeret bennünket, akkor megbocsát, irgalmaz nekünk. Ez az ember bizodalma, ez az, amibe megkapaszkodhat: Isten szeretete és irgalma. Ha jól meggondoljuk, ez a kereszténység lényege, ez a keresztény vallás nagy újdonsága a többi valláshoz viszonyítva: a szeretet és az irgalom. Talán éppen azért lett — kimondva és kimondatlanul — Karácsony a legnagyobb ünnep szinte minden keresztény számára szerte a világon, mert ez a nap örökíti meg az üdvtörténet nagy pillanatát: amikor az Ige testet öltött. Testet öltött az Ige, hogy szerethessen bennünket, hogy irgalmazhasson nekünk.

Ezért nevezik azokat az írásokat, amelyek erről hitelesen beszámolnak, Evangéliumnak, jó hírnek. Ezért örvendezünk Karácsonykor, és azért ajándékozzuk meg egymást, mert Jézus Krisztus is, felvéve az emberi testet, megajándékozott bennünket szeretetével és irgalmával.

ASZALÓS JÁNOS

Matematikus

A bizalom forradalma

A „bizalom” jelentéstartománya. A „bizalom” szó jelentéstartományából két olyan kifejezést emelünk ki, melyekre egyházunk és hazánk mai állapota különös fényt vet. Az elsőt a „bízom benned”, a másodikat pedig a „rád bízom magam” kijelentéssel írhatjuk körül. Ezek értelmezései, a kontextustól függően, egymást részben átfedik. (A többi kapcsolódó kijelentésre, például „bízom abban, hogy...”, vagy „megbízlak téged azzal, hogy...” csupán érintőlegesen térünk ki.) A két kifejezés itt ajánlott értelmezései között lényeges különbségek vannak. Az elsőben („bízom benned”) a bizalom az élet egy

korlátozott területére, feladat-szegmensére vagy a magatartás valamilyen *konkrét* körére terjed ki (például munkaadó–munkavállaló kapcsolata); a másodikban a bizakodó ember egzisztenciájának egészét vagy annak fontos szeletét *minden részletében, általános érvénnyel* bízza a másokra. Az utóbbira az ember és Isten, a gyerek és szülő, a beteg és orvos közötti kapcsolat jellemző példa. Azt is sejtetni szeretnénk, hogy az ember–Isten ilyen bizalmi kapcsolata fordítva is működik: nem jámbor szólam, hogy *Isten is „rábízta magát” az emberre, a csalódás kockázatával is* (lásd a János-evangélium prólógusát, a választott nép egész történetét).

Az ősbizalom, szokatlan értelmezésben. A teremtés egyes napjainak végén a Teremtő meglegedését fejezi ki: „És látta Isten, hogy jó.” A hatodik napon, miután az embert is megteremtette a maga képére és hasonlatosságára, ezzel az ítélettel fejezte be munkáját: „nagyon jó” (Ter 1,28–31). Isten tehát meg volt elégedve művének megkoronázásával, s ezért a teremtés egészét az emberre bízta. Mert *bízott az emberben*, hiszen az „hasonlított” rá.

Amikor ennek — az egyre kevésbé kitapintható — ősbizalomnak a helyét akarjuk felfedezni életünkben, ehhez az alaphelyzethez kell visszaillesztanunk: Isten előbb bízott bennünk. A mi bizalmunk — Istenben, emberekben, önmagunkban — ennek az isteni, megelőlegezett, sőt teremtő bizalomnak tükröződése. Ugyanúgy „működik” — azaz ugyanúgy belevésődött az ember „alapszerkezetébe” —, mint az isteni szeretet: az ember, ahogy nem képes a végleges és végletes gyűlölet állapotába jutni, ugyanúgy képtelen bizalom nélkül élni. Ha mégis, egy varázsütéssel ki tudnánk törölni a családok, vagy a társadalom kapcsolataiból a bizalmat, akkor a társadalom még aznap elemeire bomlana. *Mert Isten az ember lakhelyét a bizalom betontömbjére építette.* (Lásd Görföl Tibor cikkét a Vigilia ez évi októberi számában.)

A bizalom három iránya. Bizalmunk Isten felé, embertársaink (a társadalom) felé és önmagunk felé fordulhat. Talán meglepő, de mégis súlyosan igaz: a bizalom három iránya szorosan összefügg. Ha Istennel szemben bizalmatlanok vagyunk, szinte pontosan ugyanolyan mértékben vagyunk/válunk bizalmatlanná önmagunkkal és másokkal szemben. Ennek fordítottját is gyakran tapasztalhatjuk: önbizalmunk mértéke a bizalom többi irányát is erősíteni vagy gyengíteni tudja. (Ebből látszik, hogy mennyire elfogadhatatlan az egyes keresztény körökben szinte kötelességszerűen ismételtgetett önkritika: „én csak bűnös tettekre vagyok képes”.) Hasonló gondolatmenetre jutunk, ha az embertársakba vetett bizalmunk „mértékéből” indulunk ki. (Ezzel párhuzamos, de a szeretetre vonatkozó gondolatmenet található Jálics Ferenc SJ írásaiban.)

Bizalom: hinni a lehetetlent, írja Henri Boulad. Hinni, mert Istent ígérete köti — még ha az emberi tapasztalat és józan megfontolás el-

lene is szól. (Ábrahám is így indult fia feláldozására!) — Bizalom: hinni a szabadulásban, még súlyos bűneink, vagy más megkötöttségeink (szenvedélybetegségek) bilincseiben is. „Mert, ha szívünk vádol is minket, Isten nagyobb a szívünknel, és tud mindent” (1Jn 3,20). — Bizalom: hinni mások szabadulásában is. Ez indította cselekvésre Jézust, a kafarnaumi százados szavaival (Mt 8,5–13). — A bizalom „végtelen mozdulatában” (Kierkegaard) már minden együtt van: a féltelen boldogság és végtelen szenvedés; születés és halál, múlt és jövő. Pilinszky szavaival: „Együtt leszünk, együtt ma még, / ahogy együtt lógunk a kínban, / együtt a megígért hazában, / halálunkban, a paradicsomban” (*A lator sóhaja*).

A bizalom sötétsége. A bizalom olyan állapot, melyhez egyfajta sötétség társul. „Bízzatok, én legyőztem a világot” — mondja Jézus a búcsúestjén (Jn 16,33), de előtte áll az utalás a megszólítottak súlyos helyzetére: „a világban üldözést szenvedtek”. — Nem hagy békén bennünket a 13. zsoltár helyzetfelmérése sem: „Arcodat mindig fordítod el tőlem? Nézz rám és hallgass meg, Uram Istenem! Ragyogtasd fel szememet, hogy halálos álomba sohase merüljek.” (Ez a zsoltár a vergődő bizalom egyik legszebb és legtömörebb anatómiája.) De a zsoltáros tudja, hogy nem minden halálos tapasztalat marad végleges: „Járjak bár a halál árnyékában, nem félek semmi bajtól, mert te velem vagy” (Zsolt 23).

Az Istenbe vetett bizalmunk már azért is sötétben tapogatózó, bár „végtelen mozdulat”, mert azt sem tudjuk, merre visz az utunk: „...nem tudjuk, miképpen kell kérnünk, amit kérünk; de maga a Lélek jár közben értünk szavakba nem foglalható sóhajtásokkal” (Róm 8,26). Vagy Ábrahám szavaival: „Fiam, Isten majd gondoskodik” (Ter 22,8).

Aki azonban Istenben fenntartás nélkül bíz, az előbb-utóbb egyfajta véglegesnek tűnő sötétség közepén találja magát. A 88. zsoltár szerzője is egyedül maradt kétségbeesett bizalmával a néma Isten előtt — ahogy Jézus a getszemáni kertben. Ám önbizalmunk legmélyebb szakadéka, ha lehet, még ennél is sötétebb: a végleges csalódás — önmagunkban! „Elég volt, Uram! Vedd el életemet, én sem vagyok jobb, mint atyáim” (1Kir 19,4).

A bizalom és abszurditás. A bizalom nemcsak sötét, hanem abszurd is lehet. Van-e a földi perspektívából tekintve abszurdabb a nyolc boldogság ígéreteinél? S van-e boldogtalanabb, ugyanerről a szintről szemlélve, mint az, aki rábízta magát erre az evangéliumi alapokmányra? Pedig azt tanultuk, hogy „aki Istenben bíz, nem csalatkozik”, és azt is, hogy „az Istenben bízóknak minden javukra válik”. Ám nem pontosan ennek az ellenkezőjét hozza elénk a mindennapos tapasztalat? Vagy csak a „minden”-t kellene kissé felpuhítani?

Istenre hagyatkozni annyi, mint szabadságunkat maximalizálni. Hosszú ideig értetlenül és zavartan álltam az annyiszor hallott ajánlás, sőt parancs előtt: „add át vágyaidat, akaratodat és egész életedet Krisztusnak”, vagyis Istennek. Mintha Isten nem éppen vágyakkal, az akarási képességével teremtette volna az embert! — Két okból tűnt ez idegennek számomra. Egyrészt azért, mert egy hasonló paranccsal kapcsoltam össze: „az egyházi előjáród buzdításait isteni parancsként kövesd...” Amint tudjuk, II. János Pál pápa részben ilyen bevezetéssel induló „buzdítások” miatt kért (többször is!) bocsánatot Istentől — s ezzel együtt a világ minden élő és meghalt emberétől, akik számára ezek a buzdítások katasztrofális véget jelentettek. Másrészt saját tapasztalatomból azt szűrtem le, hogy Isten parancsai közül az egyik legrejtettebb, de talán a legalapvetőbb így hangzik: „Te ember! Azért adtam neked értelmet, vágyakat, lelkiismeretet, döntési képességet, hogy a magad szabadságával saját, egyedi és értéket teremtő dolgokat művelj. Bizzál visszavonhatatlan ajándékaimban: a reálsan felismert képességeidben, melyeket bizalmi jegyajándékuul neked adtam. Dolgozz, teremts és alkoss — mások javára!” Ez Isten–ember bizalmi kapcsolatának legfontosabb „törvénye”. — Ha így értjük és így is éljük meg „életünk átadását Krisztusnak”, akkor szabadságunk nem csorbul, sőt maximális életlehetőséget biztosít. Mert Isten parancsai nem csökkentik, hanem növelik szabadságunk mozgásterét. („Istennek szolgálni — annyi, mint uralkodni.”) Isten iránti bizalom tehát nem lehunyt szemet, hanem nagyobb, sőt merészebb felelősségvállalást jelent.

A bizalom forradalma. A Vigilia ez év októberi száma a bizalom problémáit tudományos alaposággal járja körül. Számunkra (számomra) az olvasottakból azt a gyakorlati következtetést kell levonnunk, hogy a keresztények súlyponti hivatása napjainkban — különös hangsúllyal a magyar valóságra — a bizalom forradalma (Roger Schütz). Ennek lecsupaszított programját három, szokatlannak látszó lépésben fogalmazzuk meg. Első lépés: bizalmat szavazok saját létemnek. Érdemes és értelmes dolog élni, akár érdemtelenül is, akár minden ellenérvvel dacolva. — Második lépés: úgy bízom másokban, ahogy Isten bízik bennük: még ellenkező tapasztalat ellenére is, amíg a remény utolsó mécsese még nem aludt ki teljesen. Minden csatlakozásnál „megduplázom” a bizalmamat. — Harmadik lépés: végleges és mindenre kiterjedő bizalmat szavazok Istennek. Mert életünk egészére nincs rálátásunk. — Ez a súlyos döntés ismét hármass életfeladatot jelent: felelősen és felkészülten fogok dönteni olyan dolgokban, melyeket Isten rám bízott (például pályaválasztás, párválasztás stb.). Bátorran vállalom kockázatot is, sőt szeretem azt, ahol érdemes kockáztatni. Mindenben keresem a jót, a szépet — még a kudarcban, a szenvedésben is; ám Istenre „hárítom a felelősséget” ott, ahol már elfogy az emberi belátás és erő, ahol már nincs remény, ahol besötétül életem égboltja.

A gyanakvásról

Költő

Gyanakvásra vagyunk teremtve. Ez persze így nem állja meg a helyét, hiszen a teremtésről való gondolkodásunk szerint a teremtés éppen hogy nem a gyanakvásról, hanem a kitérülködésről és a ráhagyatkozásról szól. Meg arról, hogy ebben a világban nem vagyunk magányosak. Hogy van egy magasabb értelem, amely karjait mindenkor fölénk terjeszti. Vagy hogy a tenyerén foglalunk helyet, mint egy ott hordoz bennünket. A tenyér biztonságot adó rejtékében élünk, egyszerre kint és bent, kiszolgáltatva a teremtésnek, de értelmet is adva neki, ahogy épp a helyzet hozza. Mert a világ és a létezés az emberi elme által felfoghatatlan. Ki kell lépni a gondolkodás tárgyai közül, hogy értelmet lehessen adni neki. De ugyanakkor mégis azt éljük meg, hogy az elhagyatottság vesz körül bennünket. A világ barátságtalan hely, ahol folyton veszélyek leselkednek ránk. Nincs semmi, amiben kapaszkodásra lelhetnénk, ami biztonságot jelentene.

Szavaink vannak csak, amelyek kibélelik azt a zugot, ahol élnünk kell, ahogy a madaraknak a fészket tollpíhéék, szőrösömök, fűszálak, egyéb lim-lom, halott anyagdarabka. Ami körülvesz bennünket, az a kétségek és a félelmek kusza halmaza. A gyanakvás a túlélés ösztöneként nem csak bennünk, de a többi teremtményben is mélyen ott honol. Ahogy a kivert kutya odaóvataskodik az ember lábához, hogy a korábbi rúgások emlékeitől hajtva, hamarosan nyüszítve kotródjon távolabb. Nem is kell ehhez megmozdulni az embernek, a kutya akkor is farát behúzza, farkát maga alá görbítve, a megadás és az alázat testjeleivel könyörgi, kéri a szánalmat. És majd a biztonságos távolból, gyanakvóan és mégis reménykedve néz vissza. De azért jön közel, mert reménykedik. Eljátssza ezt a színjátékot, a félelmet, a megalázkodást, a felajánkozást. A kivert kutya bizalma a reménykedés és a megalázkodás színjátéka. Reménykedik, hátha kap egy gesztust, amely a bizalom lehetőségével ajándékozza meg. Kiszolgáltatja magát, az ösztönei ellen fordulva, amely a bizalmatlanságot hordozza magában. Megalázza magát, elfogadva eleve a másik fölötte lévő hatalmát. És már semmi más nem akar, csak könyörületet. Egy darab kenyeret, valami ételt remél, néhány szót. De nem csak azt. Az ilyen jelenetben, állat és ember viselkedésének ebben a játékában benne van a valahová tartozás kényszere.

Mert az olyan állatok, amelyek közösségi életmódra vannak rendelve, nem élhetnek magányosan. A csoport keresése, a falka, a család, a nagycsalád, a törzshöz, a nemzethez való tartozás az életben maradás feltételét jelenti. Aki egyedül maradt, az elpusztul. A bizalom a szociális lények számára evolúciós kényszer. És ehhez eleve, minden tapasztalat előtt és ellenére kell tudni bízni, hiszen bizalom nélkül nincs szolidaritás. És szolidaritás nélkül nincs társas együttélés. A bizalom azonban csak a találkozás, a személyes kapcsolatok

által tud kialakulni. Ehhez az emberi világban kellenének a nagy közösségi terek, kellene a nyitottság és az átjárhatóság. Kellene sok idő, hogy a társadalmi csoportokhoz tartozó emberek találkozhassanak egymással. A politikától és a médiától, és főként a politikai médiától megtisztított tér, ahol valóságos és esendő emberek megtanulnának félelem és irigység nélkül beszélni egymással. A magyar terekből ez ma még hiányzik, a közösségeket a bizalmatlanság hatja át. A gyanakvás természetes adottság, de nem azonos a bizalmatlansággal. A gyanakvás jó, a bizalom alapja. Csak jól kellene tudnunk gyanakodni.

*„...semmi sem
választhat el
bennünket az Isten
szeretetétől...”*

BÖLCSKEI GUSZTÁV

Református püspök

Amikor azon gondolkoztam, hogyan is lehetne megragadni és megfogalmazni a bizalom lényegét 2008 adventjében, eszembe jutottak egykori professzorom, Makkai László szavai, aki a reformációról tartott előadásában ezt a mondatot mondta: A reformáció visszaadta a középkori embernek az élethez való bátorságát. Mert a rettegés, az állandó büntudat és félelem helyett azt a bizonyosságot adta meg, illetve fedezte fel újra, hogy az Isten felé bizalommal fordulhatunk, hogy Isten nemcsak hibáinkat, esetlenségeinket látja, de ismer és szeret bennünket, s ezért a legteljesebb bocsánatot, a léteért aggódók legnagyobb ajándékát adta nekünk: a megváltást. S mivel ez megtörtént, s nem magunknak kell az üdvösséget megszerezni — ami persze oly nyomasztó teher, melyet elhordozni nem lehet —, felszabadulhatunk az életre, a hálaadó, Krisztust követő életre! Ez egyben azt is jelenti, hogy azok az energiák, amelyeket az örök élet megszerzésére irányuló görcsös emberi erőfeszítés emésztett fel, felszabadulnak arra, hogy bátran éljünk azzal a lehetőséggel, amit Isten kegyelméből az életünk ajándékeként és feladataként magunkénak mondhatunk. Nyilván nem véletlen, hogy a 20. század egyik jelentős protestáns gondolkodója, Paul Tillich az egész keresztyén egzisztencia kifejezésére szó szerint ugyanezt használja, amikor úgy definiálja a Krisztusban gyökerező

új emberi létformát, mint aminek legdöntőbb jellegzetessége éppen az élethez való bátorság (*courage to be*). Ez a bátorság-definíció segít elkerülni az a két 20. századi antropológiai végletet, amelyiknek egyik pólusában a minden korlátot bátran áthágó Prométheusz, a másikban a minden emberi cselekvés hiábavalóságát, értelmetlenségét szimbolizáló Sziszifusz áll.

Ha továbbgondoljuk az ebben a definícióban rejlő igazságot, akkor ebből az következik, hogy a magunk emberi, így tévedésre hajlamos döntéseivel és tetteivel nem nekünk kell üdvösségünket megszereznünk, mert Isten kegyelméből miénk a bizonyosság, hogy életünk a Megváltó kezében van. Persze ez a bizonyosság nem azonos azzal a vak, sőt néha egyenesen elvakult szemlélettel, mely szerint a hívő ember garanciát nyert minden bajjal és veszedelemmel szemben, de még csak azzal szemben sem, hogy — bár következnek néha nehéz időszakok — végül minden jóra fordul. „Az én gondolataim nem a ti gondolataitok” — olvashatjuk az Igében. Mégis. Mégis miénk a bizonyosság, hogy életünk Őbenne van elrejtve.

Tudom, nehéz értelmezni, teljes mélységében átélni ezeket a sokat hallott, tisztelt, de néha távolinak tűnő kifejezéseket. A hideg, téli, hosszú esték jó alkalmak lehetnek arra, hogy hitünk legfontosabb tételeit, igazságait át tudjuk ültetni a mába, le tudjuk fordítani a saját nyelvünkre, egészen személyesen saját életünkre.

Sokan örülnének, ha karácsonyi ajándékként megtalálnák a fa alatt ezt a bátorságot, mert úgy tűnik, ez ma hiánycikk. Mert ahol hiányzik ennek a bizalomnak a bátorsága, ott úrrá lesz a bizonytalanság, és ami ezzel mindig együtt jár: a bizalmatlanság. A mai világ azt sugallja, hogy ezt a bizalmat át kell helyezni egy másik szintre, ahol olyan eszközök állnak rendelkezésünkre, amelyek az életünk legnagyobb kérdéseire adandó válaszokat is képesek megadni, vagy legalábbis nagyban megkönnyíteni azok megtalálását. Jellegzetes példája ennek az a műholdas navigációs rendszert reklámozó képsor, amelyben egy ember ül az autója mellett, Rodin: *A gondolkodó* című alkotásának ismerős testtartásában. A következőket mondja: Nem tudom, ki vagyok, nem tudom, honnan jövök, és hová tartok. Majd egyszer csak felpattan, s csodálkozva kérdi: De honnan tudja ezt az autóm?

Sokunknak biztosan aggodalommal, szomorúsággal kell majd az ünnep napjait fogadnunk. Ezt az aggodalmat és szomorúságot azonban felül kell írnia annak a bizonyosságnak, hogy életünk értelmes élet. Megváltottságunk megszünteti az értelem nélküliséget, a céltalanságot, a kilátástalanság érzését, mert tudjuk, életünknek, amit elkészített számunkra, annak értelme van. S az értelmes élet már önmagában ajándék. Márai Sándor írta 1943-ban: „Megéltem a legnagyobb szerűbbet, az emberi sorsot. Más, több nem is történhetett velem.” Isten irántunk való szeretetének bizonyítéka maga az élet, amellyel megajándékozott bennünket, s amelynek értelmet adott. Ezt az értelmet néha szem elől tévesztjük, néha kristálytiszán lát-

juk, gyakran elfelejtjük, s nem is gondolunk rá. De életünknek ez az Istenben gyökerező értelme akkor is létezik. Ezt hisszük, s ebből a hitből meríthetünk minden nap erőt és bátorságot az élethez. Ez a bizalom. A bizalom, ami nélkül nem létezhetünk.

A pszichológia ősbizalomnak nevezi azt a születés pillanatától tartó érzést, melynek segítségével a kisgyermek legyőzi félelmeit és korlátait, és bátran az élet felfedezésére indul. Kinyílik, kapcsolatokat épít, figyel és fürkészi környezetét, s a környezetében élőkét. Az ősbizalom hiánya visszahúzódnóvá, félenkké teszi a gyermeket, akinek ez talán egész életére kihatással lehet. De mint megváltott ember ő is megszerezheti azt az ősbizalmat, azt a bizonyosságot, hogy gyermekkorra sem véletlenül alakult úgy, ahogy alakult. S ebből a hitből erőt meríthet, bátorságot nyerhet.

Legtöbbször persze nem ilyen átfogó, az élet legnagyobb kérdéseire választ kereső szemmel tekintünk életünkre. Mindennapi gondok, éppen most megoldandó helyzetek és feladatok foglalkoztatnak bennünket. S ha valahol, hát itt valóban elengedhetetlen a bizalom!

Ma, amikor világviszonylatban is szokatlan mélységű válságot kell megérnünk, tanúi lehetünk, hogyan uralkodik el az élet minden területén a félelem és a bizonytalanság. A bizalomvesztés korszakát éljük.

Tekintsünk a politikára. Hamis ígéretek, felelőtlen döntések, tancstalanság. Az emberek nem tudnak már bízni az ország vezetőiben. Vagy vessünk egy pillantást a pénzvilágra! Azt gondolhatnánk, ez igazán egy olyan terület, ahol farkastörvények uralkodnak, ahol nincs barátság. Aztán kiderül, hogy amitől a legjobban tartanak a bankok, az a pánik. Nap mint nap hallhatjuk a hírekben, hogy a bankok nem hiteleznek egymásnak, mert odalett a bizalom. S ha nincs bizalom, bizony a pénzvilág is összeomlik.

Ez a helyzet komoly nehézségek elé állít most mindannyiunkat. Ezért idézzük fel magunkban Pál apostol szavait: *„Ki választana el minket a Krisztus szeretetétől? Nyomorúság, vagy szorongattatás, vagy üldözés, vagy éhezés, vagy meztelenség, vagy veszedelem, vagy fegyver? (...) Meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelmek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem hatalmak, sem magasság, sem mélység, sem semmiféle más teremtmény nem választhat el minket az Isten szeretetétől, amely megjelent Jézus Krisztusban, a mi Urunkban”* (Róm 8,35.37–39).

Aki ezt érti, érzi és éli, az tudja, mi a bizalom.

Vers-bizalom

Költő

Gyermeki kiszolgáltatottság jellemzi a költő eszmélő munkáját. Szakmájának tapasztalata, szerzett tudása nem sokat segít abban, hogy az égi-földi való s a képzelet-világ izgalmait, emlékeit költészetté örökítse. Bízni csak a tehetség kegyelmében, a Szentlélek adományai-ban lehet, ha a még mindig történő teremtésben, versei bizalmával, a Teremtő ministránsaként kísérli meg az alkotó cselekvést.

Emberben és állatban egyaránt erős a megkapaszkodás ősi ösztöne: az életbe induló kised, vagy majomkölyök érzelmi-érzéki ragaszkodása anyjához, kiben bizalma megnyugtató viszonzásra lel. A felnőtt ember létének is szüksége ez az ösztön, etikai hitelét azonban csak az Isten iránti bizalom adhatja meg.

Kodály *Magyar zoltárának* lassú tételében hárfakkordok, vonós-melódiák övezik a tenorista szólóját, Kecskeméti Vég Mihály zoltárfordításának régi, szép szavait: „*Te azért lelkem, gondolatodat, / Istenben vessed bizodalmaidat, / Rólad elvész minden terhedet / És meghallgatja a te könyörgésedet.*”

Évszázadok hite élteti e vers és zene összekapaszkodó bizalmát. A bizalom a hit eredménye, hiánya pedig a kishitűség. A mezők liliomának gazdag öltözetét hozza a Biblia példaként: róluk, ha oly pazarul gondoskodik az Úr, mennyivel inkább teszi ezt az emberrel, mégis kishitűek vagyunk. És Péter is: a viharzó vízen járva elveszítette bizalmát, amikor már nem az őt hívó Jézusra, hanem az alatta örvénylő hullámokra nézett. „Kicsinyhitű, miért kételkedtél?” — mondja neki megmentő kezét nyújtva Jézus, máskor pedig így szól a gyógyíthatatlanul beteg asszonyhoz, ki csak titokban érintette meg ruháját: bízzál leányom, a hited meggyógyított téged...

Köznap emberként gyakran kishitű a költő is, de a versét érlelő nemesebb erőkben mégis ott a bizalom. Számomra Győr, gyermekkorom városa a bizalom fészke, a kis utcák, az uszoda, kertünk, anyám és apám emléke. A *Győri Te Deum* zárószorai szólnak erről: „*Orsolyiták ministránsa, / együtt lelünk rá apámra, / mosolyában bizton bízva: / százesztendő gyereksizma, / harangszó rakja lábait — / élővel holt sétálhat itt, / mint egykor az uszodában. / Győrott mindörökre nyár van.*”

Öregkori sanzonomban, a tél miatt zord pince-magányba száműzött szép, szadai leanderünk sorsáról írtam bizakodva: „*de várja már a kert, a rét / szerelmes hű leanderét, / csupasz falak közt túrni, bízni / tanít pirulva sok ribizli.*”

Kamaszkori élményem volt már Babits költeménye, az *Ádáz kutya*m. Kedvencéhez szólva a költő valaki hatalmasról beszél, aki: „*gyötör olykor, simogat vagy játszik, / hol apádnak, hol kínzódnak látszik: / de te bízol benne. Bölcs belátás, / bízni abban, kit nem értünk, Ádáz.*”

Napozó kutya című versem talán rezonál Babits soraira. Úgy láthatjuk: betölti a teremtés terve szerint létét az elnyújtózva napozó

állat – szerény, méltó öröme ez Isten dicséretének. Példánk lehet, ha kórházfolyosók zsákutcáiban bolyongunk félelemben szegyenkezve: „talán mégis kutyák nyugalma bízathatna, hogy szótlan napfény irtalmában heverhessünk csupasz szívekkel.”

Alá kell-e szállnunk a poklokra?! Vagy poklunkat Istenre hagyjuk?! A *De profundis* sorai szerint:

*Türelmes források fakadnak e mélyben
s ha nem lelünk meg az eget fényességében,
rád ismerünk létezésünk baleseteiből
kimeredve a zuhanás pillanatában –
itt szavak vonszolódnak még életképes csecsemőként
szemétbe vetve a kihűlés előtti percekben, míg
tehetetlen dühvel nyílnak ki virágok
ellened, ellenünk és önmaguk ellenére
és itt a pokol kapujában is csak a szüntelen
imádság, csak a képtelen természetes, csak a csoda
ésszerű, csak a mit sem remélő s mégis
fölgáskodó könnyörgés szava számít,
hogy létezésünk halotti leplén
megláthassuk árnyékodat.*

Méltó dolog-e a kétségbeesés emberi valóságán felülkerekedni áhítatos vigasz-hangulattal, akár erkölcsi hevülettel is?! Van-e olyan súlya, oly eleven tüze a bizalomnak, mint a kétségbeesésnek?!

A hit akaratunk, tudatunk döntéséből megszülethet. A bizalom érzelmei csak adományok által. Talán az állat megkapaszkodó ösztönéből nőtt fel bennem lelki, anyagi valósággá a bizalom Isten iránt, de képes vagyok-e szüntelen imával, életmentő bizalommal nézni a Láthatatlant?!

Nem tudom. Kegyelmet kérek.

FRÖHLICH IDA

Bizalom és hit

Történetész

Bizalom és hit — egymás szinonimái. A bibliai pátriárkák a hit példaképeiként jelennek meg az Ószövetségben és a későbbi magyarázatokban. Az ő hitük nem egyszerűen Isten létezésében való hívést jelent (ahogyan azt a mai, szekuláris és vallásos világnézet közötti különbség sugallná), hanem bizalmat Isten iránt, bizalmat abban, hogy Isten teljesíteni fogja azt az ígéretét, amelyet sorra mindannyiuknak tett: megsokasítja utódaikat, és nekik adja az országot, az „ígéret földjé”-t, ahol majd letelepedhetnek. Az ígéret megvalósulása pedig sorozatosan késlekedik, vagy éppen meghíúsulni látszik, amikor Isten maga kéri a nehezen született utód, Izsák

— a nemzetség egyetlen lehetséges továbbvivője — feláldozását Ábrahámtól. Végül is Isten maga az, aki a teljesítést nem fogadja el, hiszen célja a kéréssel nyilvánvalóan Ábrahám hitének — bizalmának — mérlegre tevése volt. A Genézis a feltétlen bizalom könyve Isten és az ő ígéretei iránt — az ígéreték iránt, amelyek teljesednek. Nem akkor és nem úgy, ahogyan talán a könyv olvasója várná, hanem nehezen, akadályokon keresztül, és késleltetésekkel.

A mindennapi, embertársaink iránti bizalom egészen más léptékű; ez a bizalom azonnali és állandó bizonyítást igényel. A bizalom mai mindennapjainkban a másokba, embertársakba vetett bizalmat jelenti — bizalmat, reménykedést (talán elvárást is) azt illetően, hogy a másik korrekt módon, a társadalom írott és íratlan szabályai szerint fog viselkedni másokkal, így velünk szemben is. Ez a mindennapi bizalom életünk alapvető tartozéka és előfeltétele; olyan valami, ami körülvesz bennünket, akár a levegő. Mint amazt, természetesnek vesszük a létezését, és csak akkor gondolkodunk el mibenlétén, amikor fogyni kezd körülöttünk. A bizalom nehezen mérhető, nincs metrikus megítélése. Nem is tudatosítjuk, de a legapróbb és legjelentéktelenebb mindennapi cselekvéseink is a bizalomra épülnek. Bizalommal vagyok a berlini bolhapiacra a távolkeleti árus iránt, aki csekély értékű vásárlásom után az átadott nagy címletű bankót felváltja szomszédjánál (mert éppen nem tud visszaadni), és nem emel hirtelen megfontolásból árat, vagy nem mondja azt, hogy nem annyit adtam neki. Más piacon, pár ezer kilométerrel arrébb ugyanis történt már velem hasonló, el is párolgott a bizalmam (ami persze nem jelenti mindenfajta vásárlási szándék feladását, csak annyit, hogy az ember hasonló eshetőségre biztosítja magát kellő mennyiségű váltópénzzel).

Az emberek közötti mindennapi bizalom értékét a mögötte levő társadalmi-jogi háttér adja: ha a társadalomban normakövető magatartás érvényesül, ha a jogrendet mindenki és mindennaposan betartja (még ha ez a megfogalmazás így illúzió is). Megbízhatók a másokban, mert ő (akárcsak én) kötelesek vagyunk betartani a törvényeket, szabályokat, büntetés terhe mellett. Mindennapi bizalmunknak ennél persze van emelkedettebb háttere is, olyan, mint a közös értékrend; ha tudom a másikról, hogy „ő sohasem tenne ilyet”, ha ismert értékrendje alapján ismerem a várható reakcióit. Ez főként a családi, baráti kapcsolatokra érvényes. A két háttér azért nem különül el egészen: az intézményes jogrendre épülő bizalom mögött is ott kell állnia annak az értékrendnek, amelyre az intézményt, jogrendet alapozták. Lehet, hogy a kettő, a társadalmi és az egyéni értékrend nem azonosak, de kell legyen bennük egy közös mező, amely tartalmaz bizonyos alapértékeket, olyanokat, amelyek tiltják a tudatos félrevezetést, csalást, jogtalan előnyszerzést. Sajnos, manapság túl sok negatív példát látunk magunk előtt. Új, korábban ismeretlen intézmények és szervezetek jelentek meg, multik árulják portékájukat a bevásárlóközpontokban, csomagküldő szolgálatok terítik fényképen jól festő

árucikkeiket. A valóság pedig gyakran rációfol a reklámszövegre: lejárt szavatosságú, romlott, átcímkezett áru, hitvány minőség — nem éppen a vásárlói bizalmat erősítő tényezők. A csalásnak, áruhamisításnak, a gagyi terjesztésének, kiskapuk használatának pedig nincsenek igazi következményei. Mindezek nyomán bizalmatlanná és bizonytalanná is váltunk: lehet-e hinni például a támogatást kérő alapítvány levelének? Honnan tudjam, hogy valóban arra fordítják a pénzt, amire kérik (különösen, ha néhány olyan példát is ismerek, amikor ez nem így történt)? Hogy a társadalmi intézmények iránti és emberek társadalmi kapcsolataiban megnyilvánuló bizalom fogymozkzásának mennyire van hatása a baráti, családi kapcsolatokban megnyilvánuló bizalom mértékének alakulására, nem tudom. Könyvében Fukuyama olyan országok példáit említi, ahol alacsony az intézmények iránti bizalom, de magas a család iránti. Örülhetnénk, ha ez — legalább ez — Magyarországon is általános lenne. Bizonyosan így is van ez sok családban, ahol a közös értékek tiszteletben tartása és az értékrend betartása ezt a tendenciát erősítheti. Az elmúlt évtizedek körülményeit és történéseit ismerve azonban nem lehet azt állítani, hogy azok úgy általában kedveztek volna a családi összetartás és bizalom erősödésének.

Hogyan lehetne újra felfedezni és megerősíteni a bizalmat? Megfoltozni csak ott lehet a ruhát, ahol szétszakadt. Úgy vélem, a bizalom visszanyerésére és megerősítésére tettekre és példákra lenne szükség, éspedig elsősorban azokon a területeken, ahol a bizalom elveszett, és amelyek nyilvánosak, tehát mindenki számára láthatók, ellenőrizhetők. Közhely, de igaz, hogy a bizalmat nagyon könnyű elveszíteni, elveszéséhez elegendő akár egyetlen rossz példa is — visszaszerzése viszont hosszú és keserves bizonyítási folyamatot igényel. Mégis ez az egyetlen járható út, hiszen — akár a levegő nélkül — bizalom nélkül sem képes hosszabb ideig működni egyetlen emberi közösség sem.

Bizalomválság – bizalomigény

HAFENSCHER KÁROLY

Evangélikus teológus

Amikor a 2008. október 6-án kelt felkérést a karácsonyi körkérdés megválaszolására megkaptam, még nem beszéltünk annyit bizalmi válságról, mint október közepe óta. Szólunk és olvasunk gazdasági válságról, bankbirodalmak válságáról, a tőzsde és a pénzüralom válságáról, a társadalmi és a politikai élet válságáról, a költségvetés, a parlamenti légkör és az ország válságáról naponként. Magyaror-

szág válsága az EU kereteiben és a szomszéd országok sikereivel összehasonlításban sötét képet mutat. Az elmúlt hónapban egyre inkább megvilágosodott előttem, hogy minden válságjelenség mögött tulajdonképpen bizalmi válság van. A bizalmatlanság rontja egyéni, családi, társadalmi, politikai légkörünket. Az emberek már nem bíznak egymásban, sem az adott szó hitelében, nem bíznak a vezetőikben, az agyonreklámozott piacgazdaságban vagy a médiában. Nem várnak csodákat a nagyhatalmaktól vagy a nagy hangon beszélő politikusoktól. Szétszakadozottságunk nemzetünkben, problémáink a környező országokkal kapcsolatban mind azt igazolják, hogy bizalmi válság sokoldalú jelenségének tanúi vagyunk. Ugyanakkor a bizalmi válság idejében igény jelentkezik a bizalom helyreállítására, sőt Istenben való bizalom keresésére is, hogy az életnek újra értelmet adhassunk, hogy a lét és a jövő értelmetlenségében el ne vesszünk. Transzcendens igények is fellépnek ma!

Mindez nem a 18. századi lisszaboni földrengés szülte kételkedésáradat vagy a különböző teodiceai magyarázatkísérletek megisméltése. Komoly a helyzet, mert egzisztenciálisan rázza meg az embert mindaz, ami történik, és nem csak elméleti válaszokat keres.

Teológusként úgy látom, hogy Karácsonyra úgy tekinthetünk, mint bizalmat erősítő ünnepre. Isten emberszeretetét, humanizmusát, filantrópiáját jelenti, ahogy olvassuk Pál apostol Tituszhoz írt levelében (3,4): „ekkor megjelent a mi üdvözítő Istenünk jósága és emberszeretete”. Ez a szó itt fordul egyetlenegyszer elő az Újszövetségben, mégis Karácsony minden mondanivalóját tartalmazhatja. Barth Károly ezt így fejezte ki: „Karácsonykor Isten humanizmusa revelálódott.”

Evangélikus hívő emberként a hitre használt kedvenc kifejezésünkre utalok. Őseink a hitet nem *fides*-nek, hanem *fiducia*-nak nevezték. Sőt a Szentírás hívő bizonyágtévőinek sorát a Zsidó levélből így olvasták: nem a hit hőseiről, hanem a bizalom embereiről, a tanúk fellegéről beszél ez a fejezet. Máskor a *fides fidutialis* kifejezés szerepel evangélikus irodalmunkban. Többször az Isten hűségére utaló *pisztisz* szó emberi válasza ez.

Idős lelkipásztorként sok családi generációs válságot ismertem meg. Külső okokra, rendszerint korszellemre, környezetre hivatkoznak híveink. A mélyben azonban bizalomválságot sejttek.

Szentírást olvasó emberként a bizalom szó a szeretet himnuszát is összefoglalja. A befejezésként olvasható hármast: hit, remény, szeretet, mint megmaradó érték, a bizalom kifejezése. Ez a mindennekfelett való isteni adomány költői leírása.

Múltam felelevenítése során meg kell említenem, hogy hatvan éve végeztem egyetemi tanulmányaimat Sopronban, hatvan éve ordináltak Budapesten, ebben az évben kaptam gyémántdiplomát. Mindez arra kötelez, hogy hálával tekintsek hátra, és ezért merjek előre nézni. Konkrétan: záródolgozatomat 1947–48-ban ilyen címen írtam: *A házasság válsága keresztény etikai szempontból*. Erre a disszer-

tációra kaptam az alakulóban lévő Egyházak Világtanácsa ösztöndíját az USA-ba, kitágítva a témát: *Korunk válsága keresztény etikai szempontból*. Mindkét témám inkább a lehetőséget vetette fel, mint a mindenütt tapasztalható valóságot. A krízist egy kétesélyes betegséggént fogtam fel, amiből meg lehet gyógyulni. Hazajövetelem után feletteseim és teológiai tanáraink jóindulatúan közölték, hogy ez a téma Magyarországon nem aktuális, mert új társadalmi és gazdasági rendben élünk, krízisről beszélni nem időszerű. Ma úgy látom, hogy a téma mégis aktuális, hozzánk is megérkezett. Váltottam tudományos témát, de a magam számára megmaradt a krízis tematika, izgalmas kutatási területként, sőt még előadásokat is tartottam az úgynevezett krizeológiáról. Nagy nevekkel próbáltam bizonyítani, hogy már hosszú idő óta beszélhetünk krízisről: Nietzsche, Kierkegaard, Sorokin, Unamuno, Pelikan, Hamvas Béla, mint később Szabó Ferenc jezsuita is szólt erről. Ma már nem szorult a válság ügye nagy nevek hitelesítésére. Hirtelen, ha nem is váratlanul, napjainkban égetővé vált társadalmi, gazdasági stb. kérdésként. Ezért igen fontos körkérdésnek tartom a Vigilia idei felvetését. Ugyanakkor a bizalom tematikája bevezetésének tekintem a lapjuk októberi számában központba helyezett előkészítő cikket, *A társadalmi tőke központi jellemzője, A bizalom és bizalmatlanság, A bizalom és a határok* című írásokat. Ezek megelőzik a körkérdés válaszait. Ugyanezt mondhatom az elmúlt két hét világi lapokban és a médiában általában felvetett kérdések sokaságáról. Ez minden más témát háttérbe szorít.

Gyakorlati válaszom a meditáció és az önvizsgálat műfaja között keresendő. A bizalom a hit merészsége. Nem egyszerűen elhívése egy princípiumnak, hanem egzisztenciális döntés, Valakire ráhangyatkozás. Az úgynevezett „gyermeki ősbizalom édesanyja iránt” talán csak egy-két évig tart. Az Isten gyermekének bizalma bátorságot jelent egy életen át. Talán nem véletlen, hogy a hit szót mai protestáns teológusok szívesen fordítják így: bátorság (*Mut, courage*). Mert bátorság kell az imádkozáshoz, a tanítványi életstílushoz, a családalapításhoz, a hitvesi hűséghez, a napi becsületes munkához. Az eddigi kifejezések, úgy látszik, elavultak. A német „Ich glaube so” ugyanannyit jelent, mint az angol „I believe so”, és a „vélekedem, gondolom, én is így sejttem” kifejezésekkel azonosítható, de bizodalmas hitet már nem jelent. Jellemzően egy svéd nyelvű imakönyv egyik imádsága így hangzik: „hogyan hihetnék Benned Uram, amikor sohasem láttalak, ugyanakkor, hogyan szerethetném az embereket, akiket naponként látok. Tudom azonban, hogy Te mindkettőt kívánod tőlem.”

A bizalom több színűvé alakítja a múltat. Nemcsak arany lapjai vannak az emberiség vagy az egyház történetének, de vallom azt is, hogy még a sötétségben is felvillanó csillagok jelentkeztek, és van hálát adnivalónk, nem csak panaszra okunk (Fil 2,14–15). Isten népének történetében újra meg újra hallhatjuk a teremtés igéjét: „le-

gyen világosság”, és az Isten szentjei „fáklyák verem előtt”, ahogy Reményik írta. Lehet a múltat csak a *memoria passionis*-ként felfogni, hiszen az egyház történetében a *passio* folytatódott, a „szimpatikus” — együtt szenvedő Mester hagyományaként, mégis igaz, hogy a szentek közössége, a *communio sanctorum* valóban új közösség, Isten szeretetében részesedő emberek *communio*-ja, a szeretet kultúrájának jelei e világban.

A bizalom a jelenben is eligazít. Vad kapitalizmust átélő, piacra orientált gazdasági rendszerünkben felvillan egy Ady-idézet, a válság idején kijózanítóként: „ha elfutnak a gyér aranyak, fenséges, nagy úri magunkból Istenem, be kevés marad”. A jól ismert Ady-sorok próféciaként hallhatók a mában. A Szentírás a bizalom embereiként emlegeti a hit modelljeit (Zsid 11,12), és nem hiába biztat: „bizzad gondjaidat az Úrra, Ő majd megőriz” (többször előfordul a Zsoltárookban) – például az aranyimádatról.

A bizalom jövőnkre is kihat. A hívő bizalom a reménység horgonyaként jelentkezik, ahogy református testvéreinkkel mondjuk: „az egyház hajója hanyattatik ugyan, de el nem sülyed”.

Bizalmunkról, bizalmatlanság helyett, Isten megelőző szeretetéről is kell szólnunk, bátorításként. Őseink így nevezték: *gratia praeveniens*. A gyermekkereszttség gyakorlatának jogosultsága ezen alapul. Az egyház a bizalom merészségével meri hirdetni, hogy ha az emberpalánta még nem is tud dönteni, Isten szeretete már megelőzte őt, hiszen Ő előbb szeretett minket, ahogy a jánosi bizonyoságtételben olvassuk, és mindvégig szeret, ahogy a Passió története kezdődik (Jn 13,1): „Szerette őket, mindvégig szerette őket.” Ugyanezt olvassuk a tékozló fiú példázatában (Lk 15). Az Atya mindketőt szereti. A vargabetűk után hazabotorkáló fiú elé siet, és még a gyónó imádságot is félbeszakítja, magához öleli, még mindig szereti. Feltétel nélkül szereti, ahogyan a másikat is örömmel bátorítja, hiszen a testvére meghalt, de feltámadott, elment, de megtalálta. Van ok az örömmel. Az Atyát sem megelőzni, sem lekörözni nem lehet. Jézus bízott a kíváncsi Zakeusban, a vámos Mátéban, a tagadó Péterben, a kételkedő Tamásban, és megelőzte bizalmával az Őt üldöző Saulból lett Pált is.

Őszintén kérdezem végül: nem vagyok-e túlságosan naiv vagy optimista napjainkban? Nem gondolom! Ha önmagamban vagy önmagunkban bíznék, vagy a csalhatatlan tudományban, az emberben, aki Isten helyettesének tudja magát, a mindent bevilágító ész hatalmában, úgy lehet, hogy valóban naiv lennék. Ugyanakkor nem vagyok hajlandó az abszolút pesszimizmusra, nem akarok mindig panaszkodni, üres jelent emlegetni és értelmetlen jövőt. Keresztény őseim énekei nehéz korokban megszületett bizonyoságtételei, imádságai szinte megszegyénítenek. A bizalom válságában bátorítom magamat: légy bátor és erős, és így kívánok Isten bizalmának ünnepén, Karácsonykor áldott, hiteles ünneplést az olvasóknak.

Bizalom

Eszmetörténetész

Ha a görög *πιστις* szó szentírási előfordulásait igyekszünk áttekinteni, akkor azt találjuk, hogy e főnév, valamint a *πιστευειν* ige és annak különféle alakjai hűség, hit, bizalom, fogadalom, eskü, jóváhagyás, igaznak tartás és ezekhez hasonló jelentésekben fordulnak elő. A *πιστις* az újszövetségi íráások egyik legfontosabb fogalma, mert a kinyilatkoztatás központi üzenetét hordozza: Ábrahám már bízott Istenben, hitt az ígéretekben, hűséges maradt ahhoz, aki az ígéreteket adta, és ez a bizalom, hűség, hit, vagyis: *πιστις* a Krisztusba vetett hitben és a Krisztus iránti hűségben és bizalomban teljesedik be (vö. Róm 4,3 és kk; Gal 3,6 és kk). A két Szövetség ezen egymásra vonatkoztatottságából adódóan a *πιστις* fogalmának egyfajta természetes átalakulását figyelhetjük meg. Ennek során az Ábrahámmal, majd később a Mózesrel kötött, és többször megerősített szövetségekötés bizalmon és hűségen alapuló természetének kifejezésétől eljut a Krisztus feltámadásába vetett hit jelentésig.

A megszülető és megerősödő kereszténység számára a *πιστις* egyre következetesebben a tantételekben is megfogalmazható hitet jelenti. A hitvallások „hiszünk” (*πιστευομεν*) kezdőigéjét pontos dogmatikai megfogalmazások követik, amelyek kijelölik a helyes, igaz hit határait. Ugyanakkor az Újszövetség *πιστις*-fogalma, minthogy szervesen bomlik ki az ószövetségi *πιστις*-fogalomból, megtartja a hűség, bizalom, kitartás, fogadalom stb. jelentéseket is, amelyek továbbra is árnyalják és meghatározzák a keresztény szóhasználatot.

Mindamellet a hit és a bizalom a Szentírás szerint nem csupán Istent illeti meg, hanem azokat az embereket is, akiket a közösség hiteles tanítóknak ismer el, mert Isten igaz tanúságtévői és prófétái. Elsőként Ábrahám kapta az ígéreteket, Mózes közvetítette a törvényt, és próféták hosszú sora figyelmeztette Izrael fiait az Isten iránti bizalomra és hűségre. Ha valaki rábizza magát az isteni üzenet közvetítőire, akkor szükségképpen eljut a Krisztusba vetett hitig, és megfordítva, ha a küldöttekben nem bízunk, akkor abban sem fog bízni, aki küldte őket: „Mózes rólam írt. Ha pedig az ő írásainak nem hisztek, hogyan hisztek majd az én igémnek? (Jn 5,46–47).

Amikor a latin nyugaton a *πιστις*-t a *fides* szóval fordították, az Istenbe vetett hit és bizalom bibliai jelentéséhez társult a római erénykatalógusok egyik szintén változatos jelentésű fogalma: a megbízhatóság, hűség, bizalom, szavahihetőség. Amíg azonban a „bizalom” a bibliai hagyományban istenközpontú, theocentrikus fogalom, addig a római *fides* és *fiducia* mint erény, emberközpontú, antropocentrikus. A bizalom olyan erény, amely nem csupán az egyén, hanem az egész közösség javát szolgálja (vö. Cicero *De oratore* 2,343–4). A bizalomra alapozódnak az írott és íratlan megállapodások és szerződések, az egész közösségi élet, és ezért a bizalom

az igazságosság fundamentuma (vö. uő. *De officiis* 1.7.23.). Amint a bizalom az igazságosság alapja, úgy igazságosság nélkül sincsen bizalom. Abban bízunk ugyanis, akiről feltételezzük, hogy igazságos, és nem vezet félre bennünket. A bizalom megletéhez emellett szükséges egyfajta józan belátás is (*prudencia*), mivel „azok iránt vagyunk bizalommal, akiről azt gondoljuk, hogy mélyebb megértéssel rendelkeznek nálunk, és akiről úgy véljük: előre látják azt, ami majd bekövetkezik” (uo. 2.9.33). Végső soron a bizalom tartja össze és szilárdítja meg a köztársaságot (vö. uo. 2.24.84).

Nos, éppen ez az a bizalom, amelynek ma Magyarországon teljességgel híjával vagyunk, amelyet a hatalom birtokosai látványosan eljátszottak, amiért is a köztársaság intézményeit már csak a megszokások nedvkeringése élteti, de gyümölcsöket nem hoznak, az igazságtalanságra épülő államhatalom és végrehajtó intézményei pedig a polgárok ellenségévé és legfőbb megnyomorítójává vált.

Az intézményesült igazságtalanságok és hazugságok azonban nem csupán a mi nemzeti sajátosságaink közé tartoznak, és nem is csak korunkra jellemzőek. Már az átfogó pénzügyi válságok is nemzeti kereteken túlmutató, alapvető bizalmatlanságot tükröznek, hiszen a pénz valójában jelkép, fedezete már régtől fogva nem az arany, hanem a pusztá bizalom. Bizalom abban, hogy a másíknak értéket adok a munkámmal, az általam létrehozott javakkal, szolgáltatásokkal, amiért cserébe, arányosan, hasonlóképpen értéket kapok. Egyre nyilvánvalóbbá válik az, hogy a pluralista, liberális demokráciák, a globalizációs folyamatok, és egyéb, üdvözítőnek tartott és zajosan ünnepeelt társadalmi rendszerek, gazdasági megoldási receptek, technikai újdonságok, transznacionális szervezetek valójában éppen úgy elmélyítik és megsokszorozzák a leküzdeni vágyott társadalmi és gazdasági igazságtalanságokat és egyenlőtlenségeket, mint például a korábban üdvözítőnek tartott államszocializmus vagy a jelenleg működőképesnek tűnő, sokak által borzadva csodált távol-keleti államkapitalizmus. Az igazságosabb struktúrák és intézmények működtetéséhez szükséges erkölcsi, hitbéli és vallási alapokat a minden szakralitástól irtózó, már csak múltját és eredetét tekintve keresztény nyugati világ a törvényhozás révén, politikai döntések által, értelmiségi körök, oktatási intézmények, sajtótermékek és egyéb médiumok hathatós munkájának eredményeképpen kilúgozta, elsorvasztotta, az egyházat pedig teljes erejével igyekezett eljelentékteleníteni, történelmi zárványnak feltüntetni és a sok ezer társadalmi szervezet egyikévé lefokozni.

A figyelmes és józanul gondolkozó emberekben azonban erősen megfogyatkozott a bizalom és lelkesedés a minden bajra gyógyírt ígérő politikai és gazdasági megoldások, valamint a gyakorlatban ochlokráciaként működő demokrácia, pártemberek nyerészkedésévé aljasult, képviselőinek álcázott parlamentarizmus és „választásnak” nevezett show-műsorok iránt. A politikai utópiákkal szemben a világban élő, de nem a világból való hívő keresztények mindig is

bizalmatlanok voltak, mivel Jézus Krisztus nem forradalmár és nem is politikus volt, hanem Isten megtestesült Igéje, aki egyebek mellett azt mondta, hogy szegények mindig lesznek közöttünk (vö. Mt 26,11).

Talán azt várnánk, hogy ha valaki csalódik a politika és gazdaság világának kérészetű eszményeiben, fogékonyabb lesz az egyház évezredes tanításai és az öröklétre ablakot nyitó misztériumai iránt. A nyugati társadalmakban azonban rohamosan növekszik az egyházal szembeni bizalmatlanság, amit feketén-fehéren mutatnak az éves statisztikákban a keresztelesek, bérmlások, szentségi házasságkötések, papi és szerzetesi hivatások egyre csökkenő számsorai. Persze azt, hogy „nem bízhatunk a papokban”, évszázadok óta jól tudja mindenki Holbach bárótól, Diderot-tól és eszmetársaitól kezdve a marxista szemináriumokon tornáztatott agyvelőkön keresztül a tévé- és rádiócsatornák, bulvár- és egyéb lapok befogadó közönségéig. A külső bírálatok és támadások, rafinált üldözések azonban önmagukban nem rombolhatják le az egyház tekintélyét, hiszen az egyházon kívüliség *per definitionem* e tekintély elvetését jelenti, s legfeljebb néhány keresztény hitét ingathatják meg, de nem az egyház autoritását. Azok az úgynevezett benső bírálatok, amelyek mögött sok esetben egyszerűen lapos eretnekségek állnak, vagy amelyek igen gyorsan eretnekséggé változnak, és komoly támogatást kapnak keresztény- és egyházellenes erők és mozgalmak részéről, valódi sebeket ejhetnek a hívek lelkében. Igaz, hosszasan lehet sorolni mindazt, ami visszatetsző, bűnnel fertőzött és ezért megtisztítandó az egyházban, de egy keresztény ember egyháza iránti bizalmát sokkal maradandóbban — bár kevésbé látványosan — károsíthatja a liturgikus életben tapasztalt kuszaság, mint mondjuk a pedofil és homoszexuális papokról hallott hírek, vagy a nőülés miatt lemondott püspökök, a luxusautókkal közlekedő egyházi vezetők, a kalmárszellemű egyházi hivatalnokok fonák példái. A bűn és botrány ugyanis végigkíséri a földi egyház életét, amely messze nem a tökéletesek közössége, és nem is hirdeti magát annak. A liturgikus zűrzavar ellenben az egyház szentségi természetét érinti, amely autoritásának végső forrása. Ezzel elérkeztem a *Vigilia* körkérdésére adott válaszom lényegéhez.

A másik ember iránti bizalom nyilvánvalóan közösségi létünk alapja és elengedhetetlen feltétele, amely teljes mértékben soha nem tűnhet el az életünkből, mert a végletesen bizalomhiányos állapot maga a kárhozat. Ettől az általános, egzisztenciális bizalom-fogalomtól megkülönböztethetjük az autoritások iránti bizalmat, amely természetét, erejét, mibenlétét tekintve történelmileg változó, amint az egyes emberek és közösségeik elé állított, elköteleződést és bizalmat igénylő tekintélyek is történelmileg változnak. Ma is szemtanúi és elszenvedői vagyunk ilyen történelmi tekintélyvesztéseknek és bizalmi válságoknak. A keresztény ember számára azonban e fordulatok nem okozhatnak meglepetést, hiszen a Krisztus-hívő egyetlen változhatatlan és örök autoritást ismer el a változó világ-

ban és a történelemben, tudniillik az egyház tekintélyét. E tekintély iránti bizalmának nem az egyház valamely vezetője, tagja vagy csoportja a forrása, hanem az egyház Feje, a feltámadt Krisztus. A szentségekben, s kitüntetett módon az Eucharisziában ugyanis maga Krisztus van jelen. Az életemet és döntéseimet meghatározó bizalom tehát Jézus Krisztus szentségi jelenlétéen alapszik, amely független a laikus hívó vagy a szentséget kiszolgáltató klerikus bűneitől és erényeitől, hangulatától, hitétől, vélekedéseitől, a minket körülvevő világ ideológiai, gazdasági kényszerpályáitól, törlesztőrészleteim növekedésétől vagy csökkenésétől.

A fentebb theocentrikusnak és antropocentrikusnak nevezett „bizalom”, vagyis a bibliai *πισztisz* és a klasszikus római *fides* egyszerre és szilárdan van jelen az eucharisztikus közösség életében. Meggyőződésem és tapasztalatom az, hogy ha ezt a keresztények felismerik, tudatosítják és megélik, akkor általuk az Eucharisztia gyógyító ereje áthatja a társadalmi környezetet is.

Hová lett a kutyahűség?

ITTZÉS JÁNOS

Gondolatok bizalmi válságainkról és a megoldásról

Evangelikus püspök

Azért se Lútherre hivatkozom! Pedig megtehetném. Hiszen asztali beszélgetéseiben Isten és ember viszonyáról, az imádságban kifejeződő bizalomról szólva a gazdát mint minden jó forrását hűséges tekintettel figyelő kutyajukkal példázódik. Így kellene, ezzel a bizalommal az embernek is élnie és imádkoznia — mondja —, tudva, hogy Istennek gondja van rá. Mondom, mégsem a reformátorra hivatkozom! Miért is tenném, hiszen a mi jó, öreg vizslánk szemében is látom, amiről Márton testvér tanít. Az ember csak azt nem érti néha, hogy miért nem beszél, miért nem szólal meg. Szemében annyi a ragaszkodás, a hűség, a gazda iránt — irántunk! — való bizalom, hogy ezt látva, kénytelen megfogalmazni az ember a hiányérzetét: mintha Istenhez fűződő és emberi viszonyainkban és körülöttünk más indulatok uralkodnának. Hol rontottuk el? Mi az oka ennek a minden kapcsolatunkat megrontó bizalmi válságnak? Hova lett belőlünk a Gazda iránti „kutyahűség”?

Számomra nem kétséges — és egészen biztosan tudom, hogy véleményemmel nem állok egyedül —, hogy ennek az életünket átjáró, sok keserűséget és feszültséget okozó bizalmiválság-rendszernek ke-

resztformája van. Ez alatt azt értem, hogy a kapcsolatainkat horizontális síkon — vagyis emberi viszonylatainkban — érintő és meghatározó bizalom-deficitnek a vertikális bizalmi viszony megrendülése a fő okozója. Tudom ezt még világosabban is mondani: mivel Istennel való kapcsolatunk bizonytalanná vált, ingattaggá lett helyzetünk az életünk kereteit jelentő kapcsolatrendszerben is. Három fő jelentőséget említhetünk, amelyek meghatározzák ezt a folyamatot. Ezek mentén értelmezhetjük és érthetjük meg a mára kialakult helyzetet.

Az első a sokat emlegetett *szekularizáció*. Az investitúraharcok idején elindult, a reneszánsz idején kiteljesedő, majd a felvilágosodásban és a 20. századi forradalmakban és világnézetekben eszkalálódó, a magukat egyházi kötődésűnek valló kortársaink nagy részét, sőt magát az egyházat is befolyásoló folyamat letagadhatatlan. 2000. szeptember 23-án elmondott püspöki székfoglalóban így fogalmaztam: *A ma rám bízott szolgálat és a szívemre helyezett felelősség indít arra, hogy mielőtt felvázolnám püspöki szolgálatom alapvetését és programját, megrendülten, de Isten bűnbocsátó kegyelmében bizakodva, megkövessem egyházunk népét, gyülekezeteink tagjait. Különösen is az azokból kiszakadt testvéreinket, a gondjaik súlya alatt magányosan roskadozókat, elárvult és magára hagyott értelmiségünket, a tanácstalanná lett fiatalokat, az emberhez méltó élet perifériájára szorultakat. Mindazokat, akik miattunk, Isten hivatalos szolgálói: püspökök és lelkészek miatt, erőtlenségeink miatt gondolhatták gyengének Istent. Hogy nem láthatták rajtunk, nem hallhatták tőlünk, hogy jobban szeretjük és féljük Istent, mint a nyíltan, majd a megszilárdított hatalmának biztonságában egyre taktikusabban egyházrontásra törő hatalmat. Hogy nem látták rajtunk, hogy Isten a mi erős várunk és bizodalunk.*

A másik folyamat, amely az elmúlt időszakban ezzel egy időben megfigyelhető volt: az *értékváltás*. Nem kétséges, hogy az értékorientáció változásaival összefüggő kihívásokkal kapcsolatban az egyénnek és a közösségeknek is állást kell foglalniuk. Az egyháztól jó okkal elvárható, hogy egyrészt számoljon a társadalmi változásokkal, de ne hódoljon be a korszellemnek. És ez nem könnyű! Nagyon ideillőnek tartom a dán filozófus, teológus, Kierkegaard (1813–1855) nagyon frappáns gondolatát, amellyel kora egyházát és kortársait figyelmeztette (és ez a figyelmeztetés nekünk is szól!): *Aki a korszellemmel házasodik, hamar megözvegyül.* Ebben az értelemben megállapíthatjuk: özvegyiségre jutott generációk vannak mögöttünk, és ilyenek tagjai vagyunk mi magunk is. Most, karácsony — az inkarnáció, Isten emberré létele — ünnepének közeledtén, talán annyi önvizsgálat és önkritika, hogy ne mondjam, bűnbánat megengedhető egy egyházi embernek, hogy ádvent szelíd-lila bűnbánatával megállapítsa: a korszellemmel való viaskodásban — az elmúlt évszázadokban és napjainkban is — egyaránt jellemzett bennünket az indulatos ítélkezés és az elvtelen behódolás. Ez a kettősség a mögöttünk lévő diktatúra által meghatározott évtizedekre is jellemző volt, és ma is kísért bennünket. Ha nehéz is, ki kell mon-

danunk: A bizalmi válságnak nem csak elszenvedői — sajnos olykor okozói is — voltunk és vagyunk!

A harmadik folyamat, amely a mostani helyzetig elvezetett bennünket, az *individualizálódás*. A társadalmon belüli mobilizáció, a különféle zárt közösségek megváltozása az egyházra is hatott. És ez a fajta, az egyház életét, a közösség életét felhígító vagy éppen sokszor lehetetlenné tevő, az úgynevezett privát keresztyénséget hangsúlyozó gondolat meghatározó erővel van jelen a magukat valóságosnak nevező kortársaink gondolkodásában. Azok jelentik a statisztikai többséget, akik a „vallásos vagyok a magam módján” választ adják a felmérések kérdésére. De a „maga módján vallásos” hol gyakorolja a hitét? Gyakorolja-e egyáltalán? A közösségtől távol élő él-e egyáltalán?

Nemcsak a bizalmi válság, hanem a megoldás is kereszt formájú: A testté lett Igében, Mária gyermekében közénk jött Isten bizalmat szavazott a vele perben és haragban lévő embernek! Nem mondott le róla! A megváltásra, rendezetlen viszonyaiból való szabadításra és a gyógyító bizalomra szoruló embert *szerezte úgy Isten, hogy egy szülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen* (Jn 3,16).

Egy antikapitalista ellenvetései

LACKFI JÁNOS

Bizalomról és válságról

Költő Antikapitalista lettem. Pontosabban már régóta az vagyok, csak a létező szocializmusban az ember óhatatlanul az antikommunizmus álláspontjára helyezkedett, és önkéntelenül szövetséges-félének tekintette a derék „kapitalistákat”. Úgy éreztük, ha drága, gátlástalan elnyomóink olyan engesztelhetetlen dühvel támadják a pénzeszákony ücsörgő, cilinderesen szivarozó Tőkést, akkor az nem is lehet olyan rossz figura.

Mostanra esett le a tantusz (jobb későn, mint soha), rájöttem: a jelenlegi úgynevezett liberális piacgazdaságot messzemenően ellenzem, és teljességében elhibázott rendszernek tekintem. Ezzel nem állítom, hogy tudok működőképesebb közgazdasági modellt, nem is vagyok köteles ilyesfélét javasolni, bár lesznek keresetlen, abszolút laikus, ráadásul nem is saját ötleteim. Maradjunk annyiban: nem tudok tojást tojni, de meg tudom állapítani, ha bűdös. A jelenlegi

pénzügyi válság erről a бүdösségről szól, arról, hogy a király meztelen, s bár mindezt tudva régóta morgolódnak, mégsem igen merjük határozottan kimondani. (Aki kimondja, az általában szélsőséges összeesküvés-elméletet kreál, konkrét érdekcsoportokra vagy faji közösségekre mutogat, s ezzel hiteltelenné teszi mondandóját.)

Szóval: radikálisan ellenzem azt a társadalmi berendezkedést, ahol lépten-nyomon olyasmire kell költenem, amit egyáltalán nem igénylek. A termékek áraiba beépítve ugyanis kifizetem a reklámot, mely elárasztja a postaládát, lehetetlenné teszi az értelmes tévénézést és Internet-használatot, szeméttel tölti fel a köztereket. Utálom a csomagolásmaniát, a félévente megújuló színes-szagos burkolatokat, melyekkel tele a szemetesem, és amelyekhez idióta és ízléstelen kampányok társulnak tehetségtelen, nyüzsgő alkalmazottak garmadájának kivitelezésében: az ő léhűtésük szintén az én vásárlásaimba épül be. Utálom a hamis technokrata szellemet, mely új autót vetetne velünk minden évben, hogy így „kevesebb pénzt veszítsünk”, erre a rövid időtartamra kalibrálja a kocsik működését is, hibákat épít be minden konstrukcióba, hogy aztán az új generációs járgány piacra dobásakor diadalmasan korrigálja azokat, és hasonló efféléket rejtessen el a következő modellekben. Utálom a „mindenből újat venni” rendszerét, mely megfojtotta a szemfelszedőket, a cipészeket, a háztartási kisgépszerezőket. Ha a porszívóm elromlik, csak a világ végén található márkaszervizbe vihetem (az üzletek bezzeg a belvárosban vannak!), ott is csak legyintenek rá, mondván vegyek újat, ha pedig mégis megcsinálják, könnyen lehet, hogy továbbra sem működik, és elkéri érte egy új készülék árát. Vagyis minden arra csábít, dobjam a kukába az egészet, vegyek újat. A te tejébe egy négy-öt éves géphez már nem kapni porzsákat, egy négy-öt éves nyomtatóhoz patront, és így tovább.

Utálom a szabadnak hirdetett versenyt, mely arról szól, hogy az erősebb csalhat adót, sérthet törvényt, megvehet mindent és mindenkit, magán- és közterületet, magán- és közintézményt, neki fütyöl az igazságszolgáltatás is, mint Arany János fülemüléje. Utálom, hogy a nagystílű csaló sajtót vásárol magának, tettei megítélését is irányítva. Utálom, hogy a politikai irányításba betelepülő kapitalisták pártállástól függetlenül, gátlástalanul hordják szét az állami javakat és verik szét a közintézményeket. Utálom, hogy a televíziók mind alacsonyabbra teszik a mércét, és ellenőrizhetetlen nézettségi mutatókra hivatkozva szeméttel nyomják tele a nézők fejét. Utálom, hogy a reklámok tudhatóan hazudnak, bennük a csinos hoszteszek mosolyogva viszik házhoz a vásárlási kölcsönt, melynek részleteit aztán a valóságban marcona férfiak szintén házhoz járva hajtják be. Így aztán megint sikerül elérni, hogy mindenki többet költsön, mint a takarója ér. Utálom, hogy a cégek minél nagyobb világ körüli terjeszkedést, hónapról hónapra gazdasági növekedést várnak el alvállalataiktól, és nem érik be a tisztos működéssel, alkalmazottaik életének biztosításával. Utálom, hogy a nagyhatalmak

sokszor annyi fegyvert halmoztak fel, mint amennyivel a világ elpusztítható, hogy a Marsra meg a Holdra járunk tudományoskodni, s tesszük mindezt a harmadik világ vére árán.

Mondhatja erre bárki, hogy ennyi utálat nem túl keresztényi dolog, én viszont azt gondolom, hogy van különbség utálat és gyűlölet között, mely utóbbi valóban nem keresztényi, hiszen személy ellen irányul. Nem gondolnám viszont krisztustalannak utálkozást egy olyan rendszer iránt, mely nagy tételben gerjeszti az alantas emberi ösztönök burjánzását, és a szabadság szent nevével bűvészkedve irgalmatlanul félresodorja mindazokat, akik útjába állnak. Mindez még csak azt sem jelenti, hogy ne találнам szerethetőnek világunkat, ne parodizálnék reklámokat jókedvűen, ne találнам végletesen, érdekesen, ostobán emberinek mindezt a nyüzsgést, és íróként ne lennék magam is e különös állatkert haszonélvezője. Még csak azt sem hiszem, hogy sokkal okosabb lennék bárkinél, aki ezer csápon függ ettől a világtól: magam is foglya vagyok, egyetlen komikus, bedobált kekszék után kapdosó állatfaj valamelyik ketrecben. Tehát nézőpontom nem külső-felső, hanem nagyon is én-narrátori.

Mondhatja megint más, hogy az ember ilyen volt mindig is, se jobb, se rosszabb, olvassunk csak moralistákat, antik görögöket, Montaigne-t, Navarrai Margitot, Tolsztojt és Mikszáthot. Igaz ez is, ám ugyanúgy, ahogy sokkal mélyebbre és magasabbra jutottunk a megmászott csúcsokat és feltárt tengerüregeket tekintve, ugyanúgy aljasságainkat is képesek vagyunk hatványozni modern fegyverek, futószalagon gyártott élelmiszerekbe csempészett káros anyagok, CD-n sokszorosított szellemi mérgek, holnap már vécépapírnak se jó, műanyagfestékkel nyomott bulvársajtó segítségével. Tegnap, ha egy általános iskolás bekattant, véresre vert valakit az osztályból. Ma ellop otthonról egy stukkert, és kiirtja a fél iskolát. Tegnap, ha valaki sátánoskodni akart, odapiszkított egy sírra a temetőben, másnap le lehetett síkálni. Ma csinál egy horrorfilmet, bár nem ért a filmezéshez, leforgat egy lemezt, bár nem ért a zenéhez, és ezek csüngnek rajta a művésznek kijáró áhítattal. A hülyeség és gonoszság terjedési sebessége sokszoros, ez kétségbevonhatatlan.

Mindeközben válság van, alapjaiban inog a világot igazgató gigászi Szerencsejáték Társulat. Mert hát mi másnak titulálhatnánk az olyan tőzsdetevékenységet, mely például nemzeti valutákkal vagy a bankok által kibocsátott hitelek ellentételeivel rulettezik nagyban? No lássuk csak, mi világunk válasza a nagy összeomlásra? Nem az, hogy húzzuk össze kicsit magunkat, zárjuk be a tőzsdét, gyártsunk kevesebb autót, vegyünk kevesebb ruhát, csináljunk kevesebb reklámot, érjük be a szükségesekekkel, és majd csak megleszünk valahogy, fő, hogy enni jusson és együtt lehessünk. Nem, ehelyett a vezető államok pénzt és még pénzt ömlesztnek oda, ahol a nagy úr tátong: a pazarló bankszférába. Mint ismeretes, az első amerikai nagybank, mely állami segítséget kapott, egy ki-

sebb falnyi luxus-hotelközpontban százmillió dollárt mulatott el egy hét alatt, afeletti örömeiben, hogy adófizetői tallérokkal ilyen szépen megtámogatták. Hát nem megérdemlik? Mármost a támogatást... Itthon vezetésünk spártai szigorral előírta, hogy a krízisre tekintettel vezető banktisztviselők nem kaphatnak hatvan százaléknál nagyobb sikerprémiumot. Az ágazat halódik, úgyhogy ez csak hatvan százalékos sikernek könyvelhető el — pompás. A nyugdíjasok, közalkalmazottak és egyéb ingyenélők ellenben semmi béremelésre, inflációkövetésre ne számítsanak.

Szememre vethetik, hogy nem a felkérés tárgyában nyomozok, pedig bizony az ügyben járok el. Napjaink pénzügyi válsága kapcsán mind többen beszélnek a bizalomról, annak hiányáról, elvesztéséről. „A bankokba vetett bizalom megrendült” — halljuk. „Ha az alapok megbízhatók, a problémák megoldhatók” — nyilatkozza a szakértő. „En egy piacvezető márkában bízom” — szajkózza az egyik reklám. Bizhatunk-e bármiben manapság? Mikor a kötelező védőoltások némelyikéről kiderül, mérgező anyagot tartalmaznak, kötelezővé pedig erős vegyipari lobbijuk tette őket... Mikor babatápszerekről és kávétejszínekről derül ki, hogy fogyasztásuk kórházba juttat... Mikor utazási irodák viszik jégre és hagyják cserben kuncsaftjaikat... Mikor a tudományosnak mondott, nagy sikerű anatómiai kiállítás szervezői nem tudják igazolni, hogy a közszemlére kitett testek nem kínvallatott kínai politikai foglyok kilóra megvett hullái... Mikor a világ hatalmasságai maguk is a hatalmas gazdasági potenciált jelentő Kínához fordulnak, segítsen a jólétbe fulladó Európát sújtó globális válság megoldásában, holott a népi demokratikus diktatúrában köztudomásúlag állampolgárok százmillióit tartják ideológiai maszlagon és napi pár marék rizsen.

Mármost ugye, a művész mit dühösködik, mit ártja bele magát olyasmikbe, amikhez nem ért, s köze sincs több hozzá, mint bárki emberfiának? Mit prédikál, mit prézsmítál, mikor van Mózesünk, vannak prófétáink, hallgassuk inkább azokat? Keserűségem indoka, hogy a bizalomválság lentebbi körökbe, az ember és ember közötti viszonyokba is beszivárgott. Feleségem málnát vesz egy nénikétől a zsámbéki piacon. A kis öregasszony minden héten ott áll, tudja, hogy ismerjük, tudja, hogy feleségem eztán is minden héten kétszer elhalad majd előtte, a vékony felső réteg gyönyörű gyümölcs alatt mégis ott lapul a penészes, rohadó massa. Ha az autószerelő, a vizes és a sarki boltos is szemrebbenés nélkül verik át az embert, ugyan mire számíthatunk? Fájdalmasabb ez, mint a nagystílusú gazemberek stiklijei, hiszen azoknak arcát csak sajtó által homályosan látjuk, ők meg a miénket sehogyan sem, legfeljebb a messzi szürke masszába olvadva. Itt, ezek az emberek viszont szemünkbe néznek, képünkbe röhögnek, és a becsapott süti le szemét szégyenletében.

Nincs más hátra, mint lépésről lépésre újrakezdeni az életet, mind kevésbé szorulva rá a globális világra, kiépítve a bizalom belső, helyi köreit. Pontosan tudjuk, kitől veszünk kenyeret, zsírt, mézet,

húst, tojást, nem valami arctalan automatába potyogtatva pénzünket. Egyre több mindent próbálunk megoldani helyben, kalákában, összefogva. Körbeadogatni, átszabogatni ruhákat, összejární tánra, zenére. Nincs mese persze, a gáz, a víz, az áram és persze a szellemi munka szálain alapvetően függünk a nagy egésztől, de az élhető világot én, újdonsült antikapitalista, még mindig leginkább egy viszonzossági, ismeretségi és részben spirituális alapú termelőközösség keretein belül, a bizalom belső köreiben tartom elképzelhetőnek.

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Bizalom

Teológus

A szociológia egyik alapvető belátása, hogy a társadalmi stabilitásnak valami másra is szüksége van, mint a saját érdekek kölcsönös kalkulációjára, és ez a bizalmi tőke, amelyre a működő társadalmak alapulnak. Durkheim ismert mondása szerint egyetlen szerződésben sem lehet mindenről megállapodni. A szerződéskötés a felek kölcsönös bizalma nélkül értelmetlen. A bizalmat gyermekkorban sajátítja el az egyén. Szüleinek magatartásától függ, hogy később felnőttként alapvető bizalommal vagy éppen bizalmatlansággal fordul a többiek és az intézmények felé. A stabil egyéniségek nagyobb bizalommal rendelkeznek, mint a neurotikusok. A modern társadalmi viszonyok között az alapvető bizalmi tőke erodálódott, s az újraépítésére tett kísérletek nem mindig jártak sikerrel. A racionális mérlegelés és döntés felértékelődésével párhuzamosan leértékelődtek azok a hagyomány-elemek és intézmények, amelyek a társadalmi stabilitást és összhangot biztosították. E folyamat révén maga a bizalom fogalma, illetve magatartása is átértékelődött. A premodern társadalmak természetes, akár gyermekinek is nevezhető, bizalomra épülő alapállása átfordult az alapvető bizalmatlansági alapállásba, amelyben az egyénnek és az intézményeknek is meg kell szereznie a bizalmat, az önmagától nem jár neki. Számos területen megfigyelhető ez a változás, amelyet talán nem szabad ideje korán jónak vagy rossznak bélyegezni. A megnyert bizalom lehet éppen erősebb a naivnál. A bizalom kiépülésének sokszor nehéz szakaszai elmélyíthetik a kapcsolatot, amelynek szakítószilárdsága erősebbé válik, mint a könnyen szerzett kapcsolatoké.

Ulrich Beck német szociológus Európa kozmopolita újjáépítéséről írva kifejti, hogy a kontinens nagy tragédiája az, hogy a függőség egyet jelentett és jelent ma is számára a kiszolgáltatottsággal és bizalmatlansággal. Az autonómiára törekvés pedig önkéntelenül és reflektálatlanul a bizalmatlanság kultúrájával párosul. Pedig a kölcsönös függőség olyan globális társadalmi alaptény, amelyet éppoly kevésbé lehet vitatni, mint szövevényéből függetlenedni. Az inter-

dependencia legfőbb kérdése nem az, hogy lecserélhető-e independenciára, hanem az, hogy a kölcsönösen függők közötti hatalmi viszonyok milyenek. A kölcsönösség politikai és racionális struktúráit kell kiépíteni, ami a döntéshozó intézmények folyamataiban való szabályozott részvételt jelenti. A kisebb gazdasági hatalommal és politikai befolyással rendelkező országoknak az Európai Unióban olyan jogosultságokat kell biztosítani, mint a nagyobb hatalmúaknak. Önmagában ez a politikai stratégia azonban nem elégséges ahhoz, hogy Európa élhető és értelmes kontinens legyen, írja Beck. Ehhez új gondolkodásra van szükség, amelynek lényege, hogy az autonóm nemzetállam társadalmi identitást megalapozó eszméjét le kell váltani a nemzeti transznacionális érdekközösség eszméjére. „Ehhez valószínűleg nélkülözhetetlen a nemzeti *common sense* kozmopolitává alakítása.” Természetesen lehet vitatkozni azzal, hogy éppen a kozmopolitikus szemlélet és stratégia a legmegfelelőbb ajánlat-e Európa jövője számára, ám azzal aligha, hogy a nemzeti identitásra alapuló külpolitika az etnikai bizalmatlanság igen nehezen kezelhető hordalékát hozza magával.

Kelet-közép-európai társadalmainkban a bizalmatlanság kultúrája nagyon megalapozottnak tűnik, hiszen a szerves társadalomfejlődést és a kulturális folyamatokat megannyi éles történelmi és politikai bevágás szakította meg. A 20. században kiteljesedett ideológiai modernizáció, majd a világháborúk, végül a kommunista totális mobilitás, majd a demokratikus berendezkedés és a piacgazdaság felé tett paradigmatis fordulat — mind olyan esemény, amely az egész társadalmat generációkra menően átrendezte és a korábbi értékektől való gyökeres elidegenedést, s az új értékek képviselőinek hiteltelenség miatti nehézségeit egyszerre produkálta. Lehet, hogy vannak ebben a régióban nagyszerű baráti körök, faluközösségek, nagy presztízsű személyiségek, amelyekbe/akikbe sokan vetik bizalmukat, ám a vélt vagy valós hiteltelenség és az ezt generáló tömegkommunikációs hiteltelenítés hatása erősebbnek tűnik.

Mindeközben egy másik, ezzel ellentétes folyamatot is megfigyelnek a társadalomkutatók: az erős kéz, az egyértelmű hang, a határozott intézkedések és a jól bevált hagyományok iránti megerősödött érdeklődést. Nem tanácsos elsietni a fundamentalizmus megbélyegző kifejezésének használatát akkor, amikor egyre növekszik az alapértékek megkérdőjelezhetetlenségének igénye. A megkésett fejlődésű kelet-európai társadalmakat minden fordulat hirtelen és felkészületlen éri, nem csoda hát, ha a biztos és egyértelmű felé nyúlnak, ahhoz, ami legalábbis a közelmúltra történő visszatekintés kódén át látva ma megingathatatlanak tűnik. A bizalomhiánynak és a társadalmi, kulturális bizalom visszanyerésének kézenfekvő támaszai lehetnek a nemes vallási hagyományok, amelyek évszázadokon át a társadalmi identitás és kohézió megalapozói és fenntartói voltak, mert a sokak számára szolgáló bizalmat meg tud-

ták teremteni, még inkább fenn tudták tartani a kevesekkel szembeni bizalmatlanság legitim érvényesítésével.

Az a történelmi korszak azonban, ahol a kereszténység mint elsődleges társadalomformáló erő volt jelen, s a keresztény értékek az egyéni és társadalmi cselekvés számára erős relevanciával bírtak, végérvényesen letűnt — legfeljebb a társadalom paraszti maradványszigetein láthatók nyomai. Ugyanakkor a mediatizált kommunikáció a vallási dimenziókat újra a posztszekuláris társadalmi diskurzus fontosabb elemei közé emeli, amitől — ha elsősorban nem is a felvilágosodás Európájában, de a világ többi kontinensén — a kultúrák és társadalmak együttélésének és a globális világ túlélési nehézségeinek leküzdése számára ismét, bár a korábbtól jelentősen eltérő módon lehetséges megoldási alternatívát jelentenek.

Niklas Luhmann a bizalomról írt művének alcímét így fogalmazta: a társadalmi komplexitás redukciós mechanizmusa. Ez a találó megfogalmazás a vallásokra érvényesítve azt jelenti, hogy a bizalom újraépítéséhez bizonyos mértékig el kell tudni tekinteni a modern társadalom összetettségének megértésétől, s olyan faktort kell találni, amely képes felülírni a modern frusztrációt — Sloterdijkkal szólva megnyugtatni az ideges Prométeuszt. A vallás ebben a rendszerben — bár Luhmann a jelzett műben nem használja sem a vallás, sem az Isten, sem az egyház kifejezést — elsősorban egzisztenciális alap, átfogó válasz a miértre, túl vagy akár innen a primer csoport- és magán érdeken.

A régió keresztényei, egyházai sok szempontból sikeres választ adtak és adnak az egyén és a kisebb közösségek bizalom-kultúrájának újraépítésére. Tanításukkal, de még inkább liturgikus és közösség szervező tevékenységükkel sokat tesznek az élhető társadalomért — olyanok számára is, akik nem kifejezetten hívők és a nagy egyházi intézményekkel szemben inkább bizalmatlanok. Az átfogóbb rendszerek, az ösztársadalmi, netán kontinentális dimenziókban azonban még nem aknázták ki eléggé a tanításukban és hagyományukban rejlő lehetőségeket. Nem ritkán tűnik úgy, hogy a modern ellen küzdve a vallási privatizálás útját járják, és a modern viszonyok között premodern nosztalgiák foglyai. A vallási gondolkodás és magatartás általában külső kényszerek hatására kezd el változni, de ebben az átmenetben a belső hittartalékok ereje mutatkozik meg. A keresztények és az egyházak bizalomépítő szolgálata annak az Istennek üzenetére és tettére épít, aki a történelem dacára is bízik az emberben, s a megtestesüléssel abszolút módon hitelesítette a vele köthető szerződést.

„...görbe vonalakon egyenesen”

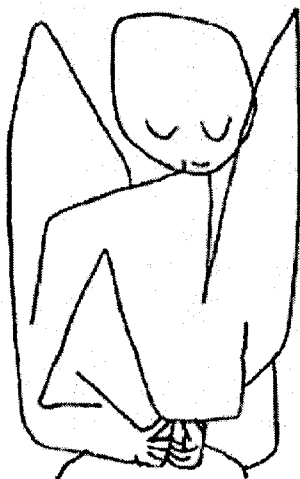
MÁTHÉ ANDREA

„Etiam peccata.”

Esztéta

Képben úgy tudnám elképzelni a bizalmat, ahogy a *Vergesslicher Angel* mutatkozik Paul Klee ceruzarajzán.¹ Feje kissé lebillen, szeme csukott, halvány mosoly fut végig az arcán. Befelé néz, a kívülre, a

¹Paul Klee: *Vergesslicher Angel*, 1939, 880, Bleistift auf Papier auf Karton, 29,5 x 21cm, Zentrum Paul Klee, Bern.

külsőre pedig várakozik. Kezei összeérnek, szárnyai háromszöget alkotnak, a rajz egésze — a kép kompozíciós logikája szerint — négyszöget zár be. A képbe rejtett üzenet a tökéletesség nyilvánvaló szimbólumai mellett — kör, négyszög, háromszög — (számomra) a bizalom, a kiszolgáltatottság és a ráhagyatkozás ívét rajzolja meg. A teremtményi lét határainak (felismerése, de a határtalanság és a végtelen lehetőség együttes jelenléte, amelyek a bizalom összetevői: (meg)ismerem határain, amelyen túl

a magam erejéből nem merészkedhetem, de tudom, hogy ráhagyatkozhatom egy, a lételemet végtelenné tágító erőre, amely más teremtményeknek való kiszolgáltatottságomon — és a teremtmények egymásnak való kiszolgáltatottságán — keresztül jelenik meg. A tiszta jelenléte pillanthatok be, és a tiszta jelenléte élehetem meg a bizalom, a kiszolgáltatottság és a ráhagyatkozás vonalaiból szőtt világban. Hogy „rendezettebb módon lehessen önmagam”.²

²Andrea Grillo: *A liturgia születése a 20. században*. (Ford. Korompai Eszter.) Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2006, 46.

Van az ember számára valami uralhatatlan, egyszerre közeli és távoli, amelyre/akire szükséges — és kénytelen is — ráhagyatkoznia, mert csak úgy tud rányílni a létre és a neki adatott létezésre. A bizalom belebocsátkozás ebbe a kiszolgáltatott — hol reményteljesnek, hol reménytelennek mutatkozó — adottba. A belebocsátkozás lehetőségének embert meghaladó jelei a bizalomból érkeznek, és ez a bizalom erősíti meg őt, és köti — láthatatlan szálakkal — a másik emberhez és a léthez. Az indifferens események ezen keresztül válnak embert megérintő történéssé, csupasz önmagukból valami

többé, és a másik emberhez viszonyuló közelséggé. A bizalom belebocsátkozás egy helyzetbe, emberi viszonylatba, amelynek előzetesen nem tudjuk a kimenetelét, ekképpen: bizonyosság, biztonság, biztatás és megbízatás is: a ráhagyatkozás elengedettsége és a létünk feletti uralom átengedésének gyengéd ereje, amely kiszolgáltatottságunk beismerése és felismerése is egyben. A kiszolgáltatottság megmutatja létezésünk esendő mivoltát, esetlegességekkel tűzdeltségét, amely a bizonytalanság és az elbizonytalanodás felé taszítana, ha nem lenne körülöttünk a bizalom mágneses tere. Ez a vonzásokkal telített tér azonban csak ráhagyatkozásunk és létezésbeli megbízatásunk elfogadása alapján lép működésbe. Mindehhez a saját akaratról és elképzelésekről való lemondás — hol rövidebb, hol hosszabb — útján juthatunk el.

³Zsolt 23,4; Zsolt 130.

⁴Paul Claudel: *A Selyempipő*. (Ford. Semjén Gyula.) In: *Válogatás Paul Claudel műveiből*. Szent István Társulat, Budapest, 1982, 435.

⁵*Etiam peccata*, azaz „még a bűneinket is (javunkra fordítod, Uram)”. Szent Ágostonnak tulajdonítják ezt a mondást.

Éz az út nem egyenes, nem egyértelműen felfelé ívelő. Inkább kacsikaringós, ide-oda kanyargó, girbe-görbe. De ez is a lényegéhez tartozik. A mélységekbe is amiatt tudunk, merünk belebocsátkozni, mert létezik egy 'ősbizalom', amely tudja, hogy „ha a pokol mélyén járok is, Te velem vagy”, és lehetséges *de profundis* kiáltani.³ Metaforikusan így fogalmazza meg egy portugál közmondás, amelyet Paul Claudel idéz:⁴ „Isten egyenesen ír görbe vonalakon.” Mindez bizalom a szavak nélküli csöndben, a hallgatásban, a cselekvés nélküli történetekben, abban, hogy „még a bűneink is javunkra fordulnak”.⁵ Ugyanakkor elfogadása megmagyarázhatatlan szenvedéseinknek, érthetetlen cselekedeteinknek, meg vagy meg nem utált botlásainknak, vagyis mindannak, amit életünk részeként kell elfogadnunk, ha meg akarjuk kímélni magunkat a képmutatástól. Mindez bizalom abban, hogy egyenessé íródnak útjaink — ha hagyjuk, ha nem félünk lemondani saját kézírásunk elsőbbségéről, ha — saját akarattalunk elfelejtésével (*Vergesslichkeit*) — kiszolgáltatjuk magunkat a felfoghatatlannak, a titoknak, a bizonytalanak tűnő bizonyosnak. Ha hagyjuk, hogy a le-sütött szemű angyal számunkra is elmondja örömhírét.

MEZEI BALÁZS

A bizalomról

Filozófus

Miben bízhatunk? Ezt a kérdést gyakran feltesszük magunknak. Szélsőséges eseteket kivéve az ember mindig bízik valamiben: saját eszközeiben, ügyességében, környezetében, kapcsolataiban, fellépésében, pénzében, nem egyszer mások ügyetlenségében. Amikor valamiben bízunk, annak biztosságából indulunk ki; a megbízhatóság biztosságot jelent, amivel szoros kapcsolatunk van, amire támaszkodhatunk. A bizalom magában foglalja a bizalom tárgyának megbízhatóságát és alanyának képességét arra, hogy a megbízhatósággal valóban éljen. A megbízhatóság összefüggés; erősség, való-

ságosság, alkalmazhatóság, használhatóság. Ekképpen bízunk meg abban, hogy a pénzünkkel vásárolhatunk, szavainkkal elérhetjük, amire törekszünk, gondolataink célt érnek és a valóság mint olyan, a maga egészében és részleteiben nem vezet félre bennünket. Már ahhoz, hogy valamit elgondoljunk, szükségünk van a bizalom elemi gesztusára: ha kifejtetlenül nem bízánk abban, hogy lehetséges a gondolkodás, hogy gondolkodás és valóság összefüggenek egymással, hogy észleléseink és tapasztalataink hűen adják vissza a valóságot, akkor gondolkodni sem volnánk képesek. Ugyanez a gondolkodás azt is felfedi, hogy van valami a valóságban, ami érdemes erre a bizalomra, hiszen maga a valóság, saját létünk ebben a valóságban olyan, hogy lehetővé és ténylegessé teszi a bizalom kérdésének a felvetését. Még mielőtt felvetnénk ezt a kérdést, máris bízunk abban, hogy kérdésünk értelmes, hogy a valóságban van valami, ami a kérdést és a rá adott választ lehetővé teszi, hogy van tehát lét vagy létezés egy olyan összefüggésben, amelynek reflexiója jelenik meg a bizalomban, a megbízhatóságban, a bizalom alanyában és tárgyában.

Vannak pillalantok, amikor úgy tűnik, nem bízhatunk semmi-
ben; eszközeink hatástalanná válnak, pénzünk elértéktelenedik, környezetünk megcáfolja a belé vetett bizalmat, s egyébként is minden út, amelynek megnyílásában bízunk, bezárul. E pillanatokban vajon miben bízhatunk? Nehéz azt mondani, hogy bízhatunk magában a létezésben, saját létünkben, a valóságban, hiszen mindez azokban a vonatkozásokban adódik számunkra, amelyekben már nem bízhatunk. Ha egy elveszített háború romjai között állunk, ha egy haláltábor hullahegyei vesznek bennünket körül, ha egy levert forradalom apátiája nehezedik ránk — úgy tűnhet, nem bízhatunk már semmiben. De ha nem bízhatunk semmiben, vajon bízhatunk-e valakiben? Vajon a bizalom nem sokkal inkább személyekre, személyre irányul kezdettől fogva? A csecsemő nem annyira az anyatejben bízik, mint sokkal inkább az anyában, aki táplálja; a serdülő, aki a világot akarja megismerni, nem annyira ideálokban bízik, mint sokkal inkább a kultúra világának vezető alakjaiban, akiket tisztel, követ, akikkel versenyre akar kelni. A felnőtt ember sokszor leszámol gyermekkori és ifjúsági eszményeivel, de a valóság értelmes egységében továbbra is bízik, bízik társában, bízik gyermekeiben, bízik önmagában, bízik Istenben — bizalom nélkül nem tehetne egy lépést sem. Ez a bizalom azonban nem tárgyakra, nem használhatóságra, nem alkalmazhatóságra és elkészíthetőségre irányul, hanem személyekre. A bizalom érének jele, amikor már nem csupán a tárgyi bizalom körén lépünk túl, hanem a személyek idealizálásán is. Társunk, barátunk, kollégánk megbízható — de ez csöppet sem jelenti, hogy vakon kellene benne bízunk, vagy hogy nem kellene számolnunk gyengeségeivel, tévedéseivel, kudarcaival.

A régi zsoltár a bizalom szavával fordul Isten felé; Jézus tanítása, imái, az atyák, a teológusok és a misztikusok gondolatai mind arra

intenek, hogy a tárgyi vagy a személyi bizalom fokain túl el kell jutnunk a végső bizalomig. Az Istenbe vetett bizalom e végső bizalom kifejeződése; nem egy esendő személyben bízunk, nem ugyancsak esendő önmagunkban, nem tárgyokban vagy tulajdonságokban, nem a sorsban, a történelemben vagy a csillagokban, nem a természetben vagy a természeti törvényekben, nem a fejlődésben vagy a politika állítólagos szabályaiban — hanem magában a végső értelmességben, egységességben, összefüggésben és személyességben: Istenben. Nem egyszer találkozunk olyanokkal, akik a végső kétségbeesésig jutnak, mert eszközeik elfogytak, szeretteik megcsalták őket, önbizalmuk elpárolgott; s nem egyszer látjuk, hogy mindezek ellenére, a háborús romok, az üldöztetés, a bujkálás, a fázás és éhezés ellenére is megmarad bennük, mi több, még hevesebb lánggal él a lelkükben egy mindennél hatalmasabb bizalom — Isten iránt.

Mi történik, ha elvész az Istenbe vetett bizalom? Jézus szavai a kereszten mintha erre vonatkoznának: elérhetünk egy pontot, ahol a végső és legnagyobb bizalom is széthull, s nem marad más számunkra, csak a pusztulásba való beletörődés. Ha a kereszténységnek van központi üzenete, az éppen erre a helyzetre vonatkozik. A végső bizalomvesztés állapota nem az utolsó állapot; nem a bizalom összeomlásáé az utolsó szó. A kételkedés elboríthat mindent, de egy elképzelhetetlenül mélyebb és hatalmasabb forrásból váratlanul mégis igaznak bizonyul mindaz, amit életünk teljes önátadásával reméltünk és vártunk, amiben bízunk, s ami kis híján hamisnak mutatkozott. Talán mindannyiunknak, akik meg akarjuk érteni a bizalom valós természetét, el kell jutnunk eddig a pontig, a bizalomvesztés végső határáig, mi több, talán át is kell lépnünk ezt a határt, hogy a bizalom valódi forrása állíthassa helyre, ami elveszett; hogy ne eszközeinkben, képességeinkben, kapcsolatainkban bízunk; hogy ne önmagunkban bízzunk, hanem abban, ahonnan minden bizalom lehetővé és valóságossá válik.

A mai emberiség a bizalomvesztés labirintusát járja. Valami összeomlott és végképp elveszni látszik; azok a hősies erőfeszítések, amelyek az összeomlott helyén újat kívántak létrehozni, megszégyenítő vereséget szenvedtek. Minden újnak és elevennek az ellenégei tort ülnek a romok felett, és gúnyt űznek abból, ahonnan maguk is származnak, és amiből maguk is táplálkoznak. A várva várt új helyett ismét a régivel hozakodnak elő, melyet szinte erőszakkal akarnak lenyomni a torkunkon, mintha csak azt akarnánk egyszer s mindenkorra a fejünkbe verni: az új sosem jön el, s a feltámadás, amiben reménykedtek, délibáb. Ábránd, mint egy barát hűsége, aki árulónak bizonyult, vagy a szerelmesé, aki szavai ellenére hirtelen meggondolta magát, vagy a politikai kalandoroké, akik félrevezetve egy egész országot a nyomor mindennapjaiba lökték azokat, akiket az imént még Kánaánnal kecsegtettek. S nemcsak a mi tájainkon ismerjük fel e történéseket, hanem a kortárs emberiség mindennapjaiban, a történelem jelen állapotában, amely mégis és továbbra is só-

hajtozva várja az Isten fiainak eljövetelét. Lehetséges ez egyáltalán? Képes erre a valóság, Isten, a történelem, az ember? Van a bizalomnak valódi alapja, meg lehet ezt találni most, amikor a romos ablakokban mindenféle mécsesek égnek és az összetört szívek mélyén iszonyatos árnyat vet az elhurcoltak és meggyilkoltak emlékezete?

A bizalom nem adottság, hanem születés. A bizalom nem örökölhető és nem vehető át, nem vásárolható és nem tanulható meg. A bizalom megszületik, általunk és bennünk, rajtunk keresztül s akár bizalmatlanságunk közepette is, jön és jön, feltartóztathatatlanul. Rajtunk áll, hogyan veszünk ebben részt. Ha elvetél, mi vagyunk benne a vétkesek; ha megszületik, csak mi szülhettük meg. Ha azt gondoljuk, hogy a bizalom adva van, s csak elő kell venni, máris félreértettük és bizalmatlanságba kevertük. A bizalom soha nem lehet azonos a régivel; a bizalom új bor és új tömő, új világosság és új szín, új tartalom és új forma, és újulás és újdonság, mindenkor és minden tekintetben. A bizalom úgy érkezik, mint éjjel a tolvaj; és úgy teremt bennünket újjá, hogy szinte észre sem vesszük. Ha holtak vagyunk, a bizalom feltámaszt; ha szótlanok, a bizalom szóra fakaszt; ha némák, a bizalom dalra indít, ha sánták és vakok, járni és látni tanít. Ha éhezünk, a bizalom táplál, s ha szomjazunk, a bizalom megelégit. Ha keressük, nem fog minket elkerülni, s ha nem találjuk, mégsem várat magára. — A bizalom abban bízik, hogy megbízhatatlanságunk ellenére is ránk bízhatja önmagát.

Pál apostol tanácsa a bizalomról

NEMESHEGYI PÉTER

Jezsuita szerzetes,
teológus

Emberekben bízni sohasem volt könnyű. Ezt megtapasztalta Pál apostol is, aki bizony sokszor csalódott, még keresztényekben is. Mégis, amikor a szeretetről írva nagyon belelkesegett, csodálatos dolgot mondott a bizalomról. Szavai az 1. korintusi levél 13. fejezetének 7. versében olvashatók: „A szeretet mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel.”

Ebben a fejezetben Pál azt írja le, hogy hogyan él az olyan ember, akit belülről vezet és hajt az Isten Szentlelke. Az ilyen ember megkapta a Szentlélek „gyümölcséeként” a szeretet energiáját (Gal 5,22), és így képes „járni” a szeretet „útján” (1Kor 12,31). Érdekes, hogy Pál a szeretetet útnak nevezi, mégpedig az egyetlen útnak, amely Istenhez vezet.

Pál tudja, hogy nem lehet rövid meghatározással kifejezni a szeretet lényegét, és ezért szaporítja a szavakat: elmondja, hogy mit

tesz a szeretet, és hogy mit nem tesz. Vagyis: a szeretet türelmesen és jóságosan viselkedik, örül az igazságnak, nem irigykedik, nem kérkedik, nem keresi a magáét, nem hirtelen haragú, nem haragtartó, nem örül a gonoszságnak.

Miután Pál ezeket leírta, úgy gondolta, hogy olvasója már kezdi sejteni, mit is jelent a szeretet. Ekkor teszi hozzá magyarázatához a fent idézett szavakat: „A szeretet mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel.” Ezeket ugyanis csak egy szerető ember tudja megérteni. A nem szerető ember számára pedig boldogságnak számítanak.

Míntogy az egész fejezetben Pál az emberek egymás közötti viszonyáról beszél, ezért ez a négy rövid buzdító mondat szintén az emberek iránti viselkedésre vonatkozik. Magyarázatuknál egy kis nehézség, hogy az első és a negyedik buzdítás („mindent eltűr, mindent elvisel”) mintha ugyanazt jelentené. Talán úgy kell megkülönböztetni ezt a két felszólítást, hogy az általában „mindent eltűr” szavakkal fordított görög *sztegei* igét itt úgy fordítjuk, hogy „semmit nem tesz szóvá, semmit nem ró fel”. Ha ez a magyarázat helyes, akkor már ennél az első ajánlásnál jó segítséget találunk a bizalomhoz: csak akkor leszünk képesek másokban megbízni, ha „nagyvonalúak” vagyunk, ha nem akadunk fenn mások számunkra szokatlan viselkedésén, ha nem haragszunk meg, amikor a másik nem úgy viselkedik velünk szemben, amint azt elvárnánk.

Ha ilyen békés lelkülettel viszonyulunk az emberekhez, könnyebb lesz követni Pál második ajánlását: „a szeretet mindent elhisz”. Itt nem istenhitről van szó, és nem is hiszékenységről, hanem arról, hogy eleve *hiszünk az emberek jó szándékában*. A kínai bölcs, Mencius tanította, hogy minden emberben ott van a „jó szív”, amely spontán módon megnyilatkozik együttérzésben, szimpátiában, jóságban. Az embernek saját természete ellen kell erőlködnie, hogy elhallgattassa jó szívét, és rosszat tegyen.

Papként sok ember megtisztelt bizalmával, és elmondta nekem életútját. Föltűnt nekem, hogy egyes emberek azt mondták, hogy egész életükben csak rossz emberekkel voltak körülveve, akik mindig bántották őket, mások pedig azt mondták, hogy csak jó emberekkel voltak körülveve, akik segítették őket. Lehet, hogy tényleg az egyiknek keserves volt az életútja, a másiknak pedig szerencsés, de én mégis azt kezdtem gyanítani, hogy ez a különbség gyakran az illetőktől is függött. Hadd mondjak egy példát. Csávossy Elemér, jezsuita pap, szentéletű ember volt. A kommunista diktatúra idején rendünk kinevezte tartományfőnöknek, amiért az ÁVO letartóztatta, hosszú hónapokon keresztül magánzárkában tartották, nap mint nap kihallgatásokkal nyaggatták, végül pedig több éves börtönbüntetésre ítélték. Öreg korára kiengedték a börtönből, és a panonhalmi szerzetesi öregotthonba helyezték. Csávossy atya itt elkezdett legyengülni, és szerzetestársai úgy gondolták, hogy ideje lenne feladni neki a betegek kenetét. Csávossy atya ezt örömmel

fogadta. Megkezdték a szertartást, és a kenetet kiszolgáltató pap ezeket mondta a már ágyhoz kötött atyának: „Kedves atya, mielőtt feladnám a kenetet, szívből bocsásson meg mindenkinek, akik bántották.” Erre Csávossy csodálkozó szemmel ezt felelte: „Hát ez nehéz lesz. Hiszen velem mindenki csak jó volt! Nem bántott senki! Nincs senki, akinek valamit megbocsáthatnék.” Ezt nem szenteskedve mondta az atya, hanem tényleg ilyennek érezte az életét, amely pedig tele volt szenvedéssel, börtönnel, meghurcoltatással. Mindez lepergett róla, mintha semmi sem történt volna.

Persze, nem mindig lehet így elintézni az ügyet. Van úgy, hogy akiben hittünk, bízunk, borzasztóan megcsalja bizalmunkat. Ilyenkor mit lehet tenni? Megmondja Pál harmadik ajánlásával: „A szeretet mindent remél.” Vagyis *reménykedik*, hogy az a másik ember, aki most gonoszán viselkedik, majd *megváltozik*, megtér, bocsánatot kér, ellenségből barát lesz. Az ember időben élő lény. Az idő teltével új meg új tapasztalatai vannak, és megváltozhat. Ezért nem szabad senkit sem „leírni”: lehet, hogy a leggonoszabb emberből lesz a legnagyobb szent. Micsoda öröm, amikor bekövetkezik a bocsánatkérés és a megbocsátás csodája. A múlt semmivé lesz, tiszta lappal, sőt a megbocsátás örömének emlékével járhatunk tovább életünk útján. Ezért mondja Jézus, hogy imádkozzunk azokért, akik minket átkoznak (Lk 6,28), mert imánk révén, Isten kegyelmével, megváltozhatnak.

Megtörténik azonban, hogy nem változnak meg, hanem tovább folytatják, sőt növelik az ellenségeskedést. Ekkor mit lehet tenni? Pál ezt is megmondja a negyedik ajánlásával: „A szeretet mindent elvisel.”

Ez az ajánlás teszi nyilvánvalóvá, hogy Pál itt nem emberi erőfeszítésről beszél, hanem a Szentlélek energiájából születő életről. Ha csak a magunk erejére kellene támaszkodnunk, előbb-utóbb „betelne a pohár”. De ha minden nap frissen buzog fel bennünk a Szentlélek energiája, akkor mindig lesz erőnk *mindent* elviselni.

Vannak ilyen, mindent elviselő csodálatos emberek. Például ilyen volt egy másik jezsuita atya, Godó Mihály. Ő 16 évet töltött ártatlanul börtönben Romániában, ebből tíz évet magánzárkában, ahol alig adtak enni a raboknak, és a csontjukig hatolt a dermesztő hideg. Mihály atya mégis megmaradt derűs embernek, és megvallootta egyik barátjának: „Nagyon sokat szenvedtem, de egy percig sem voltam szomorú.”

Az ilyen bolond bizalom alapja persze a jó Istenbe vetett bizalom. Ő az, akiben soha sem csalódunk, és akivel együtt mindent szeretettel tudunk átítatni, mert ő a „reménység Istene”, aki eltölt „a hit teljes örömeivel és békéjével” (Róm 15,13).

Fortélyos félelem vagy ősbizalom

POMOGÁTS BÉLA

Irodalomtörténész

József Attila írta — nevezetes *Hazám* című versében — a következő sorokat: „Retteg a szegénytől a gazdag, / s a gazdagtól fél a szegény. / Fortélyos félelem igazgat / minket s nem csalóka remény.” A „fortélyos félelem” maga a bizalomhiány, és ez a „félelem”, ez a „bizalomhiány” szinte mindig átjárta a magyar történelmet. Nem kívánok itt hosszabb történelemleckét felmondani, csak utalok rá, hogy ennek a bizalomhiánynak tragikus szerep jutott a középkori magyar állam mohácsi bukásában: a fiatal, vakmerő és szerencsétlen király egy kisebb sereggel rontott a török ágyúknak, miközben az erdélyi vajda és a horvát bán a királyi seregnél kétszer akkora haderővel kivárt, pontosabban bevárta a tragédia kifejetét. Nem volt bizalom az akkori magyar állam legfőbb vezetői között. Azután nem volt bizalom Rákóczi és Károlyi Sándor, Kossuth és Görgei, Tisza István és Károlyi Mihály, Nagy Imre és Mindszenty József között. A bizalomhiány, ha nem is mindig ez vezetett el a nemzeti tragédiához (mert hiába lett volna bizalom az ötvenhatos miniszterelnök és az esztergomi érsek között: a szabadságharc végzetére alig voltak befolyással a magyar belpolitika eseményei), mindig megrontotta, nem egyszer hosszú időre rontotta meg az ország felemelkedésének esélyeit.

Ma sem beszélhetünk bizalomról, ahogy szép régies szóval mondták: „közbizalomról”. Pedig a kölcsönös bizalom: az, hogy a közélet szereplői legalább „alapfokon” megbízzanak egymás szavában, olyan politikai, mondhatnám így is: „lelki” követelmény, amely nélkül az ország élete a káosz kiszolgáltatottságába merül. Bizalom nélkül nincs család, nincs munkahelyi közösség, nincs társadalom. Ahol a kölcsönös bizalom minimális készsége is veszélybe került, megszűnőben van, vagy már megszűnt, ott egyszerűen nem lehet szervezett és értéktudatos társadalomról beszélni. A bizalomhiány vagy a bizalomvesztés, mint valamiféle rákos sejtburjánzás, pusztítja el a társadalom alapszöveget — az értelmes közéletet és az emberi szolidaritást. Szomorú, hogy tapasztalataim szerint manapság ebben a roncsolt állapotban élünk, mondhatnám, akár Mohács, akár Világos, akár Trianon idején.

A bizalom hiánya, mint drámai tapasztalat, és szükségessége, mint stratégiai érdek, tulajdonképpen mindig is megjelent a magyar közéletben: hosszú passzusokat lehetne idézni Kölcsey Ferenc, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc vagy éppen Bibó István írásaiból arról, hogy a „közbizalom” milyen nélkülözhetetlen társadalom-összefogó erő és hiánya milyen kényszerpályákra kény-

szerítheti a nemzetet. Csúpan két gondolkodó államférfit idézek: Kölcseyt és Deákot. „Bízni az emberi erényben — mondta a *Parainesis* írója — az erények legnemesebbje közé tartozik.” Igaz, ehhez még hozzátette: „e bizodalmat leginkább az egészben helyeztesd; egyesekben számtalanszor fogsz megcsalatkozni.” A „haza bölcse” *Második felirati beszédében* pedig a következőképpen szölt a bizalom fontosságáról: „Közös viszonyokat egyenjogú felek között csak kölcsönös bizalommal lehet elintézni.” Ez a kijelentés természetesen az uralkodóházzal történő kiegyezés szölgálatában állt: persze a „kiegyezés” politikai (és erkölcsi) készsége is olyan fogalom, amely úgyszólván teljes mértékben hiányzik a mai magyar közéletből.

Talán nem lesz meglepő kijelentés, ha azt állítom, hogy a bizalom alapvető keresztény követelmény, hiszen az ember és az Isten viszonyát is ez a fogalom szabja meg. Az evangéliumok és Pál apostol levelei mindig következetes teológiai és morális jelentőségében beszélnek erről a bizalomról, és hasonlók olvashatók ki a keresztény hagyományból is. Pál apostol írja *Timóteusnak* szóló első levelében: „Hiszen azért fáradunk és küzdünk, mert bízunk az élő Istenben, aki minden embernek, elsősorban a hívőnek üdvözítője” (1Tim 4,10), illetve a *Zsidóknak* írott levelében: „Mózes mint szölgá volt hűséges Isten egész házában és jövőbeli kinyilatkoztatásról tett tanúságot. Krisztus azonban mint Fiú áll háza élén. Mi vagyunk az ő háza, ha mindvégig rendületlenül kitarunk a bizalomban és a diadalmas reményben” (Zsid 3,6). János apostol pedig a következőképpen beszél: „Az a bizalom amellyel íránta vagyunk, azt jelenti, hogy bármit kérünk is akarata szerint, oda figyel szavunkra” (1Jn 5,14.). Folytathatnám a szentírási helyek idézését.

Az európai (keresztény) kultúrában különben is általános volt az emberek közös vagy éppen az egyes ember és az államhatalom közötti bizalom igénye és fontosságának tudata. Számos európai gondolkodót és írókat lehetne idézni minderről, mint ahogy arról is, hogy a társadalmi bizalom megrendülése miként roncsolta szét az emberi együttélés szövetét. Az a „fortélyos félelem”, vagyis a bizalomhiány, amelyről József Attila imént idézett verse beszél, sajnos, nem egy alkalommal vált nemzeti tragédiák előidézőjévé: mert mi történt volna, ha Szapolyai János megbízik a fiatal királyban és a segítségére siet (ami különben kötelessége lett volna), mi lett volna, ha Rákóczi és Károlyi közösen jutnak el ahhoz a különben szükségszerű elhatározáshoz, hogy abba kell hagyni a háborúskodást, mi lett volna, ha Kosuth nem figyel mindig gyanakvoán Görgői lépéseit. Folytathatók a példák: a közbizalom szinte teljes hiánya ma is társadalmi kudarcokkal fenyeget. Különösen most, hogy az egész világon megingott a bizalom a gazdasági világrend és ennek elsőszámú szimbóluma: a pénz iránt. Az, hogy munkánk fejében elfogadunk néhány nyomtatott papírcédulát, és az, hogy ezekért a cédulákért kenyeret, tejet, könyvet vehetünk — a bizalomra épül, csakis a bizalomra, hiszen a színes papírdaraboknak máskülönben semmi értéke sincs.

A bizalom helyreállítása ezért ma elemi szükséglet Magyarországon és a nagyvilágban, és a keresztényeknek alighanem kötelessége, hogy ne vállaljanak közösséget azokkal, akiknek az általános bizalmatlanság az érdeke. Ha nem akarjuk a „végső kétségbeesést” választani, akkor, ahogy Karl Rahner mondotta, válasszuk az „ős-bizalmat”, talán érdemes.

Megkopó, mégis erőt adó bizalom

RÓNAY LÁSZLÓ

Irodalomtörténész

Bizalom? Szemünk láttára veszít jelentéséből és pozitív tartalmaiból. Hajdan a hit felé vezető út egyik lépése volt. Bízhattunk, s kiteljesedése pillanatában hittünk, hihettünk. Ám keserű tapasztalataink rádőbentettek, hogy kevesekben bízhatunk, s a makrovilágban sokszor visszaélnék bizalmunkkal. Ha egyetlen pillantást vetünk például a felmérésekre, azt tapasztaljuk, tömegek ábrándultak ki a politikából, a politikusokból és azokból az intézményekből, pártokból és médiumokból, amelyek politikai érdekeket szolgálnak. Csalódások, bizalomvesztések hálójában élünk, s egyre kevésbé valóságosak azok a tények, jelenségek, földi ígérek, amelyekben megbízhatunk.

Kétértelműség nélkül bízom viszont azokban az ígérekben, amelyek kivezetnek a megcsalások közegéből. Például az *Efezusi levél*ben írtakban: a Krisztusba vetett hit által teljes bizalommal léphetünk Isten elé. Teljes bizalommal mondogatom: ha „Az Úr vélem van, nincs bennem félelem: ember mit árthat énnekem?” (Zsolt 117,6).

Vannak életemnek olyan szerencsés adottságai, amelyekben, pontosabban: akikben megbízhatom.

Feltétlen bizalom él bennem a családtagjaim iránt. Sosem csalódtam egyikükben sem, ha az életnek igazán fontos eseményeivel szembesültünk. Feleségemmel teljes és kölcsönös bizalmat fogadtunk negyvenvalahány éve, s ez az érzés, meggyőződés azóta is változatlan. És megbízom a gyermekeimben is, akik úgy támogatnak, hogy fel sem merül bennem annak aggodalma, hogy gödörbe léptetnek.

Mindig is, most is megbízom a tanítványaimban, akikkel évről évre kölcsönös szeretet fűz össze bennünket. Sokan panaszkodnak, mert csalódtak a fiatalokban. Én soha! A szeretetből fogant bizalom mindig megóvott ettől.

Megbízom barátaimban, s alighanem ők is bíznak bennem. Sajnos fogyatkoznak, de nem a bizalom elvesztése tizedel meg bennünket, hanem az a megmaradottak számára fájdalmas tény, hogy a halál ellen nincs orvosság. Az életkorban előre lépegetve egyre többször számoljuk veszteségeinket. Neveket, emlékeket idézge-

tünk nem múltó megbecsüléssel, abban bízva, hogy egykor bennünket is így idéznek.

S van érzésvilágunkban nem múltó szeretet is, amelyet ugyancsak a feltétel nélküli bizalom táplált, s amely máig sem homályosult: a szülők szeretete ez, melyet nosztalgiával újra élünk sírkeresztjük előtt állva.

Az élet legtelítettebb pillanata, amikor a kisgyerek szülei kezébe kapaszkodva járni tanul. Bizalom sugárzik szeméből. Így tanulunk járni Isten oldalán, felé nyújtva kezünket, belé akasztva bizalmunk horgát.

SZABÓ FERENC

A láthatatlan felé

Jezsuita szerzetes,
teológus

*Örömben éltem — köszönöm
mennyre szerettem szépségeidet
ha majd egyszer lehunyom szememet
s nem Rómától
hanem e szép múltó világtól
kell végleg búcsút vennem
ne hagyj magamra engem
életem Istene!*

*Már most próbálgatom
vakként elérni a Láthatatlant
mikor a csillagtalan éj
takar be — nem a kékvirágos paplan
mint anyámé volt hajdan —
hanem fullasztó fekete ponyva
s fuldoklom kegyetlenül szorongva
a bizonytalanul Biztosra gondolva
s mégis belemerülök az álomba
— erősebb a bizalom! — tudva
hogy majd szerető kéz takar be
s fogja le szemem
mikor a véghez érkezem
elindulok látni vágyón
a Láthatatlanba*

(1992. július 1.)

Platón úr vacsorája

(kései monológ és/vagy búcsúlevél)

Költő Jó Dión, légy üdvözölve, már azt hittem, nem jössz, nem jössz el sosem, hisz tudod: sógornak barát vagy; barátnak testvér, de ülj le, ne kérsd magad, hozatok tálat, eszközöket, láss hozzá, biztosan megéheztél, jól fog esni a fácán, a sült után legördítenünk egy kupa óbort férfias élvezet leend, látod, ennyi maradt nekem, esténként maradék fogaimmal elrágicsálok mint egy csecsemő, utána könyveim között rágódom tovább: hol vétettem s mások mekkorát vétettek

ellenem. Rossz év volt az idei — az eltett mirtuszobogyók mind megromlottak, a bor is kevésbé édes mint szokott, de mézet szívesen adok néhány csuporral. Jó tudni, hogy van, ki önzetlenül keres meg, nem kölcsönért, hírekért, vagy hazug hízelkedésből, fiának szabad helyért az akadémián. Mint élsz, beszélj, utoljára Dionüsziosztól, Szürakuszai türannoszától hallottam hírt felőled, s mondhatom, cseppet sem volt megnyugtató. Levelet készültem írni hozzád boldogságot

kívánni, de nehezen jönnek mostanában a szavak. A komoly levél azzal kezdődik: isten, a kevésbé komoly ezzel: istenek; de nekem egyik szót sincs leírni kedvem, az istenek rég elpártoltak már tőlem — az isten pedig, ó, mit is mondhatnak, igyunk inkább, öblítsünk egyet a vizsontlátásra; azért nem olyan rossz bor ez, ismerd el, Kürénében sem ittál az enyémhez fogható testeset, mégis áttetszőt, a mécs világánál nézd a drága nedűt, olyan ez a bor, mint a filozófia,

kívülről szemléled, mégis belülről melegít — harminc mínáért sem adnám el, ha jönne egy kereskedő, pedig annyi pénz hozománynak sem kevés. Jó Dión, nevetés bujkál a szemedben, mennyit fecseg ez a vén bolond itt össze, neved, ha jólesik, én már csak ilyen vagyok, pedig sokan emlékeznek amikor még birkóztam az iszthmoszi játékokon, és nem is akárhogy — az ám, legyűrtem a szájaskodókat, az izompacsirtákat mind, pedig én csak erős voltam, testben, és ami még fontosabb:

lélekben erősebb az ifjaknál; anyám mindig azt mondta, „Ükapád milyen büszke volna, ha látná”, ükapám híresség volt a maga idejében, ő, Szolón fivére, hisz tudod, minden erények között a nyers erőt tartotta legtöbbre, talán mert rozszant lábú, nyeszlett emberke volt, de az esze annál gyorsabban forgott, ravaszágban, taktikában túltett akármely előljáróságokon, szóval a politikában nem volt nála jártasabb, de minek is beszélek róla, össze-vissza beszélék, a magány

nem tesz jót a szervezetemnek, még a születésem napjával sincs szerencsém: thargélion hónap hetedik napján szoktuk megülni tanítványaimmal s néhány hű rokon, de mióta Délosz szigetén akkora csinnadrattával tartják Apollón isten születésének ünnepét, mindenki a karneválra vágyik, nekem meg maradtak a boldogságot kívánó rövid és formális levelek, a papirzörgés a holdatlanul is rámvicsorgó éjszakákon, a távolságon, időn, szándékon átívelő emlékezés. Hol van már

a „szélesvállú”, a festegető athéni férfi, az epigrammokat, dithüramboszt író termékeny széplelek, aki Szókratészt hallgatva később a Dionüszosz-templom bejáratánál verselmeit elégette mind, hogy utat találjon az Államhoz, s a dolgok leglényegét az ideák világában találja meg? Hol van az már, mondd, jó Dión? Te, aki annyit szenvedtél eszméidért, megérted-e, hogy az egyetlen ép ésszel felfogható választás a rögeszme, s az erre épülő rendszer?, mert itt a tévedés

a rendszer alkotóeleme, és szükségszerűen bekövetkezik, hisz a tévedés, szerencsére, emberi adomány, kikerülhetetlen, és nélküle nem juthatnánk el a következő tévedésig — ami az igazsághoz vezető legbiztosabb út. Ne csodálkozz, hogy másként beszélék, mint megszoktad, tán a bor teszi — vagy az öröm, hogy fölkerestél — ne figyelj rám, ha úgy érzed, összezavarnám gondolataid. Hésziodosznak igaza van: „ostobaságnak tűnik, amit mondok, felfognod

mégse csekélység.” Igazán szép esténk van ma, végre feltámadt a szél, a fuvallat szinte cirógatja nyakamat; bor, barát, enyhet adó hűs esti szél — kell ennél több? Ma azt mondom: nem. Tegnap káromkodva félresodortam volna, ha valaki azt meri állítani, egyszer majd megelégszem ennyivel is. Persze minden érzelmi valóság, ugye, állandó változásban van. Amit ma mondasz vagy gondolsz, holnap, drapály vagy holdtölte idején, más értelmet nyer, vagy értelmetlenné teszi

maga a természet — a legnagyobb filozófus. A mai jó holnap rosszra fordul, és vissza; ám a jó és a rossz csupán a lélekre nézve jelent valamit, a dolgok lényegét nem mi határozzuk meg; az ember, barátom, ki a „beszédet; a széllal versenyző gondolatot meg a törvényt tanulja”, Szophoklészt idéztem, tudom, hogy jól tudod, csak eszköz, bár annak nem mindennapi, ismerjük el — Ne bölints, Dión, a kérdés nem ilyen egyszerű, csak azután folytatom, ha töltöttél, üres pohárral

nem lehet feltámasztani a gondolatot. Persze, hogy eszköz az ember, mert a törvény az úr, így szól az átlagérvo, de az ész a legfőbb törvény, mert a tudásnál és belátásnál semmiféle törvény, rend nem érhet többet. Akkor hát... az ember? Fáradt vagyok, láthatod, már egy kevéske bortól is megered a nyelvem. Régen azt reméltem, általam a tömeg előtt is becsületet nyer a filozófia. Azt hittem, az értelem és a hatalom természettől fogva együvé tartoznak: keresik, úzik,

egyesítik egymást — tévedtem. A bölcs ember elsősorban mindennapi életét rendezze be úgy, hogy önmaga fölött — amennyire csak lehet, szerezze meg az uralmat. Lám, nekem még annyi sem sikerült. Ha akkor, Aigina szigetén, amikor eladtak rabszolgának, nem ismer fel egy közügyeskedő athéni férfiú, és nem vált ki, kockázat nélkül szűnhettem volna meg Platón úrnak lenni, s vélhetően korai halálomig vidáman szkanderezhettem volna rabszolgá társaimmal.

„Ám hiába, mit kesergék, miért is ejtek könnyeket? Istenekkirotta sorsod, ó, halandó, tűrjed el!” Nem lettem költő, bajnok, lázadó rabszolga, sem türannosz, csak egy filozófus, akit mindenki ismer, akár egy költőt vagy bajnokot, mégis: ha egy vadkan megölne, mint Adóniszt, és minden tavasszal feltámadnék és minden ősszel újra meghalnék, ki venné észre, vajon ki hívna télidőben tűzhelyéhez társalogni borostyánkőbe zárt istenekről? Ki hívna tanácsért

Athén sorsáról? Ugyan, miket beszélek, Athén, politika... ami engem illet, a jövőben még kevésbé ártom magam ilyesmibe... tisztességes emberféle maradjon távol a politika porondjától. Ép bőrrel megúszni a gondolkodást!, az efféle koturnuszos demokráciákban, mint a mostani, már ez sem kevés, én mondom neked, jó Dión, ragadj tollat, rántsd fel a leplet, még nem késő, neked még lehet, én már csak borivásra vagyok való, ha írásba fognék, ez azt jelentené,

ha nem is az istenek, miként Homérosz mondja, de az emberek elvették az eszemet. Nagy, üres termék tátonganak bennem, igaz, de ez nem azt jelenti, hogy eszelősként rohangálok faltól falig, ellenkezőleg, elmém maholnap fénylő, nyugodt partokra ér. Érzem, túl közel vagyok a földhöz, mintha fülemhez tapasztott kagylóból hallgatnám az évszakok morajlását, élni kezd bennem egy másik valóság, az elmúlás felhőkkel, madarakkal sodródó valósága,

mikor álmodban ér a fény. Azért még néha félek: méltónak lenni a megmérésre, ennél alább nem adhatom, jó Dión, ha élnél, te biztosan megértenél... Innál boromból, s az anankéről vagy Szókratész dialógusairól beszélnék, s kerülne kupádba olajbogyó is, ha kell. Hét éve, hogy végeztek veled az orgyilkosok, a türannosz keze, bár bizonyítva nincs, jó görög szokás szerint, csak a szívbizonyosság, valld be, magad se hinnéd el a halálodról szóló legendákat,

de minek is, belátni a beláthatatlant, érezni az érzékelhetlent, nem a halandók dolga. Jó Dión, sorsom tudója, vágyaim régi ismerője, egyszerűen: barátom, bocsásd meg nekem e parttalan, gyarló és gyászos beszédet, sokat ittam, nyelvem gyorsabban forog, hiába, öregszem már, túl közel vagyok a földhöz, túl közel hozzád, hogy kimondjam: a lassú pusztulás magasabb rendű gyönyör

Fésületlen gondolatok a bizalomról, amely nélkül nehéz az életünk

VÁRSZEGI ASZTRIK

Pannonhalmi főapát

„Hiába a mélységes vágy a szeretetre, szinte minden más fontosabbnak tekintenek az emberek a szeretetnél: sikert, tekintélyt, pénzt, hatalmat — szinte minden energiánk arra használódik el, hogy megtanuljunk elérni ezeket a célokat, arra pedig szinte semmi, hogy megtanuljunk a szeretet művészetét” — írja Erich Fromm *A szeretet művészete* című könyvében. Ez a vélemény felveti bennem azt a kérdést, hogy nem így van-e ez más értékeinkkel is, mint például a remény és bizalom létével, illetve hiányával. Szenvedünk hiányuktól, égetően szükség lenne megtapasztalható létükre életünkben. Milyen feldobottak vagyunk, ha ezek szikráira: vendégszeretetre, udvariasságra, érdek nélküli készségre bukkanunk embertársainkban. Sóhajtvá, lemondón állapítjuk meg, hogy ilyen csak régen volt, ma már nincs sehol. Elmegyünk vidékre, vagy akár más országokba is, hogy a „régvi világ” romlatlanságát legalább rövid időre élvezhesük, viszontlássuk. Közben — sajnos — egy fél gondolat sem kísért meg, hogy mi lenne, ha én kísérelném meg ezen értékek megmentését. Mi történnék, ha én lennék figyelmes, szeretetteljes, készséges, én adnék bizalmat a másoknak itt és most, és sorjában elmondhatnánk hiánylistánk minden tagjáról ezt, amely fontos lenne életünk számára, de aztán nincs, illetve én sem vagyok hajlandó megvalósítani, hogy legalább egy helyen, az én környezetemben legyen ilyen lelki, humán érték. A bizalom anatómiájáról írtak már könyvet, ismerjük a társadalomtudósok csodálatos feltáró, elemző munkáit, de ez is csak egy bizonyíték arra nézve, amit már a régi görögök is ismertek: ha tudod, mi az erény, az még nem jelenti azt, hogy erényes is vagy. Ezt a civilizációs problémát a minket megelőző évtizedekben már Antoine de Saint-Exupéry kis hercege is megállapította: mivel a boltban nem lehet barátokat vásárolni, ezért az embereknek nincsenek barátaik.

Mélységes mély ma a bizalmatlanság kútja, és most már mindannyian ebből a kútból kényszerülünk meríteni. De még mindig nem vállalkozunk arra, hogy ennek a kútnak a vizét akár tudatosan, áldozatok árán is, akár spontán emberi készséggel megfrissítsük. Rövid állításom Erich Fromm nyomán: a szeretet elsajátítása mű-

vészet, sőt fogalmazzunk sarkosan, emberi, akaratí döntés kérdése: ezen törvényszerűség alapján akkor a bizalom újjáteremtése is az, mégpedig az értés, megértés, kiengesztelődés tudatos vállalása által érhetem el célokat. Nekem kell elkezdenem, ezt sem háríthatom másra. Magamon kell kezdenem: családomban, környezetemben, közösségemben, és ki kell nyílnom az emberi közösség hasonló vágyaira, hogy a körök ne lezáruljanak és elválasszanak, hanem egymással érintkezve átöleljék a nagy közösség, az emberek szívét és hordozzák a tudatosak akaratát, a keresők érzékenységét, és megtartásák a botladozók tévelygéseit.

Mindig elcsodálkozom téves keresztény alapállásunkon, amikor a társadalmat, környezetünket a boldogság birtokosainak magasából azzal vádoljuk, vagy legalábbis megállapítjuk róla, hogy nem hívő, szekularizált, sőt bántóbb formulákkal — hitetlen, istentelen, pogány — is illetjük. A bennem ágaskodó kérdés csupán az, hogy a minket körülvevő világ, azaz a mi világunk mitől lenne istenhívő, keresztény, netán egyházas is, amikor ebben a hazában, de szomszédainknál is, sőt fogalmazzunk általánosabban: e keleti féltekén mindent megtettek annak érdekében, hogy az óvodától az egyetemig „tűzzel és vassal” véget vessenek egy folyamatnak, amely ugyan alá lett volna vetve a fejlődés és változás törvényszerűségeinek, de szabadon és egészségesen valóban fejlődhetett is volna. A bizalmat pedig módszeresen meggyilkolták, mert a szisztéma, a rendszer, amely az ember lelkét is ki akarta sajátítani, erre a bizalmatlanságra épült. Tézisem szerint így nem marad más hátra kereszténynek és nem kereszténynek egyaránt, mint hogy ki-kí azon a bázison, amelyben gyökerei vannak, abból a tiszta vízű vagy szennyezett kútból, amelyből vizet szokott meríteni, teremtsen újjá szívé mélyén ön maga, a másik ember és a nagy közösség iránti bizalmát. A bizalmat a Teremtő oltotta egyetemesen az ember szívébe, ezért bátram támaszkodhatunk a teremtésben rejlő erőre, de még inkább a kegyelemben újjáteremtett életre. A katolikus lelkítükrök gondosan felsorolják az emberi lélek törékenységére komponált bűnök lajstromát. Talán újra kellene a lajstromot fogalmazni és az alapkérdések, mint hit, remény, szeretet, bizalom felől kellene életünket megközelíteni. Ezzel a váltással csendes forradalmat lehetne elindítanunk, egy valóban megtisztítót, ahol a világ rideg istállójába ismét eljöhetne szeretetünk révén a Gyermekek, és ismét új arculatot adhatna a világnak, hogy élni tudjunk benne, mert szeretünk élni és bízhatunk az életben.

Hitfogyatkozás idején

VASADI PÉTER

Költő

...a konkrétság, mint a „létfeljejtés” orvossága elfogy, elapad. A formák fölbomlanak. Azok a formák is, amelyeket a formabontás jogos vágya hoz létre. A lélek elfelejti saját nevét, vagy ha tudja is, nem meri bevallani. A megnevezés kimegy a divatból. Helyette fölburjánzik és gyorsan terjed az „izé”, a „valami”, a „hogyiishívják”, az „az, amit a mú'tkor, tudod...”, a „most nem jön be”, a „sziasztok”, a „beszó'ttál, öcsi?” az „annyi” (neki). A művészet nyelve — jól megagyalva — titokzatoskodik, hogy berácsozza a terjengő semmit. Az értelem elhomályosul. Az egy ember, aki mindig egyetlen is, belemosódik a háttérbe. A háttér pedig áttekinthetetlen. A hivatásos beszélők felelőtlenül hordanak össze hetet-havat, s fültépően éneklő hangsúlyozással úgy tesznek, mintha roppant eredetű mondanának. Pedig — mellőzve a szüntelen tanulást, a csöndet, a szemlélődést — csak azt mondogatják, amit a (fertőző) médiumok mértéktelen nézésével-hallgatásával beszívtak magukba. Nem a forrásokból merítenek; a forrásokról azt hiszik, róluk már beszélni sem illik.

Hitfogyatkozás idején nemcsak az emberi létezés jegyei, az ember meghívása, és bámulatos teljesítményei romlanak le és el, lesznek silánnyá és sivárrá, hanem — szükségszerűen — létromlás, létrombolás megy végbe, akarva is, kaján gögből és megszokásból is. Az ontológiai liberalizmus — végső kísérleteként — föllazít, megpuhít és összekever. Erőtlensége, bár erőt imitál, s ügyeskedéseit okosságának mutatja, nyilvánvaló. Hitfogyatkozás idején óriási szellemi, lelki és anyagi pazarlásnak vagyunk az áldozatai és elkövetői a mindenféle mennyiségi fölhalmozás bűvöletében.

Ennek az állapotnak kaotikus következményei vannak, mik globálisan is, de legszemélyesebben érintve az egyes embert is valószínűleg kilúgozzák az „emberi”-ből a bizalmat. Kibe' bizzon az, akit naponta csapnak be, vezetnek félre, mérgeznek, rettegtenek vésszel és bajokkal, állandó fenyegetettségben tartanak, jól megböjtöltetnek, s végül arra bíztatnak, fogyassz, komám, amennyi beléd fér, úgyis földobod a talpadat, de az alu-urnádat majd bekrómozzuk? Miközben a (fagyasztott) fogyasztó félelemből terepszínűvé, azaz cinikusává válik, mert akiktől függ, rájött, azok is cinikusok, mind mélyebben érzi, bár talán homályosan: szeretet nélkül elpusztul vagy utcára kerül, s a bizalom, aminek hiányától annyit szenved testben és lélekben, nem más, mint az előfeltételek nélküli szeretet másik neve. Akiben szétárad a szeretet, vagyis már oda se figyel, szeret-e vagy sem, annak hívják-e, amit él vagy másnak, aki tehát át van vele itatva, annak a bizalom testfénye lesz anél-

kül, hogy tudna róla. Egyszer, valamikor már megértette; az alapaxióma ez — szeretet vagy álarcos haldoklás. Ha szeretet, akkor (megpróbált, de végleges) bizalom. S ennek számtalan formája és pillanata. A rá kimondott Igen adja meg az ember erejét az ismétlésre, s ha visszavetik, az elviselésre.

Hitgyarapodás idején minden és mindenki, egyenesen és áttételesen is, növekedni kezd. Valós lesz. Az értelem megfényesedik és kirajzolódnak az élei. A szó életet, tehát reményt sugall. Az arányok helyreállnak. Terjed a szóértés, csökken az idegenség. Az ember egyszerűen benne találja magát a megértés eleven dinamizmusában. Több lesz lassan és megállíthatatlanul, mert átél, változik, formát vált, túléli önmagán. Szeme láttára építi a leleményes bizalom egymás után, újra és fürgén, mintegy ösztönösen a szellem megcsavart felhőkarcolóit és tágas kertjeit, közösségeket alapít és táplálja is őket, megbékélést hoz, semlegesíti az ítéleteket, beláttat, sírni tanít, megörvendeztet, elcsöndesít. Itt fontos ez a szó: jól működtet. A bizalom fölvilágosít. A beszéd fénye. Az egymásért mondott és megszakítatlan imádságnak ihletét serkenti. A látás tisztasága is.

Ugyanő oltja belénk és tarja fönn bennünk, aki éltelet minket.

VÖRÖS ISTVÁN

Bizalmi válság

Költő

*Egy bizalmatlan országot álmodtam én,
ott semmi bizalom nem volt,
mindenhol csupa bizalmatlanság,
de nem csak kívül,
még a bizalmatlanság belsejében is,
protézis a csont helyett,
a terasz aládúcolva,
fogak helyett híd, a hídon rozsdás rózsa,
a korláton egy gyáva áthajol és kiugrik a nyelvre,
de az fekete, fekete, fekete,
mint a sárga a sötétségben,
kék a barna fényben,
fekete és gyanús, fekete és hihetetlen,
fekete és minden hazugság,
fekete és sírni senki nem tud szebben,
hazug ég és magyar tenger,
földbordákkal átszőtt tavak, egek,
valami éles, fekete fény közeleg,
átvilágít lelken, csonton,
a sötétet összerontom,
ezt mondja, de nem bízunk benne.*

Ha bíznánk, minden fehér lenne,
vagy legalábbis átlátszó.
Átlátszó ember és átlátszó föld,
fehér öröm és fehér gyász.
Átlátszó érc, átlátszó kő és
átlátszó sebben átlátszó kés,
fehér föld és fehér fák,
nyáron is fehér, fehér, fehér világ.
Ahol bizalom van, ott bizalom van a bizalmatlanságban,
fehérje és sárgája a fekete tojásban,
piros vér csordul a fekete nyárban,
ezüsfog csillan a becsukott szájban,
ahol bizalom van, ott minden elfér a bizalomban:
fekete kelme, fekete gond,
fekete arc és fekete csont,
fekete zene és fekete szél,
ahol bizalom van, hideg a tél.
Hideg a tél és meleg a nyár,
fehér a tavasz, és barna a sár,
fehér dallam, fekete ritmus,
egy láthatatlan torok énekel,
álomban álomból álommá válik
a valóság, és csak a bizalom
tartja életben figuráit,
bízunk aki kérdez és bízunk aki állít.
Ébrednek a bizalmatlanságból,
mert a csörgőóra rám szól,
rám szól és én tudom a dolgom,
álomjáró sarum leoldom.

RÓNAY LÁSZLÓ

Jóvátétel

A Nyugat és Babits Mihály a Vigiliában

1937-ben született Budapestén. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2008. 11. számunkban közöltük.

**A Vigilia indulása
és a korabeli
„katolikus irodalom”**

A címválasztást magyaráznom kell: a jóvátétel azt jelenti, hogy az 1935-ben, a Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén megjelent katolikus világnézetű *Vigilia* mintha jóvá akarta volna tenni azokat a keresztényieknek aligha nevezhető — olykor alpári hangnemű — támadásokat, amelyek a jezsuita irányítással működő *Magyar Kultúra* hasábjain jelentek meg a *Nyugat* munkatársai ellen — utóbbiak magánéletét, vallási hovatartozását is gúny tárgyává tették. (Ez a hangnem mintha mostanság feltámadna.)

Babits Mihályt azért vontam bele a tárgyalt anyagba, mert a harmincas években a fiatalabb írók nagy része a *Nyugattal* azonosította őt. A *Nyugat* ellenében fellépő, többségükben a második nemzedékhez tartozó írók egyben Babitscsal való szakításukat is hangsúlyozták — jelzésértékű volt a *Tanú* sáncai mögé húzódnó Németh László magatartása.

A *Vigilia* alapítói a katolikus irodalom második generációjának tagjai — Possonyi László, Balla Borisz és Aradi Zsolt — eleve ki akartak szakadni abból a közegből, amelyet a *Korunk Szavában* véltek megtestesülni, s előbb az *Új Korral* próbálkoztak. Ennek társadalompolitikai irányultságával azonban nem mindegyikük értett egyet: így született meg a napi politikától függetlenedni vágyó *Vigilia* indításának eszménye. Hangsúlyozni kell, hogy a folyóirathoz hívtott vagy csatlakozó fiatalabb írók — Rónay György, Sőtér István, Thurzó Gábor — a *Nyugatban* való megjelenést és Babits jóváhagyását tekintették íróvá üttetésük legfontosabb eseményének. Igazi boldogságukat az szerezte, hogy a *Nyugat* vagy a *Magyar Csillag* közölte írásaikat. (Érdeemes volna részletesen idézni ennek bizonyítékául Rónay György egyik-másik jegyzetlapját, vagy Sőtér István irodalomszemléletének olyan lenyomatát, amely a *Négy nemzedék* című antológia portréiban nyilvánult meg.) Jelképes gesztusnak tekinthetjük, hogy a *Vigilia* első számában Babits-vers, az *Intellem vezeklésre* is megjelent. A gesztus Babits nagyvonalúságát és talán jóváhagyását jelképezte, a vers pedig nem más, mint a bűnei által bekerített, azoktól szabadulni vágyó ember megrendítő vallomása.

Bizonyos mértékig Babitsra utal a *Vigilia* hangütésének és irodalmi ízlésének foglalata. Sík Sándor a katolikus irodalom nyitott kérdéseiről írt tanulmányában azt nyomatékosította, hogy nem az író világnézete, hanem művének színvonala jelenti az igazi értéket.

Ez az eszmei alapvetés aligha kelthetett lelkendezést a katolikusnak nevezett irodalom köreibben, de azt a nagykorúsodni vágyást fejezte ki, amely felé Babits egész életében törekedett, s amelyet már *A lírikus epilógjában* így fogalmazott meg a korlátjait meghaladni vágyva:

*Csak én bírok versemnek hőse lenni,
Első s utolsó mindenik dalomban:
A mindenséget vágyom versbe venni,
De még tovább magamnál nem jutottam.
S már azt hiszem, nincs rajtam kívül semmi.
De ha van is, Isten tudja, hogy' van.*

Az úgynevezett katolikus líra, melynek hiányosságaival szembeállított Sík Sándor, a mindenség versebe foglalásának öntudatával közelített a jelenségekhez, észre sem véve, hogy Isten a teremtett világban is jelen van: annak szépségében (vagy rútságában) tetten érni — ez a költő legszebb feladata. A mindenség csak Istenre összpontosító versebe foglalásának problémái leginkább Harsányi Lajos költészetét jellemzik. Itt mutatkozott meg, hogy a nagyszabású szándék nem mindig adekvát a témával.

Az induló Vigília rokonsága a Nyugattal

Az induló *Vigília* mély rokonsága a Nyugattal a Bartók- és Kodály-kultusz ébren tartásában és ápolásában is megmutatkozott. Possonyi László a *Vigília* történetével is foglalkozó önéletírásában, a *Tettenérésben* elemzi, milyen fontosak voltak e vonatkozásban Demény János tanulmányai. Már a lap első évfolyamában Bartók és Kodály művészetének „korszakos jelentőségét” méltatta (1935., 4. szám, 30–37.), majd minden évben megjelenő írásaiban újra meg újra Bartók újdonságát, az erkölcsnek a zenében való megvalósulását elemzte. (Ezekből az írásaiból alakult ki első Bartók-könyve 1940-ben.) Működésének tetőpontját 1939-ben és 1940-ben folytatásokban közölte *Bartók és Kodály* című sorozata jelképezte. Kiváló elemzése szól a *Cantata profanáról* is.

A *Nyugat* nagy íróiról rendszeresen jelentek meg elismerő, színvonalas méltatások, de ezekben nem esett szó az illető és a *Nyugat* kapcsolatáról.

Sík Sándor könyve (*Gárdonyi, Ady, Prohászka*) után Adyt a 20. század lírájának öntörvényű alkotójának tekintették katolikus berkekben is, s ilyen szellemben idézte Bóka László (*Ady*, 1943., 335–338), majd halála 25. évfordulóján Vajda Endre (1944., 23–31.) is. A *Nyugat* nagy költőiről tanulmányok sorát írta Baráth Ferenc, az első Kosztolányiról szóló könyv írója. Beleérezzéssel idézte Juhász Gyulát Mécs László (*Juhász Gyula*, 1941., 345–348.) és az akkor ifjú Vidor Miklós (1943., 145–148.). Felfedezés értékű volt Semjén Gyula — Claudel kiváló fordítója — Kosztolányi regényeiről írt tanulmánya (1939., 178–183.; 246–253.), Kéry László pedig Tóth Árpád versfordításairól emlékezett meg (1942., 272–274.)

Egy esztendővel korai halála előtt, 1942-ben közölte a lap a kivételes tehetségű Lovass Gyula *Egy költő drámája* című Babits-tanulmányát. (In: Lovass Gyula: *Kilenc hős visszatér*, 1973., 453–463.) Nem itt a helye, hogy e tanulmány máig hasznosítható meglátásait méltassuk, de az a megfigyelése, hogy „*Babits nem élte, hanem szemlélte az életet*”, vagy a következő megállapítása — „*A munka és a művészet a belső élet számára menekülés, a külső világ szempontjából felmentés és igazolás.*” — mindenképp termékeny kiindulása lehetett egy új szempontokkal is dúsított Babits-elemzésnek. (Lovass Gyula halála évében, 1943-ban a tanulmányíró Babitsról írt megszívlelendőket a *Magyar Csillagban*, az *Ezüstkorban* közölte *A játékos Európa* pedig életművének kiemelkedő darabja.)

A második világháború után

Már-már közhely Ottlik Gézának arra az emlékére utalni, mely szerint gyűjteni kezdte az anyagot a *Nyugat* újraindításához, de a *Magyarokat* megismerve lemondott erről a tervéről. A *Vigilia* egyébként 1946-ban indult újra, ekkor Sík Sándor fő- és egy ideig Juhász Vilmos társszerkesztésével; a kiváló művelődéstörténész hamarosan emigrált, s Rónay György lett Sík legbensőbb tanácsadója és támogatója. Személye garancia volt a *Nyugat* szellemiségéhez és Babitshoz való hűségéhez. Hamarosan szükség is volt erre. Az 1946-ban indult *Újhold* „*Babits után*” bontott zászlót, s a hagyományörzésnek ez a nyilvánítása ellenérzést keltett Lukács Györgyben, aki amúgy sem kedvelte a költőt. Lukács *Fórumban* közölte vitairata korántsem volt olyan durva, mint Horváth Márton vagy a hajdani ideáljaival szakitó Keszi Imre némelyik megnyilatkozása, ám tekintélye elegendő volt ahhoz, hogy Babitsot és a *Nyugat* vele jegyzett korszakát egyre erősebb kritikával illessék marxista részről; majd pedig hallgatással próbálták kiiktatni a 20. század magyar irodalmából.

Ilyen baljós előzmények után jelent meg az 1949-es januári *Vigiliában* Rónay György *Jegyzetek Babitsról* című tanulmánya. Érdekes megemlítenünk, hogy alap rendszeres cenzúrájára — ahogy az illetékesek fogalmazták: „szemléletének tisztázására” — csak pár hónappal később került sor. Nagy kérdés, vajon Lukács írásainak ismeretében is engedélyezték-e volna a tanulmány közlését. Ma már nevetségesen hangzik, de a megjelentetéséhez akkor nagy bátorság kellett. Gondoljuk meg: a kockázatot vállaló Sík Sándornak nem csak, sőt, elsősorban nem folyóiratát, hanem a piarista rendet kellett irányítania.

A hatvanas évek

A hatvanas évektől csökkent a *Vigilia* irodalmi érdeklődése. Rónay Györgyöt már Sík Sándor halála előtt az ÁEH kezdeményezésére, néhány ilyesmire kapható, gyenge jellemű fiatal megrendelt panaszos levelét követően eltávolították a szerkesztőségéből. Ezután Sík lemondott, de különféle fenyegetésekkel maradásra bírták. Elhunytá után Mihelics Vid lett a főszerkesztő, s a lap inkább szociológiai problémákkal foglalkozó írásoknak adott helyet.

Mihelics váratlan halálát követően — hosszas huzavona után — Rónay Györgyöt nevezték ki főszerkesztőnek, s innen számítjuk a folyóirat fénykorát: legszebb éveiben 12 ezres példányszámban jelent meg.

A *Vigília* iránt tanúsított érdeklődés részben irodalmi szenzációnak volt köszönhető. Ezek közül is az 1971 júliusában megjelent szám keltett osztatlan figyelmet a *Nyugat* emléke előtt tisztelgő írásokkal. Az itt közzétett emlékezéseket és értékeléseket (Cs. Szabó László, Falu Tamás, Mándy Iván, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza és Zelk Zoltán tollából) a Petőfi Irodalmi Múzeum *Nyugat*-kiállításaának háttéranyagából juttattuk el édesapámnak.

A *Vigília Nyugat*-száma
1971 júliusában

A legnehezebben Ottlik Géza írása készült el; ez a tanulmánya a *Próza* című kötetében olvasható. Hosszas könyörgésre, Nemes Nagy Ágnes zord szavai után írta meg dühödten, s személyesen hozta el. Azt nem mertük elárulni neki, hogy a Pártközpont a kiállítás anyagának ellenőrzésére kirendelt munkatársa remek írását ki akarta vetetni a tárlóból, s azzal is megelégedett volna, ha aláírását eltakarjuk. Erre azonban senki sem volt hajlandó. Így maradt a tárlóban. Elmondhatjuk, hogy a *Vallomások a Nyugatról* című kötetnek — és a *Vigília Nyugat* előtti tisztelgésének — díszje lett.

A vallomások előtt olvasható főszerkesztői bevezetésből és indoklásból ismerhetjük meg a fiatalabb folyóirat, a *Vigília* tisztelgésének foglalatát a *Nyugat*, a 20. század legfontosabb orgánuma előtt: „*Próbáljunk tehát felelni rá: mi köze a Vigiliának [a Nyugathoz]? Nem beszélve arról, hogy aki katolikus, azaz egyetemes, az — mint Sík Sándor ismételten megmondta — semmiféle művészi értéket nem utasít el magától; nem beszélve a bartóki zenének nem egyedül a harmadik zongoraversenyben észlelhető (s ott már csak a nevéen nevezett) andante religioso pillanataitól: a kapcsolatot egyszerűen a tények dokumentálják, vagyis Bartók kezdettől fogva való jelenlétét a Vigiliában, amiről a régi évfolyamok (főként Demény János írásai) épp úgy tanúskodnak, mint Bartók részvétele a Vigília zeneakadémiai estjén és könyvnapi sátrában. (...)*

A Vigília egész 'irodalmára', amely kezdettől a Nyugat vágta csapásokon haladt; Sík Sándor egyetemi előadásaira (...) egyaránt hivatkozni lehet annak bizonyításául, hogy minden termékeny magyar hagyomány örökségének tudjuk és valljuk magunkat.”

A *Nyugat* emlékét
idéző írások

Nem állhatom meg, hogy vissza ne idézzem az 1971. júliusi *Vigília* legjelentősebb írásainak legalább a címét és íróját: a *Nyugat* emlékét idéző írások társaságában Illyés Gyula, Jékely Zoltán és Beney Zsuzsa költeményei, Hegyi Béla Illyéssel folytatott beszélgetése, egy tanulmány Ottlikről — ezt csekélységem követte el; Ottlik ezt mondta az írás elolvasása után: „Na!” — és az *Áruló* című regény mára elfeledett írójától, Kalló Ferencről novella volt olvasható.

Hadd kezdjem a *Nyugat* emlékét idéző művek rövid méltatását egy novellával, Mándy Iván *Szerkesztőségi órák* című művével. A 40-es évek elején elsősorban a katolikus *Élet* körül szerveződő fiatalok, a

harmadik nemzedék íróihoz hasonlóan a *Nyugatot*, majd a *Magyar Csillagot* látták irodalmunk csúcán. Mándy más elbeszélésében is az íróvá avatás nagyszerű pillanatának mutatta e két lapban való publikálást. A Károlyi-kertben áthaladva a játszógyerek kiáltásából e következőket vélte kihallani: „Í – ró I – ván! Í – ró I – ván!” A *Szerkesztőségi órákban* azt írta le, miképp ostromolta reménytelenül a *Nyugatot*, hogyan fogadta Babits, s mint küldte kéziratával Gellért Oszkárhoz, aki azonban bírálata, közlés vagy elutasítás helyett arra buzdította, írjon „*sürgető levelet*”. Nem írt. De egy hangot vél hallani: „*Mondd, ... te írtál a Nyugatba?*”

A *Nyugatban* írók (Cs. Szabó László, Ottlik, Zelk Zoltán) mellett az értékelő magatartás tette a *Vigilia* számára is kivált érdekessé Nemes Nagy Agnes méltatását. Ennek hangneme bizonyos mértékű rokonságot mutat a főszerkesztő bevezetőjével, s magától értetődő evidenciaként kezeli, hogy a *Nyugat* megkerülhetetlen érték, amelynek példája nem homályosult el megszűnte óta sem. „*Megismertem a Nyugattal az irodalmi ünnepet és az irodalmi köznapot. Kerek örökséget kaptam: ami nem azt jelenti, hogy folytathatatlan. S azt sem állítom, hogy ez az egyetlen örökségem. Többfelől is örököltem: gazdag vagyok! De az irodalom fogalmát a Nyugattól tanultam: a vele való találkozásom szellemi időszámításom kezdete.*”

A *Vigilia* világirodalmi tájékozódása

Ha visszalapozzuk a *Vigilia* régebbi számait, feltűnik, milyen figyelmesen követték a világirodalom újdonságait, kivált a francia könyveket. A francia írótól jelent meg a legtöbb fordítás. Gyergyai szinte a kortárs francia irodalom teljes arcképcsarnokát bemutatja. Ennek ösztönzéséből született Rónay György *Az új francia líra* című antológiája, Eckhart Sándor bevezetésével. (Bővített, átdolgozott változata a háború után *Modern francia líra* címmel jelent meg.) Falu Tamás írta emlékezésében: „*A Nyugat első és második nemzedéke tette mennyiségileg és minőségileg világhírűvé a magyar műfordítást is.*” Talán nem hiteltelen az az állítás, mely szerint a világirodalom megismertetésében a harmadik nemzedéknek — tehát a *Vigilia* jó néhány írójának is — hasonlóan fontos, küldetéses szerepe volt.

Cs. Szabó László szerepe

A *Nyugat* és a *Vigilia* kapcsolatát, pontosabban e kapcsolattartást, a *Vigiliában* megnyilvánuló törekvéseket mintegy hitelesítette Cs. Szabó László jelenléte és rá jellemzően szellemes vallomása is. A Londonból küldött emlékezés befejezését érdemes idézni; az író lebilincselő esszéstílusának bizonyossága ez a pár sor is:

„*Mentem lefelé a lépcsőn. Egy fiatalember állt a fordulóban, falfehéren, remegő kézzel olvasta a nyitott Nyugatot. Se nem lát, se nem hall, gondoltam, olvassa első írását a fogatlan, kivénhedt lapban.*

De nini, már nem szóke, hanem barna, magasabb, mint az a másik, és szemüveget visel!

Magamra ismertem.

Ez volt nekem... miért nekem? ... ez volt nekünk a Nyugat.”

A történetnek folytatása van. Alig jelent meg a *Vigilia Nyugat*-száma, főszerkesztőjét az Állami Egyházügyi Hivatalba rendelte maga a félelmetes Miklós Imre. Édesapám beszámolója szerint a lap a Cs. Szabó-írásnál kinyitva feküdt az asztalán, de mint kiderült, az egész szám megjelentetését is helytelenítették. Olyasmit mondott, hogy 'ezzel nem segítettek sem a *Nyugatot*, sem Babits helyes értékelését, inkább elvtelen kultuszát terjesztik mindkettőnek'.

Apám ült előtte, mint bírāja előtt a vétkes. Tarcájában őrizte azt a szakaszjegyet, amelyet Babits váltott neki, amelyre élete végéig úgy tekintett, mint az irodalomba történő beléptetésére. Hogy neki személyesen mit jelentett a költő, azt *B. M. a betegágyon* című versében írta meg.

Ottlik vallomása

Ezek után néhány szó Ottlik Géza küzdelmesen született vallomásáról, amely — irodalmi berkekben legalábbis — szenzációnak számított, ismerve az író aggályos írásmódját. Illés Endre — némi rosszindulattal — „lusta prózaírónak” mondta őt is, Örley Istvánt is. A valóság inkább az lehet, hogy akire sokáig ráereszkedett az elhallgattatás burája, élete végéig kapkodta a levegőt, eluralkodott rajta az önmagában való kételkedés.

A *Nyugatot* a magyar reformkor után „a legnagyobb erkölcsi megújulásnak” nevezte... „A szellem, amit hirdettek, nem csak bennünk, idősebb írókban él ma is töretlenül, akik fenntartás nélkül örököseiknek valljuk magunkat — és nem henyéségből beszélek többes szám első személyben — hanem közvetve minden értékes fiatalban is, akár hallottak életükben a Nyugatról, akár nem. Ady, Babits, Kosztolányi, Karinthy, Osvát, Schöpplin, Tersánszky, Móricz meg a többiek összefogása nem 'nyugatos dekadenciát' hirdetett, hanem éppen a szellemi hanyatlással, a pangással, a bágyadt közepszerűséggel szembefordulva az egészség új forradalmát: kevesebb és hitelesebb művészetet, nagyobb szabadsággal s egyben nagyobb szigorúsággal új felelősséget, új erkölcsi, lelki integritást.”

Aki csak egy kicsit is otthonos Ottlik világában, pontosan tudja, hogy minden szavának, jelzőjének súlya, önmagán túli jelentése van. Amikor az idézőjelbe tett 'nyugatos dekadenciáról' írt, azzal az értékítélettel perlekedett, amely Lukács Györgynek az *Újhold* ellen írt cikkétől jellemezte — hol durvábban, hol óvatosabban — a marxista kritikát. Amikor a *Nyugatot* a „bágyadt közepszerűség” ellenhatásaként idézte, nyilván az akkor még becsben álló, úgynevezett szocialista irodalom színvonaltalanságára célzott. A szabadság, erkölcsi és lelki integritás emlegetésével arra az irodalmi életre utalt, amely az ő korában tiltásokkal is át volt szőve. Amit Mándy Iván elbeszél a *Nyugatban* való megjelenés fontos voltáról, arról Ottlik is írt: „A második próbálkozásomat, évekkel később, elfogadták. Babits azt üzent: tetszett. Ezzel befogadtak a *Nyugat* munkatársának. Nagyobb dicsőség soha nem ért.” Ő is leülhetett a *Nyugat* asztalához. Ülhetett már a *Magyar Szemle* vacsoraasztalánál „befolyásos közéleti személyiségek” társaságában, legtekintélyesebb professzorai mellett

foglalhatott helyet a *Napkelet* kis asztalánál; „a *Nyugat* asztalánál most zavarommal, a *félszeg* helyzetemmel együtt boldogan, szinte csökönnyösen ültem, a boldogságom sérthetetlen volt: Babits akkor már a halálra készen állt, beteg ember volt, de ott volt a látszólag hűvös Schöpflin Aladár. Ő is részese volt az 'arkangyalok világfölötti összeesküvésének'. Ezek az óriások rendületlenül, tűzön-vízen át kitartottak egymás mellett, fölébe emelkedve nemcsak mindennek és mindenkinek, hanem egymás közötti, civilek által fel sem fogható mértékű ellentéteknek is.”

Annál őszintébb e vallomás, minél inkább tudatában vagyunk annak, hogy Ottliknak az utolsó *Nyugat*-számban ugyan megjelent novellája, egyébként azonban keveset írt a lapba. A *Nyugat* utódjában, a *Magyar Csillagban* azért jelentek meg írásai, mert barátja, Örley István közvetítette őket Illyés Gyulának. Mindenesetre jelképes értelmet tulajdoníthatunk annak, hogy a *Magyar Csillagnak* a német megszállás miatt félbe-szerte maradt számában ott a *Hajnali háztetők* részlete, s annak is, hogy épp Ottlik lett a *Nyugat* újraindításának mozgatója.

Hornyik Miklós Ottlikkal beszélgetve érdeklődött, hogyan értékeli az író a *Nyugat* szerepét. A következő gondolata írói egyéniségét és erkölcsi emelkedettségét egyaránt jellemzi: „...az író nem állhat a hatalom napos oldalán. Nagy vitális energiák, nem regenerálódó idegsejtek pazarlódnak el pusztán arra, hogy megőrizzük civil becsületünket, emberi méltóságunkat...” (Hosszú beszélgetés Hornyik Miklóssal. In: *Próza*, 1980., 246–280.) Ottliknak még egy fontos tanulmánya szól közvetve a *Nyugatról*, illetve annak legnagyobb írójáról, Kosztolányi Dezsőről. (Kosztolányi novellái, 1978., 313–316., Ua.: *Kosztolányi*. In: *Próza*, 280–288.) Kosztolányi elbeszéléseinek kivételesen mély beleérzéssel megírt elemzése, írásainak szinte transzcendens távlatokba emelése jellemzi ezt az írását.

Rónay György Babitsról és a *Nyugatról*

A *Vigiliának* a *Nyugathoz* való kapcsolódásáról, örökségének őrzéséről legtöbbször Rónay György írt. Egyik legszebb vallomása mintha Ottlik vallomásának előképe volna. (A *Nyugat sírkövére*. In: Rónay György: *Élet-mozaik. Glosszák, jegyzetek*, 2005., 37–39.) Ugyanolyan megrendülten idézi a *Nyugatba* történt befogadását, mint író-társa. *Jegyzetlapok* címmel írt rovatában sokszor — olykor a hittevés szándékával — idézte a *Nyugat* nagy íróit, elsősorban Babitsot és Kosztolányit.

Pándi Pál még 1959-ben is Babits kétarcúságáról írt, s Rónay György ezzel az elrajzolt képpel szállt szembe *Babits az őrtoronyban* című írásában (uo., 46–48.), az *Álom Kosztolányiról* című jegyzetében pedig azt is elmondta, hogy Kosztolányi évekig a 20. századi magyar irodalom mostohagyereke volt:

„Ősz eleje lehetett, az utat szegélyező fákön már sárga volt a lomb, itt-ott már hullottak a levelek.

— Téged se vettek fel az Írószövetségbe? — kérdezte Kosztolányi.

— Nem — feleltem.

— Engem is kitétek — mondta, miközben felszálltunk a villamosra...”

A tehetséges, tragikus sorsú Pergel Ferencre Ottlik hívta fel a figyelmet 1972-ben. *A Nyugat utóda, a Magyar Csillag* című tanulmányában elsősorban ezt a kapcsolatot világította meg, mely Illyés Gyula folyóiratát a *Nyugat* folytatójává tette. Megjelenése ismét alkalmat adott arra, hogy a *Vigilia* főszerkesztőjét raporra rendeljék. A két lap Ottlik által is emlegetett szellemi függetlensége nem illet a tiltásokkal és térésekkel működő kultúrpolitika elképzeléseibe. (Pergel elsősorban a második világháború alatti magyar irodalommal és a kor fontosabb folyóirataival foglalkozott — volna. Ígéretesen induló pályáját váratlan öngyilkossága zárta le.)

**A Nyugat és a Magyar
Csillag hatása ma**

Az évek során lassan elfogytak azok az írók, akik még személyes kapcsolatban lehettek a *Nyugattal*, Babitscsal, Illyéssel és a többiekkel. Az emlékezés műfaját az értékelés s az új szempontokat is mozgósító irodalomtudományi elemzés váltotta föl. A *Vigilia* ebben a szellemben is őrzi a *Nyugat* hagyományát. Ez év februárjában jelent meg a *Nyugat* történetének elismert kutatójával folytatott beszélgetés (*A Vigilia beszélgetése Kenyeres Zoltánnal*), melyet ugyanaz a szellemiség hatott át, mint az 1971-es *Nyugat*-számot, azt bizonyítva, hogy a *Nyugat* és a *Magyar Csillag* ma is él, s értékei legalább annyira fontosak, mint történetük során voltak.

„Mely s mint alakban?”

TANDORI DEZSŐ

Régi szöveg

Szeretettel köszöntjük a
hetvenéves költőt! (A szerk.)

*Mely s mint alakban járnak angyalok,
s jelentenek?
Hol, véletlen bukva olvasok
tűnt szövegeket.
Mint egyszíromesőben musili
testvériség,
csak nem férfi-nő, nem fél-emberi,
csak egy veréb,
harminc halott madár,
kiforgatott talajban pora jár,
száll, eltűntek még füvei
is, a való nem igaz, s nem hamis,
csupán hogy kellene kell kelleni,
nem téged s nem hol, csak visz, ami visz.*

*Mely s mint alakban? ha a nyelvtani
helyesség alapja kibillen is,
de nem a végső szó, hogy: „Mondani...!”
És a pergamen az igazi friss
világ-való, hányszor! Egész határ.
Kiterjedés, vagy épp-
-meglévő egyenes vagy kör vonal,
az angyalok ilyképp kiterjedettek,
kezdetekkel egy-világ-végei,
föld-testek, hol nem aratásra vetnek,
hol az idegenség is érleli
a megértést, ahol megérthetetlen
lebben, seregben, ez mindent jelentsen,
melynek — nálam — se parancsa, se rendje,
de jó, másoknak Isten Végtelenje.*

*Vonalon, síkon nem kívül: magam se,
persze.
Hogy-mi-magát kezemmel eleressze.
Bármi valós, kérdi, mikor kilobban:
„Mely s mint alakban...?”*

Régi szó

„...alítsa, sejtse”

*Ne alítsa, ne sejtse,
egy sejtje
se legyen lista
része, a létezés a léten,
mint mondtam: ugye! „persze!”
Ritmusba nem fér,
de helyet sem kér
ily egzisztencia,
s az egzisztencialista
csupán előre-se-vissza.
Semmiben el se tér,
csak mindennel erről beszél.
Ne tudja, ne, itt s a
túlján épp csak sejtje, alítsa.
Mikor már bizonyossága, és semmi sejtbe:
megtartásba elejtve.
Nem sztoikus, mint Babits a*

császár kezéből kicsusszanva véli,
ah, Rilke se légi,
se új, se régi,
nem álomnak alítva,
mit nem tud, nem tanítva. De nem is rejtve.

A változatokról

Agyon unva a változatokat,
míg szíven unva semmit,
mi az, mi kínál és fogad,
s mikor, s ha — mennyit?
Mondhatod-e, néven nevezheted,
ami elhagy, vagy amit elhagysz épp te?
Eltűnt így az, ami által, lehet,
nem jutna névre?
Mi néven futnak nap-s-nap-tagolók,
gyarló ajánlkozások, dallamok?
Mi néven hagy el járásod, gyalog
szered, hogy gondolkodnod sem kell: lépj-e?
Min tér vissza, ami még visszatér,
miféle úton?
A titkokat, a változatokat
lehet-e otthagyható néven tudnom?
Vagy a zajtalan szív, a dobbanó-sem,
az szökken el, helyben örökön?
Mikor nem tükröz a megalvadó szem,
s nincs hova, másba szöknöm?
Minden hangon ily eltűnés szava,
nincs-idején, szól,
s elnémulta lesz igazi-maga,
már-újra-visszatérte útból.
Üresen jár az agy, ha erre gondol,
csak a szív várakozik nincs-hova.

A fel-ügyelő Tandori

Tandori Dezső: A Legjobb Nap

1980-ban született Budapesten. Tanulmányait az ELTE BTK latin, magyar és ógörög szakán végezte. Jelenleg az ELTE BTK Latin Tanszékének az oktatója. Legutóbbi írását 2008. 5. számunkban közzöltük.

Az idén hetven éves Tandori Dezső költészete az új évezred első éveiben eljutott arra a pontra, amikor befogadásának egyik releváns módjává a válogatás vált. 2001-ben Ambrus Judit adott közre tőle egy válogatást *A magyar költészet kincsestára* című, a magyar líra történetének egészét felölelő sorozatban, Margócsy István utószavával. Öt évvel később látott napvilágot az *Osiris Diákkönyvtárban* a Ferencz Győző által készített összeállítás, egy évben a sorozat olyan darabjaival, mint Arany János balladakötete, *Az ember tragédiája* vagy a *Lúdas Matyi*. Tavaly pedig Bedecs László válogatta *Tandori Dezső legszebb verseit*, az Ab-Art Kiadónak abban a figyelemreméltó könyvsorozatában, melyben kortárs költők „legszebb verseit” teszik közzé a klasszikusoknak kijáró gesztussal. Mindhárom kötet egy-egy sorozat része tehát, s mindháromnak más jelentősége van: nem ugyanaz a jelentése annak, ha egy szerző a kortárs költészet jelentős életműveit bemutató sorozatban jelenik meg, mint annak, ha a középiskolásoknak szánt, kánont felmutató könyvek között kap helyet, egyedüli élő alkotóként. Az a tény, hogy Tandori lírai életművéből több válogatás is megjelent az utóbbi években, egyrészt azért fontos, mert jelzi a klasszicizálódás folyamatát;¹ másrészt azért, mert a válogatás — mint mindig — értelmezés és értékelés, vagyis egyes szövegeket és szövegcsoportokat előtérbe helyez, másokat kevésbé fontosnak ítél; harmadrészt pedig azért, mert bevezetést nyújt az életműbe.

A bevezetést szó szerint értem: a válogatók ajtókat nyitnak, melyeken át be lehet lépni Tandori műveinek világába. Egy Tandori-válogatásnak — például egy Pilinszky-válogatáshoz képest — megvan az a többlethozadéka, hogy valóban betöltheti az *eiszagógé*, a bevezetés funkcióját. Mert egyrészt persze igaza van a szerzőnek akkor, amikor a recepció egy fontos megállapítására reagálva azt mondja magáról, „hogyan nem Tandori hosszú (olvasni), s az élet rövid, hanem az élet hosszú, s én hosszán-széltnén írtam (az életet)”,² de azoknak is igazuk van, akik azt mondják, a szerző életműve átláthatatlan. Furcsa persze, hogy ez mint bírálat, már-már mint vád hangzik el újra és újra a Tandori-művekről írt kritikákban. Tény, hogy Tandori Dezső évente mintegy öt kötetet tesz közzé (verset, szépprózát, esszét), s akkor még nem beszéltünk műfordításairól. Mivel tehát életműve igen nagy terjedelmű, egy „átlagos” kritikus nem ismeri annak minden darabját. Ez pedig oda vezet, hogy komoly irodalmárok is hajlamosak három szakaszra tagolni a szerző költői munkásságát; eszerint az első korszakot az első kötet alkotná (*Töredék Hamletnek*, 1968), a másodikat a második (*Egy talált tárgy meg-*

¹Erről érdekes gondolatokat fogalmazott meg Bodor Béla: „...ugyanaz a nap sokszor...”. Holmi, 2004. október, 1345–1350.

²Nem hogy „mi”, de hogy mi „nem”. Ön- és köztanulmány. Forrás, 2004. február, 27–36. 34.

tisztítása, 1973), a harmadikat pedig az összes többi. Ez a nyilvánvaló képtelenség azzal magyarázható, hogy minél kevésbé ismer valaki egy szövegtörzset, annál inkább hajlamos egységesnek látni azt. A befogadásnak ezzel a sajátos mozzanatával tisztában van a szerző is: erre utal főntebb idézett „deklarációja”, és többek között a 2007-ben kiadott *A komplett tandori – komplett eZ?* című prózakötet, mely már címével is a „komplett”, teljes életmű esszenciáját ígéri, és valóban érinti a Tandori-szövegek számos motívumát.

Mindezeket figyelembe véve azt mondhatjuk, a 2006-ban napvilágot látott *A Legjobb Nap* (Tiszatáj, Szeged) az utóbbi évek legfontosabb Tandori-kötete. Ez is válogatás, de több szempontból eltér a fent említettektől. Tóth Ákos, a könyv összeállítója, aki munkáját nem korlátozta a szokásos szerkesztői feladatok elvégzésére, egy interjúban³ részletesen beszámol a könyv születéséről. E szerint ő gyűjtötte össze a nyolcvanas években, elsősorban az évtized utolsó harmadában folyóiratokban, újságokban megjelent, de verseskötetekbe — leszámítva néhány verset és egy válogatás-kötetet — be nem került Tandori-verseket, majd ezekből készített válogatást és alakította ki a négy hosszú ciklusból (*A hajnal-egyirány. A városjáró, az ittmaradó; A közben-az-idő. A névmondó; A vándor egy-hely. A visszajáró; Az addig-idő. Negyedik Személye*) álló, mintegy háromszáz oldalas könyvet. S mint Tóth a könyv előszavában írja, így létrejött egy olyan szövegtörzs, mely kirajzolja *A megnyerhető veszteség* (1988) és a *Koppar Köldüs* (1991) című Tandori-kötetek közötti átmenetet. De *A Legjobb Nap* nemcsak az említett két kötet között értelmezhető, hanem úgy is, mint egy trilógia záró darabja. A szerző *Celsius* (1984) és *A megnyerhető veszteség* (1988) című kötetét követte volna *A Semmi Kéz* című gyűjtemény, mely végül nem készült el (1996-ban megjelent egy ilyen című könyve Tandori Dezsőnek, de az csak címében azonos a trilógia darabjaként tervezett kötettel) — a Tóth Ákos által válogatott könyv ennek pótlásaként is fölfogható.

Hogy a szerkesztőnek úgy kellett összefénymásolgatnia a könyvtárakban rejlő, régi folyóiratok és újságok hasábjain meglapuló verseket, szinte allegorikus kifejezése annak, hogy a Tandori-életmű jelentős része ismeretlen. *A Legjobb Nap* kiadásában hangsúlyosan jelen van a föltárás mozzanata: összegyűjteni, sorrendbe állítani, magyarázó elő- és utószóval kiadni: amit Tóth Ákos elvégzett, nem más, mint klasszikus értelemben vett filológiai munka, mely rendszerint nem élő szerzők szövegeire szokott irányulni. Megismételhetném azt, amit fentebb már pedzettem: a Tandori-oeuvre klasszikussá válik. Ez a kijelentés azonban sántít, amennyiben a klasszikus szövegeket nem utolsósorban az jellemzi, hogy az irodalomról szóló beszédben meghatározó szereppel bíró olvasók körében jól ismertek és elismertek, sokrétű recepcióval bírnak, közmegegyezés van jelentőségükről, és erős állítások jelentéseikről. Az itt fölsorolt tényezők közül egy kulcsfontosságú mozzanat, az ismertségé, csak megszorításokkal igaz erre az életműre. Megkockáztatom, Tandori Dezső úgy

³„Ezt mind egyszerűen el kéne mondani”. Tandori Dezső *A Legjobb Nap* című kötetének szerkesztőjével, Tóth Ákossal Gyuris Gergely beszélget. Forrás, 2007. július–augusztus, 156–160.

vált klasszikussá, hogy életművének igen jelentős része — úgy értem, *menyiségileg* igen nagy hányada — csak igen szűk körben ismert.

Erre persze nincs bizonyítékom, és nem is áll szándékomban bizonyítani. Azt mindenesetre beszédesnek tartom, hogy a József Attila Kör *Pulzus* című kritikai beszélgetéssorozata *A komplett tandori...* című kötetnek szentelt estjén fölmerült, hogy a jelenlévők — többnyire irodalmárok — közül ki olvasta az összes kötetet. Senki sem jelentkezett, noha jelen volt a szerző két monográfiája is. Kevéssel volt jobb az eredmény akkor, amikor ezt követően azt kérdezték meg, van-e valaki, akinek megvan otthon a költő összes megjelent könyve — erre a kérdésre már volt jelentkező. S bár a Tandori-szakirodalom igen gazdag, közel sem annyira, mint egy ilyen jelentőségű és terjedelmű életmű esetében (el)várható volna. Félreértés ne essék, nem kritikát akarok megfogalmazni akkor, amikor ezeket a megállapításokat teszem, s az sem célom, hogy a kritikusok fölött törjek pálcát (az én fejem fölött is reccsenne). Inkább azt akarom mondani, hogy a Tandori-korpuszt rendkívüli szövegbőség jellemzi, amelyre megint csak igen látványosan mutat rá ez a gyűjtemény, hiszen jól látszik belőle, hogy a megjelent könyvek mégoly nagy száma ellenére sok olyan szöveget lehet találni a szerzőtől, mely még nem jelent meg kötetben. (Ezekre persze még inkább érvényes, hogy olvasatlanok, hiszen a folyóiratok a könyvtárakban előbb-utóbb bekerülnek a raktárakba, és többnyire senki sem „olvasgatja” őket *l'art pour l'art*.)

A szövegbőségnek fontos jelentése van Tandorinál. A lírai megszólalás ellenpontja rendes esetben a csönd. A versek mögé képzelt személy, vagyis a költő életének bizonyos pillanataiban ír verset — ki gyakrabban, ki ritkábban. A versek ezért tekinthetők úgy is, mint a szerző életét tagoló pontok, s így elhelyezhetők azon az időtengelyen, melyet a költő életének ideje rajzol meg. A verset többek között ezért is tekinthetjük sűrítménynek: magába sűríti az időnek azokat a szakaszait is, amikor nem születnek versek. Hogy Tandori ilyen sok szöveget tesz közzé, megteremti azt az *illúziót*, hogy egyfolytában ír. A világirodalomban számos olyan alkotót lehet találni, aki a megszokottól jóval nagyobb terjedelmű életművet hozott létre. Hogy a magyar irodalomnál maradjunk, megemlíthetjük Jókai Mór példáját. Csak míg nála a szövegek nagy részét az elbeszélésnek a romantikára jellemző szabályai alakítják, regényeinek terét jól megformált hősök töltik be, addig Tandori lírai műveinek meghatározó szereplője a szerzővel több szempontból is fedésbe hozható beszélő és a hozzá kapcsolódó, már-már mitologikus magán-világ. Tehát igen fontos szerepe van az önéletrajziség „kódjának”, a szövegekben nagyon határozottan képviselve van Tandori Dezső, a könyvekben beszélő hang folyamatosan hírt ad magáról (vagy „gazdájáról”, hogy *A komplett tandori...* szavával éljek), s így megteremtődik annak látszata, hogy az írás ideje azonos az élet idejével. A versek mögé nem lehet odaképzelné a csönd idejét, mert nincs csönd. Természetesen nem gondolom azt, hogy az életrajzi értelemben vett

Tandori Dezső („az a sapkás”, ahogy emlegetni szokták) mindig írta. Azt viszont igen, hogy munkássága éles cáfolata annak a közhelynek, hogy a szerző hosszú ideig dolgozik a művén, az olvasó/kritikus pedig egy-két órát/napot tölt el az olvasással: biztos vagyok benne, hogy némelyik művének befogadása több időt vesz igénybe, mint ameddig a megírásuk tartott. Nem azért, mert föltehetőleg gyorsan alkot, és nemcsak azért, mert általában érvényes az, hogy „egyszer olvasni: nem olvasni”, hanem azért is, mert művei igen összetettek, és föladják a leckét értelmezőjüknek. Igaza van Bodor Bélának: „Sok-sok évtizednek kell eltelnie, mire a magyar irodalomtörténet-írás teljes mélységében feltárja majd Tandori költészetének hallatlan gazdagságát és elképesztő mélységeit.”⁴

⁴„Menni!... és maradni”.
Holmi, 2008. február,
252–259. 253.

Tóth Ákoson kívül volt egy másik fontos közreműködője a könyvnek, mégpedig Keserű Ilona: az ő *Utókép 1. (Nap)* című, nagyszerű festményének felhasználásával készült a kötet borítója. Ez a kép jelenti a kötet lassú, több részből álló fölvezetésének első pontját, s megtudjuk róla, hogy a legjobb Nap (vagyis „A Legjobb Nap”) föltehetőleg kék-türkizkék (legalábbis mint utókép). Aztán a mottóból, Tandori oly kedvelt aforizmájából arról is értesülünk, hogy a *legjobb* nem egyszerűen azt jelenti, hogy ‘a legjobb’. Merthogy: „Nem jó, de jobb híján a legjobb.” Vagyis a világ (a nap/a Nap), mely egyesek szerint a lehetséges világok (napok/Napok) legjobbika, nem jó, mégis a legjobb — ahol is, mert a nyelvben rejlő lehetőségek ezt megengedik, lerombolódik az a logika, mely meghatározza a jó, a jobb és a legjobb sorrendjét. A mottó után következik Tóth Ákos már idézett bevezetője (*A Legjobb Nap elé*), majd a ciklusokba nem sorolt, és a kötetnek is címet adó nyitó vers, *A Legjobb Nap*. A kötet összetettségére jellemző, hogy ennek a versnek is van mottója, a Tandori-mitológia legfontosabb irodalmi alakjától, Szép Ernőtől való versrészlet, melynek lírai alanya arra kéri a megszólított — s így megszemélyesített — jószágot, hogy maradjon vele. A szöveg után olvasható jegyzetből azt is megtudhatjuk, milyen alkalomból született a vers: „(A költő születésének 100. évfordulójára: tanítványa.)”. A vers tehát 1984-ből való (Szép Ernő ekkor persze már nem élt) — itt jegyzem meg, hogy hasznos lett volna, ha a függelékben közlik, hol és mikor jelentek meg a kötet egyes darabjai. Tudom, nem szokás ez — noha jó szokás volna —, de itt, azt hiszem, különösen érdekes volna, ha látni lehetne, honnan „szedegette” össze Tóth Ákos a szövegeket. Annál is inkább így gondolom ezt, mert számomra — ismerve a magyar irodalomtörténet és filológia intézményes feltételeit — legalábbis kérdéses, lesz-e valaha kritikai kiadása a Tandori-életműnek.

De térjünk vissza a vershez. „S közben csak a legjobb nap jár az égen” — így szól a vers első sora. Ha kommentárt íránk ehhez a szöveghez, az első két kérdés az volna, mit keres a kötőszó a vers elején, s mit jelent a „közben”. Mi közben? Általában bizonyos megegyelmséget ad egy szövegnek, ha olyan kötőszóval kezdődik, mely nyelvtanilag semmihez sem köti. Ilyenkor ugyanis az a képzetünk

támadhat, hogy az első sor előtt is volt már valami, egy mögöttes, mely titokzatos módon homályban marad — mintha egy ismeretlen világból volna kihalva a vers teste. Ebben az esetben azonban azt kell mondanunk inkább, a kötőszó a mottóhoz kapcsolja a főszöveget: miközben a Szép Ernő-vers lírai alanya az idézett szavakat mondja, „a legjobb nap jár az égen”. Ez a kezdés szinte észrevétlenül fordítja meg főszöveg és peremszöveg hierarchikus viszonyát, amennyiben nem a Szép Ernő-idézet lesz a Tandori-vers kiegészítése, díszje, hanem valójában Tandori szövege válik annak alárendeltjévé, az azt értelmező kommentárrá, metatextussá. Érdekes az idézett verskezdő sor helyesírása. Míg a vers (és a könyv) címében csupa nagykezdőbetűs szó szerepel, addig itt kisbetűvel áll az égitestet jelölő *nap*, ami jól jelzi a két entitás (*Nap* és *nap*) mély összetartozását és jelölőik fölcserélhetőségét. A mottó egyik fontos fordulata az „ügyelj fel rám”, tudniillik a Szép Ernő-vers lírai alanya arra kéri a jóságot, vigyázzon rá, tartsa őt szem előtt. Ebből a kérő formulából teremti meg Tandori a *felügyelés* szót, mely az utolsó kivételével mindegyik versszaknak lezárását alkotja, mintegy a refrén szerepét töltve be. Minthogy a szóban forgó vers, ahogy Tóth Ákos az utószóban írja, a korszak „programverse” (301., 8. j.), a „felügyelést” poétikai-etikai program jelölőjének tekinthetjük. A szó köznapi és a Szép Ernő-szövegből adódó jelentései között sajátos feszültséget figyelhetünk meg. Mert nem a felügyelet szigoráról van itt szó, nem az ellenőrzés hatalmáról, természetesen. A költő felügyel, amennyiben költészetével emlékeztet Szép Ernőre: „Feledettnek felügyelés”.

*Kínlódva, vágyakozva, és nevetve
magán — hogy lám! mint a bolond! — tegezte
a jóságot, csak hogy jól esne, és
bár nem angyal hang ily felügyelés,*

*ahogyan most rá gondolhatok ekképp,
de mintha annál alig lenne szebb kép,
mint hogy ő csinált csendben, a szobában
— a versben? —, fájó ottlétben, magában
nem tud mást, angyalt vár, hogy szólna, és
e jóság volna a felügyelés,*

*hogy ennyit szólna, néki csak: „...fiam!”,
ahogy ezt mások is olyannyian
várnók. Hogy venné őrzésre szívét; ki
várható így? Minden eset egyéni.
Csak az, ha elmondjuk, az közös, és
ahhoz illhetne jobb felügyelés.*

*A „szív” szó, hadd tisztázzuk, kényszerítő
passz, vagy jobb-híja-rossz-helyettesítő.*

Mit is mond ő? Jóság venné kezébe
szívét, mely a műbírkózók fülére
emlékeztet; ám formázgassa, és
javára lehet ily felügyelés. (Kiemelés az eredetiben.)

Tehát felügyelés a jóság is, melyet Szép Ernő beszélője megszólít, felügyelés illenék ahhoz, ha valaki — egy költő — kinyilvánítja, hogy várja a jóságot (mely ugye szintén felügyelés), és felügyelés volna az az aktus is, ha a jóság alakítaná az igen érzékletes hasonlattal jellemzett, materialitásában is megjelenített szívét annak, aki ezt kéri tőle. A következő versszakokból megtudjuk, hogy „a legjobb napnak is felügyelés // szükségeltetik”, majd pedig azt, hogy az élet, s voltaképpen minden: felügyelés. Szinte egy monomániás meggyőződésével (felügyelésével) ismételteti ezt a fogalmat Tandori, mellyel a figyelem, az odafordulás, a gondot fordítás költői etikáját fogalmazza meg. S hogy ezt a gondolatot érvényesnek tartja költészete egészére, jól mutatja a szöveg zárata: „Nem is tudom, talán / ilyesmik írójának mondanám / magam. Szép Ernő, lelenc madarak: / éljete! bármi napú ég alatt...”

Tandori versbeszélőjének alapmagatartása a „felügyelés”, melynek jelentésmezőjébe beletartozik a szeretet fogalma is. Hogy újra és újra ugyanazokkal a dolgokkal foglalkozik, azt jelenti, hogy ezek — Szép Ernő, madarak — valóban fontosak számára. Jellemző, hogy az első ciklus első versének címe *Szép Ernő visszatér (avagy: A minden nap megnezett felhők)*. Ebből is idemácsolok egy részletet: „Holnap, hajnali ötökör, még / sötétben, nekilátok a lámpafényes konyhában, elkészítem tizenegy / közeli lény eleségét, nem sietve, nem tétovázva; és ha marad még az / ő ébredésükig egy félórám, negyedórám, megpróbálok rád gondolni, / barátom, aki el is tűntél, meg is vagy, mellémkönyökölve ülsz / ott sehol valahol, de pontosan, és tudva engem, ezzel a verssel.” Ha a „tizenegy közeli lény” ember volna, azt mondanánk, Tandori a rászorulókon való gondoskodás versbe emelésével hamis pátoszt teremt, olcsó humanizmust hirdet meg giccsbe hajló képekben. De a „közeli” lények madarak, s így nem marad más, mint hogy — a Tandori-recepció egy többé-kevésbé általánosan elfogadott megállapítását megismételve — a szentségre hivatkozunk mint a madár-versekben megjelenített magatartást és gondolatot talán leginkább megközelítő fogalomra. Mint afféle (huszadik és) huszonegyedik századi Szent Ferenc, Tandori visszamegy a posztmodern elé, a modernség elé, vissza, hová is?, nagyon messzire, ahol ember sem jár, csak madarak vannak és Szép Ernő, és még néhány „közeli lény”, akikre „felügyelni” lehet. Tandori megrendítő szövegeket ír a madarak haláláról. Ilyen például *Az indulási oldal*, melynek beszélője arról számol be, hogy hazatért az egyik madár temetéséről („Lemosom tászkámról a sarat, / mely most egy temetésből rárakódott...”). Ha állatokat temetnek, gyakran földézve a humán gyászszertartás elemeit, abban többnyire van valamilyen parodisztikus vonás. Ebben a madár-

temetésben azonban nyoma sincs a paródiának; a madár létéhez és a saját létehez való legigazabb fel-ügyelés jegyében értelmezhető az a tett, melyet a szerző a vers alkalmává tesz. A szöveg minden iróniától mentes, nem úgy, mint például a világirodalom leghíresebb madár-síratója, Catullus harmadik *carmene*. Vagy nézzük a következő szövegrészt: „Aztán alig egy hónap telt el, meghalt / Pipi Néni, vak verebünk, nyolc és fél évesen, kezünkben / nyolc és fél órát haldokolva: kiemeltük a porból, a kalitka / sóder aljából, fogtuk a kezünkben, a földi-légi-semmisség felé / — és vissza semmiféle Dániába! — nem utazó megtérőt.” (*A Légierő Temploma: Royal Air Force: St. Clement Danes*) Tandori költészete nagyon határozottan provokálja az emberen mint középponton, alanyon és tárgyon alapuló világnézetünket — poézisének társtalansága többek között ebből adódik.

„Erre mondják: magánügy” — állapítja meg a szerző, amikor abból kiindulva ír verset, hogy az egyik nagy Raymond Chandler-regény nincs meg neki eredetiben (*Liverpool pályaudvar, Raymond Chandler*). S valóban: szövegeinek nagy része magánügyeket tárgyal. Például azt, hogy mennyiért kosztolt Londonban (erről részletesen ír a *Találkozások Charles herceggel* című szövegben), vagy egy másik utazás-versében azt, hogy miként szerzett pénzt üres üvegek visszaváltásából (*A koppenhágai guberátor*). És minél inkább magánügynek tekinthető az, amiről ír, minél jobban érezni lehet a fel-ügyelés gesztusát, szövegei annál inkább számíthatnak az olvasók fel-ügyelésére. Félreértés ne essék: A *Legjobb Nap* szövegei nemcsak azért jelentősek, mert a lírai proszódion tekintete intenzíven „felügyeli” a számára fontos „tárgyakat”. Hanem legalább ennyire a versekben megszólaló hang miatt. Például a „*Mert csak vékony időm könyvét lapozom...*” című darabban, mely Babits *Levél* című versére játszik rá, s így azok közé a Tandori-szövegek közé tartozik, melyek intenzív párbeszédet folytatnak az irodalmi hagyománnyal (Szép Ernővel, Jékelyvel, hogy csak két fontos „beszélgetőtársát” említsem). Ebben olvassuk a következő sorokat: „Szavakkal nem akarok élni. / Álmodom láthatatlan szobor-belső / lényüket, mely toll alatt lüktet / rútol, elfogadom: teljes szépség.” Ebből a részletből is nyilvánvaló, hogy amit fentebb az idő és a költészet sűrítmény-voltának összefüggéséről írtam, az nem jelenti azt, hogy Tandori szövegei ne tartalmazzanak sűrűsödési pontokat. Más szóval: a szerző bőven méri a költői beszédet, de ettől még versei nem lesznek „hígak”. Sűrű, összetett kép ez, melyre talán hajlamosak volnánk azt mondani, hogy képzavar. Mintha Horatius *Ars poeticájának* kezdő sorai idéződnének meg, a ló-nyakból, ember-fejből, hal-testből összetakolt, tollazattal borított alak groteszk képével. Mert mit keres Tandorinál a toll a szobor-belső fölött? Mivel a vers beszélője nem szó-szoborról beszél, hanem mindjárt annak belsejéről, mely láthatatlan, és ráadásul az álmhoz kötődik, azt hihetnénk, hogy a belső titkos, elrejtett lényeket tartalmaz. De a szobor-belső közvetíthetetlennek bizonyul: mert láthatatlan, nem is állítható róla bizonyossággal más, mint hogy a toll — a látható felszín — alatt helyezkedik el. A szobor-belső föl-

idézi a szobrok stabilitását (hiszen szobrot többnyire kőből, fából faragnak, fémből öntenek), egy pillanatra föl villan az állandóság képzete — de ekkor a mondatfűzés megbontása (vagyis a felszín megzavarása) nélkül vált át a beszélő a látszólag oda nem illő, másik képre, amikor is a szó már madár. Ami a szón belül lüktet, s amire csak nagyon óvatosan merném azt mondani, hogy a jelentéssel volna azonos, az valami rút. Egyrészt rúttul lüktet, tehát mozog, s így az organikusság, a halandóság képzetei tapadnak hozzá, másrészt viszont olyan, mint egy szobor-belső, tehát elvileg mozdulatlan és halhatatlan. De ne feledjük: ami belül van, az hozzáférhetetlen (láthatatlan), tehát rútsága sem ismerhető meg. Csak a tollazat látható — a szó tollazata, Tandori madarainak tollazata: „teljes szépség”.

A kítaszított

FECSKE CSABA

*hideg és hallgató mint egy bányató
mely roppant mélységek titkát rejti
nem egészen az ami látható
belőle s mert egyformán mindenkié hát
valójában senkié mint a víz fölé csapódó
halak csobbannak sötét magányában
riadtan menekülő gondolatai*

Között

*túljutván rajtam az idő
kapaszkodnék bármibe
magamat nem találok
mire megy hová viszem
a születésemtől kínzottat megalázottat
mintha árnyékkodat látnám Uram
de még semmi bizonyos felőled
a kétség rozsdás szögére
akasztva sorsom
vajon eljutok-e magamhoz
vagy üresen marad a hely
ahol ama találkozás megeshet
megszólítani téged se hang se mersz
már nem vagyok itt de ott se még
ahol a boldog fény ragyog*

kiszáradtak az álmok

1. a dac

felkönyökölt bennünk a dac
lopva figyeltem magunkat: ijesztő volt
ahogy elkezdünk mindent megmagyarázni
s hogy már kiszáradtak az álmok belőled is...

2. elszöktél

bőröndbe raktad a tegnapokat
mindenünket ami volt
s megkerested a legrövidebb kerülőutat

3. ha nem leszel

némán szürcsöltelek
de tudtam: eljön majd a pillanat
mikor nem nyílik ki többé a reggel
s csak keresgéljük kétségbeesetten
a tegnapi ízeket

4. túl korán

túl korán jött ez a tél
megteltünk haraggal zsúfolásig
köszörülted a torkodat mint egy bíró
mikor az ítéletet olvassa fel
— rosszízű voltál és félreértett
kifogytam belőled végleg
s már nincs mit számon kérni tőled

5. elfogytak a szavak

az elválás helyén seb maradt
kikoptak belőlünk a szavak
— kimenekített lélegzeted vagyok:
szeretnék nagyobb csöndben élni
és letagadni az álmokat

VASADI PÉTER

Mindennapi

Az imádságról

1926-ban született Budapestén. Költő, író, esszéista. Legutóbbi írását 2008. 11. számunkban közöltük.

Nem éppen költői a kérdés: mi maradna a világból, milyen lenne a világ, ha nem imádkoznák (benne és érte) a Miatyánkot? Ki tudna erre válaszolni. A kérdés két valaminek (talán az életnek és a halálnak, a létnek és a léttelennek, az igennek és a nemnek, a szilárd hal-mazállapotúnak és a véglegesen széthullottnak) metszéspontjában izzik föl, noha nem nagyon gondolja át ezt se az, aki imádkozza a Miatyánkot, se az, aki nem. Bár lehet, hogy nincs ember a földön, aki valamilyen módon, kínlódva vagy mutogatva, futtában zihálva vagy csontsoványan is örvendezve ne *akarna* imádkozni, átélve, hogy az nem rítus, hanem a létöröm letagadhatatlan lüktetése, jel-adása. S ha már akarja, teszi is. Sajnos, a hadaró szószaporításban elidegenedtünk az imádság szellemétől. A „sok” bebugyolált minket, mint fásli a múmiát. Az imádság Lázáraiként újjászülethetnének. Elsőként az imádságnak mind mélyebbről fölviláglo s lehánthatatlan rejtettségétől, másrészt az imádkozó embernek már-már a mozdulatlanóságig lassított, külső-belső pantomimjától.

Az imádkozó lelkében ringatóz(hat)ik. Mozgással reagáló lények vagyunk, épp az imádság ne mozdítana rajtunk? Ihletben („Krisztus vére...”), szőejtésben, hangsúlyban, hangerőben, a hirtelen beálló csönd szépségében, a kimondhatatlannak tagoló jelenlététől „megakadva”, „belebámulva” valamibe, ami ott akar lenni, épp abban a percben, épp úgy, majd eltűnik? Tilos dadogni? Ne fedezünk föl egy új mozzanatot, holott már fölfedeztük? Az imádság nem doboghat bennünk? Annak akkor is folynia kell, ha meg akar állapodni, le akar ülepedni? Az imádság nem akarhat mást, mint amit mi akarunk vele? Aki imádkozik, az én vagyok, igaz, de az imádság is befogad, mintegy „benyel” engem. Mint János apostol azt, ami egyszerre volt keserű a gyomrában, és mézédés a szájában.

Van Atyánk. Van. Ez a tény úgy a legtöbb, hogy csak önmaga. Ez egy szó. Két szóelemből egybe írva: Miatyánk... Elég is lenne. Minden, ami szent, ebből sugárzik szét. A mi szentségünk is. Mert Ő úgy van a mennyben, hogy bennünk van. Elültette az emberben a meny-nyet, ezért nem *ott* van, hanem *itt*; és most a szívemre böktem. Illetve se *ott*, se *itt*. Hogy Ő van, ez a helye. Föl lehet ezt fogni? Nem lehet. De nem fölfogni kell... Szenteltesd meg. Legyen szent a neved, mert Te vagy a — bárminemű — neved. De Te nem lehetsz csak egy név. Te csak Te lehetsz a nevedben (is). Ezért amikor megszenteltetjük a nevedet, Te magad szenteltetsz meg. Hogyan? Úgy, hogy jöjjön el a

Te országod a világban, vagyis bennünk. Eljött: Jézus Krisztusnak hívják a Te Országodat. Úgy, hogy a Te akaratod legyen meg. Meglett. Jézus a Te akaratod. A Te akaratod a Te Országod. Amint a mennyben is az volt, itt, a teremtésben is az. Mindennapi kenyérré lett, anélkül, hogy megfélekedezett volna a föld terméséről és az emberi munka gyümölcseről. Amikor etet s itat minket, s szüntelenül teszi ezt, ezzel már megbocsátotta — mert magára, sőt magába vette — bűneinket, mik mintegy életünk részét képezik, szervesenként furakodva be a szerves egészbe. Ő hatástalanítja folytonos áldozatával károkozásunkat, s elkárhozásunkat. Egyetlen föltétele van: hatástalanítsuk mi is bocsánatunkkal a nekünk-bennünk okozott károkat. Így, e jóvátévő viszonyosság, ami nem két tettből áll, hanem bár kétfelől, de egymásból következik, távolítja el tőlünk a legnagyobb kísértést, a megátalkodott, elbizakodott, kevély gögőt, ami lényege szerint ontológiai tagadás, ha adott esetben állhatatosságnak, tekintélynek, „sziklasziárd” meggyőződésnek látszik is.

Jézus Krisztus világformáló mondatokat mondott a tanítványok kérésére, s meggyökerezett e mondatokban magát az emberi létet. Nélkülük nem lehet. A Miatyánk teherbíró képessége finomságában, fátyolszerű lengésében van. Íme, a legfőbb erő nem súlyos és vad, hanem mély és szelíd. Képes megtartani a Valóságot.

*

Segítség, segítség, segítség, segítség, könyörülj, könyörögj, segítség, segítség, könyörögj, segítség, segítség; a tőlem balra fekvő női kórteremből jön ez a hang, ez az esengés, ez az eszelős, nyöszörgő, rekedtes kiáltás. Nem akar vége szakadni. Érzem, ennek nem lesz jó vége... Segítség, segítség, segítség... Nyersen tör ki a vihar. Frissen operált nők kiabálnak egyszerre, össze-vissza... Elhallgass, te vén szipirtyó, mert a fejedre húzom a hálóingedet (szó szerint idéztem), megtéplek, ha abba nem hagyod, nekem is fáj, csönd legyen, hallod? Hallgattassák már el, hívjátok a nővéreket, a fene... stb. Az „elmebeteg nénike” (egy elsiető nővér szavai) ijedten szipog. A fejére kapja a takarót. Csönd van. Benne mindenki megbánja most, amit mondott, vagy amit nem mondott. Ágynyikorgás, néhány halk kérdés, edénykoccanás. Aztán újra hallom, még egyszer elhalóan, belenyugodva, utoljára, nagy sóhajjal a végén: segítség... Ekkor áll föl a határozott, értelmes, lábadozó beteg, odamegy a néni ágyához, megáll, s ezt mondja: Figyeljen ide. Csöndre van szükségünk, érti? Mindnyájunknak. Meg akarunk gyógyulni. Maga itt folyton zavar minket. Maradjon csöndben, érti? Elég volt. És nem könyörgünk... Visszamegy az ágyához, lefekszik.

A nénit félóra múlva elviszik egy másik kórterembe. Kilépegetek járókámmal a folyósóra. Épp most csukja be maga mögött a női W.C. ajtaját egy tegnap műtött, fiatal nő, egyik kezében sárgás nejlonzacskó. A másikban vérgyűjtő tasak, a hóna alatt kéztörlő papírtekercs. Visszavánszorog a kórterembe. Kicsit megpihen a nyitott ajtóban, mo-

solyféle suhan át az arcán, s lassan mondja, ahogy araszol befelé: Egyébként könyörgünk, csak nem mindenki, s jóval csöndesebben.

*

Üdvözlégy, Mária. (Így csak téged szólítunk meg.) Malaszttal teljes. Az Úr van veled. Áldott vagy az asszonyok között. És áldott méhednek Gyümölcse... Asszonyunk, Istennek szent Anyja. Imádkozzál érte (valakiért), érettük (valakikért), érettünk, bűnösökért most, és halálunk óráján, ámen.

Vagyis, hogy örökké imádkozzál. Légy Imádsággá. Mert kétségbeejtő a helyzetünk, az állapotunk is. Mindenfelől szorongatnak minket, embereket. Gonoszság, bűn, butaság, szerencsétlenség, bajok vesznek körül, félreértések, gyöngeség, aljas, rontó és megalázó szándékok tetézik nyomorúságunkat, s az a legszomorúbb, hogy mindaz, amiért fölajdulunk, fölüti bennünk is a fejét, indázik, táncol gúnyosan, terebélyesedik. Irtogatni? Mintha negédesen becézniék azt, amiről tudjuk, hogy úgyis rajtavesztünk. Uramisten, mi lett velünk?, súgjuk magunk elé. S mi lesz még? Mi lehet?... Üdvözlégy, Mária, könyörögj érettünk.

*

Ima: nincs ima a magyarban, drágám — mondta Bálint Sándor bácsi —, csak imádság van. Ne takarékoskodj a világozással... Mi az imádság? Szókat, szófüzéretet, dicsőítő, költői hasonlatokat teremtő imádás, partján átbukó szeretet, túláradás, amelynek a legmagasabb fokú s intenzitású értelem, s tárgyilagos józanság éppúgy fő vonása, mint az elragadottság. Ez a kettő; az imádkozó ember két karját keresztbe fekteti a mellén, mutatva s fölajánlva szívét s bensőjét, vagy épp ellenkezőleg széttárja, kinyitva szívét s bensőjét az egyetemes valóságnak, mintegy megkülönböztetés nélkül annak, aki, ami jön; hisz az áldott. Az imádság meghatározott idejű liturgikus mű, alkalom s létforma is; az imádságok között nincsenek semleges szünetek, elsimuló s elkezdődő imádság-hullámok vannak. Vagyis tényleg Benne élünk, mozgunk és vagyunk... Már nem kérdés, akarsz-e vagy sem, már élsz, azaz imádkozol, létezésed új s új fejleményeivel, tettével, tünődéseivel s bennük. Ezért — mint minden szellemnek — az imádságnak sem az egy pontra szögezett akarat a fogantatója, hanem épp az erőtlenség, az elmosódó, a gazdátlan perc, belső állapot, a „dologtalanság”. Vagyis az éntelenített személyiség — s az erőtere — az, aki, amely odakucorog hidegben (s mikor nincs hideg?) a kemencéhez. Ahogyan Isten a lélekben szegényeket szereti, úgy a névteleneket, azokat, akiknek van merszük a célok, a rangok, az Események acél-tönk-erdejében térferegni; a kallódókat. Akiknek még mindig megül szemükben a csodálkozás, mintha azt kérdeznék: hát nem így van jól? ... Csak az ilyen, belül fényes, kívül szürke veszendők észlelik, élik át s hallják meg, hogy a versengő szörnyűségek ellenére is imádkozik a világ.

ELBESZÉLNI A KIMONDHATATLANT

Krasznahorkai László: *Seiobo járt odalent*

„Aki a szépségről beszélve fanyalogni kezd, mintha csak a polgári múltból itt ragadt dísz tárgy lenne, az, bizonyosak lehetünk benne, akár rejtve, akár nyíltan megvallva, de már nem tud imádkozni, s hamarosan szeretetre sem lesz képes.” (Hans Urs von Balthasar)

„A szépség élménye ezen a világon mindig valami titokzatoshoz, a magány nagy élményéhez kapcsolódik. Ez viszont arra emlékeztet, hogy még mindig van egy olyan szépség, amilyent még nem láttam: az a szépség, amely nem magányt, hanem egységet teremt.” (Henri J. M. Nouwen)

Krasznahorkai László nemcsak személyében kerülő az irodalmi nyilvánosság zajosabb tereit: prózaművészetét is meglehetősen társtalan jelenségnek láthatjuk. Első regénye (*Sátántangó*, 1985) azonmód kitüntetett figyelmet irányított a szerzőre, s ma is eseményszámba megy, ha könyve jelenik meg. Együttműködése Tarr Bélával a magyar film történetének ünnepi pillanatait eredményezte; s regényeinek és elbeszéléseinek külföldi fogadtatása is örvendezésre ad okot. A kilencvenes évek óta mégis a tanácstalanság és a kétely szólamai vegyülnek a hazai kritikai befogadába. Krasznahorkai nemzedék-társai a posztmodern (kori) irodalmiság egészen más változatait kedvezményezik; a fiatal irodalomban pedig — legalábbis ennyire konok tisztasággal — jószerivel csak Győrfy Ákos költészete képvisel a Krasznahorkaiéhoz hasonló, az esztétikumot a metafizikával egybeelőző elfogást. (Amely, bizonyos olvasatban, a *kalokagathia* eszményét a keresztényi egyetemesség szellemében, de legalábbis metafizikus erkölcsi megfontolások mentén érti újra.) Társtalan kívülállásuk, úgy tetszik, valami nagyobb rendben való benneállás szándékából fakad.

Hogy Krasznahorkai „metafizikus prózaíró” (Angyalosi Gergely), akinek műveiben a „példázat és tanúságtétel” (Szirák Péter) retorikája bontja ki magát: ma sem vitatott tétel; amint egy korábbi recenzió állítás is tartós érvénnyel szól: „Van valami lehengerlő nagyvonalúság Krasznahorkai mérhetetlen pesszimizmusának

következetességében. Valami mélyebb tudás az elsötétülő világ finomszerkezetéről és érvényüket vesztett törvényeiről” (Keresztury Tibor). Már a kezdetekkor joggal állapíthatta meg az irodalomtörténet-írói vizsgálódás: az író műveiben „az inautentikus lét és egy ideáltipikusan elgondolt, metafizikai szabadsággal összeegyeztethetlensége” (Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*) képezi a világkép tapasztalati alapját. A teljes pálya összegző értékelése pedig felfigyelhetett az alkotói magatartásban bekövetkezett változásra is — amelyet e sorok írója kiteljesedésnek mondana: „Krasznahorkai minden regénye egy-egy részletesen kidolgozott, összességében mégis kiismerhetetlen téralakzatként írható le, ami a korábbi művek esetében bibliai ősmintákkal, a későbbiekben a buddhista filozófia alapképzeteivel is kapcsolatban van. E téralakzatokat elsősorban a szent és a profán ellentéte osztja meg” (Gintli Tibor — Schein Gábor: *Az irodalom rövid története II. A realizmustól máig*).

E mostani, küllemre is gyönyörű kötet tizenhét elbeszélést foglal magában. A műfaj kérdését (hogy klasszikus elbeszélésekről vagy sajátos regényszerkezetről van-e szó valójában) nemcsak az eddigi értelmezők, de interjúiban maga a szerző is nyitva hagyja. A recenzius úgy látja: novellisztikus formáról beszélhetünk, de sajátos és különleges értelemben. Az egyes írásokat a tematikus egyneműség (mindegyik szöveg a szépség nagy témáját érinti), a motivikus kapcsolódások (például a labirintus több helyütt fölbukkanó toposza), a keretező szerkesztés (az első és az utolsó darab egyaránt az állati létezés szakrális méltóságára figyelmeztet) s a hosszú mondatokban kimunkált, költői hatású prózanyelv (ez szinte szerzői védjegy) bámulatos finomsággal fűzi egybe — megbonthatatlan és megkérdőjelezhetetlen művészi egységet hozva létre. Amihez egy szembevetendő alaki jegy is járul: a szövegek számozása a Fibonacci-sorozat elemeivel történik; ilyesformán az aranymetszés kulturális-biológiai misztikája formálisan is utal az elbeszélések művelődéstörténeti érdeklődésére — s az elbeszéltek misztikus valóságára.

A helyszínnek (Barcelonától Kyotóig) szemet gyönyörködtetőek — s szemet gyönyörködtetően változatosak. A görög-római, a zsidó-keresztény, az arab (iszlám) és a távol-keleti kultúrák világa hézagatlanul simul össze a kötet lapjain; a nyugati (keresztény) és a keleti (buddhista) érzékenységek Krasznahorkainál nem konfliktusba keverednek egymással, hanem közös lé-

nyegüket mutatják föl. (Ez döntő erénye a műnek. Különösen abban az országban, ahol közbotrány nélkül válhatnak *barbár* kabarétréfák tárgyává arab, kínai vagy roma testi és artikulációs sajátosságok.)

A Thomas Bernhardtól ismerős, hosszúmondatos monológtechnika Krasznahorkai kezén egyfajta — hasonló, grandiózus formában például Hamvasra vagy Jungra jellemző — öntörvényű antropológia kidolgozásának eszközévé nemesül. A teremtett szépség (műalkotások) és a teremtés szépsége (a nagy fehér madaré, Vashti királynée vagy a toszkán táj) a kötet felfogásában magasabb minőségek üzenetét hordozza. Épp ez adja a látásmód tragikumát, a történetek szomorú bölcsességét. A jelen valóságáról Krasznahorkai vigasztalanul komor képet fest. De már a középkori japán művész is illúziótlan egyszerűséggel határozza meg az ember nembeli lényegét: „az embernek egyszerűen nem kell más, mint a teli gyomor és a teli kincsesláda, állat akar lenni, és nincs erő, mely erről lebeszélhetné” (*Zé'ami elmegy*; 416.). Ebben a világban (világunkban) a természeti és a művészi szép vagy nem létezik többé, vagy létezése — megfelelő tekintet, magatartás, elhivatottság híján — immár hozzáférhetetlen. A többszörös közvettség, a sokszoros távolság tényét példázzák azok az elbeszélések (például *A száműzött királynő*, *Christo morto*), amelyek a szépség elérhetősége ellenében azt állítják: a szépség ábrázolásának másolatait is csak a másolatok rekonstruált változatainak — egymásnak is ellentmondó — értelmezéseinek keresztül vehetjük egyáltalán szemügyre. . .

Egy madár fensége a modern szemlélő számára éppoly fölösleges és érthetetlen *körülmény*, mint a reneszánsz Krisztus-ábrázolások transzcendenciája: „a Kamo hófehér állandója, a város tengelye, a művész, aki nincs már, aki láthatatlan, aki nem kell senkinek (...) nincs értelme a fenségnek, amit hordasz” (*Kamovadás*; 18–19.); „mert szégyellte, hogy így történt, hogy itt van Krisztus, és a szó legszörnyűbb és legteljesebb értelmében árva, és itt van Krisztus, TÉNYLEG, de már nem kell senkinek — *eljárt felette az idő*, eljárt, és most búcsúzik, mert elhagyja ezt a földet” (*Christo morto*; 123.). A teremőr látószögében a műalkotás transzcendens sugalmait ugyancsak időszerűtlenségük erősíti föl; ezt a részt érdemes hosszabban idéznünk, példázandó Krasznahorkai prózanyelvének ismétlődések és közbevetések bonyolult összjátékán alapuló, kivételes erejét: „mindaz, amit ő, a milói Vénusz jelent, bármi is az, egy olyan mennyei világból származik, amelyik *nincsen már meg*, amelyet szétmorzszolt az idő, amely elporladt, semmivé lett univerzumnként niündörökre eltűnt a magas-

ból, mert az emberi világból eltűnt a magas, és itt maradt ő, ebből a magasabb rendből itt maradt ez a Vénusz, teljesen magára hagyatva (...) itt áll ugyan (...) de *nincs semmi értelme*, megváltozott a világ az elmúlt kétezer év alatt, eltűnt az embereknek az a közössége, amelyik miatt még nem volt hiábavaló, hogy ez a milói Vénusz bárhol is álljon, és jelezze, hogy van egy magasabb birodalom, mert ez a birodalom feloszlott, nyomtalanul eltűnt, és nem lehet érteni, hogy egy-egy itt maradt, kiásott törmeléke, darabja vajon mit is jelent, ma már (...) nincs fönt és nincs lent, csak egy világ van, itt középen, ahol élünk, ahol megy az egyes meg a négyes meg a hetes, és ahol áll a Louvre, és benne a Vénusz, ahogy egy megfejtethetetlen, rejtélyes, távoli pont-ra néz, csak áll ott, hol ide teszik, hol amoda, és csak áll ott, és fejét büszkén ebbe a titokzatos irányba tartja, és sugárzik, sugárzik a szépsége a semmibe, és senki nem érti, és senki nem érzi, mennyire fájdalmas látvány ez, egy világa vesztett isten, hatalmas, mérhetetlenül hatalmas — és még sincs semmije” (*Hova nézel*; 320–321.).

Vigasztalan komorságot említettünk. Pontosítanunk kell. Hiszen Rubljov *Szentháromságja* mégiscsak angyalokat *kelt életre*, ma is és bármikor: „és ránézett az angyalokra, és szinte azon nyomban összeroppant a látványtól, mert rögtön tudta, ahogy rájuk nézett, hogy ezek az angyalok igaziak” (*Gyilkos születik*; 174.); az itáliai tájak dicsérete pedig az önmagának elégséges természeti harmóniát magasztalja föl: „a Val di Chiana szeliden lefutó domboldalai, s a friss zöld általános uralma a tavaszi Toscana teljes birodalmán olyan békét és nyugalmat sugárzott, amelyből már nem hiányzott semmi, s amelyben már nem volt szükség arra sem, hogy valaki vagy valami tudomást vegyen róla” (*Il ritorno in Perugia*; 250.). S van a kötetnek még egy vonása, vonatkozása. Alkalmasint a leglényegesebb. *A lényeggel* legszorosabban összefüggő.

A Seiobo járt odalent egy talán sosem létezett szépségnek, szépségeszménynek állít emléket — eközben azonban maga lesz azzá, amit elgyászol, maga teremti meg, aminek hiányáról számot ad. Rögzíti a hiány tényét, de a rögzítés módja a veszteség pótlásának fontos lépésévé válik. Aranykori múltakba réved, ám — tisztában lévén a visszatekintő szubjektivitás esendőségével — nem naiv ábrándokat szövöget, hanem az aranykor (bármelyik kultúra bármelyik aranykora) bennünk s körülöttünk rejtőző *jelenvalóságára* figyelmeztet. Mintha a *teremtést* kívánná *restaurálni*: a nyelvi valóság, amelyet létrehoz, a könyvön kívüli világban is új fényviszonyokat teremt. Ez még akkor is így van (legalábbis szeretnénk, ha így lenne, lehetne), hogyha mindeköz-

ben rendre paradoxális helyzetben találja magát. Vissza-visszatérő motívuma ugyanis a kötetnek a szépség (a szentség) kimondhatatlanságának, leírhatatlanságának, elbeszélhetetlenségének tapasztalata. Ha kimondhatatlan, hogyan lehet elbeszélni? Ha leírhatatlan, miképp van mód irodalomba foglalni? Talán csak körülírás lehetséges — mellébeszélni annak tudatában, hogy *van* mi mellé beszélni? Meglehet. De a körülírás, ha ennyire következetes és alázatos alkotói munka eredménye, tévedhetetlen pontossággal mutat végül rá a körülírt minőségre.

Nyikolaj Bergyajev írja: „Az alkotásnak nincs szüksége igazolásra, maga igazolja az embert, az alkotás antropodicea. Ez az ember Istenhez fűződő viszonyának, az ember Istennek adott válaszáának a kérdése. A kultúrához, a kulturális ér-

tékekhez és a dolgokhoz való viszony problémája másodlagos és származtatott.” Krasznahorkai László kötetének s több elbeszéléseknek is van mottója — köztük lehetne ez is. Igaz ugyan, hogy a *Seiobo járt odalent* többnyire nem Istenről, hanem az isteniről, s még inkább a szépségről (elsősorban is a szépség emberen túli minőségéről) beszél. Végső soron azonban minden mondatával arról vall, hogy a szépség szent, mert a szentség: szép. Nem a legszebb, hanem az egyedül szép. *Akkor is, ha nincs.*

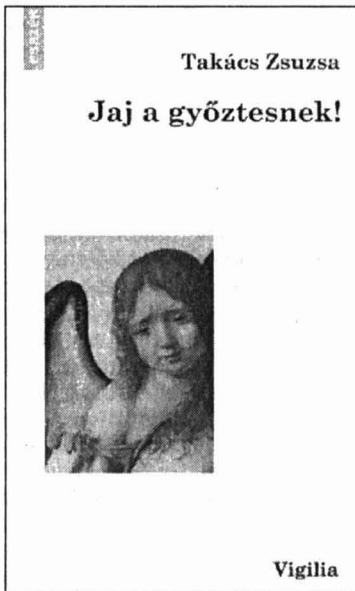
Hogy ezt elhithetni tudja: a hiteles művészi tett eredménye.

Ha ezt elhinni tudjuk: az olvasás jutalma, a megértés kegyelme. (*Magvető*, Budapest, 2008)

HALMAI TAMÁS

A Vigilia/Esszék sorozat legújabb kötete:

Takács Zsuzsa: Jaj a győztesnek!

„Úgy gondolom, a remény olyan, mint a hit, azaz: kegyelem, nem lehet kiérdemelni. Megkapni lehet vagy nem megkapni, de úgy kell élnünk, mintha volna reményünk. Holott nincs, többnyire csak tudunk róla, de nem részesülünk benne. Tehát valóban, leírom azt, ami nem Isten, de Isten megjelenik benne. Ez a legnehezebb feladat számomra is, mondanom sem kell. Olyan verseket kellene írnom, amelyekben szárnyain ott suhog a remény, holott én nem írtam bele a versbe, mert én süket vagyok. Én csak koszos, télvégi villamosokról írtam, és sötétségbe burkolózó arcokról.”

Takács Zsuzsa

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444; E-mail: vigilia@vigilia.hu

SOMMAIRE

- KARL RAHNER: La réponse du silence. Lettre à un ami
 DUMITRU STĂNILOAE: Jésus-Christ: lumière du monde et divinisateur de l'homme

De la confiance

Réponses de personnalités de la vie culturelle hongroise à l'enquête de Vigilia

- LÁSZLÓ RÓNAY: La revue Nyugat et Mihály Babits dans Vigilia
 ■ Poèmes de Csaba Fecske, András Oláh et Dezső Tandori
 PÉTER VASADI: Bloc-notes – Sur la prière

INHALT

- KARL RAHNER: Die Antwort der Stille. Brief an einen Freund
 DUMITRU STĂNILOAE: Jesus Christus: das Licht der Welt und der Vergöttlicher des Menschen

Über das Vertrauen

Antwort auf die Rundfrage der Vigilia von bedeutenden Persönlichkeiten aus dem ungarischen Kulturleben

- LÁSZLÓ RÓNAY: Die Zeitschrift Nyugat und Mihály Babits in der Vigilia
 ■ Gedichte von Csaba Fecske, András Oláh und Dezső Tandori
 PÉTER VASADI: Notizblätter – Über das Gebet

CONTENS

- KARL RAHNER: The Answer of Silence. A Letter to my Friend
 DUMITRU STĂNILOAE: Jesus Christ: the Light of the World and the Deification of Human Beings

About Trust

The Answers of Outstanding Hungarian Personalities to the Inquiry of Vigilia

- LÁSZLÓ RÓNAY: The Periodical Nyugat and Mihály Babits in the Vigilia
 ■ Poems by Csaba Fecske, András Oláh and Dezső Tandori
 PÉTER VASADI: Notes – About Prayer

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2009. évre 4.080,- Ft, fél évre 2.040,- Ft, negyed évre 1.020,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 60,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 380 Ft

VIGILIA

*Minden kedves Olvasónknak
áldott Karácsonyi Ünnepeket kívánunk!*

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Házasság – család
- Szent Pál évében
- Mezei Balázs, Johann Baptist Metz,
Johann Reikerstorfer tanulmánya
- Horkay Hörcher Ferenc, Kemény Katalin,
Tandori Dezső és Vasadi Péter írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9770042602005 08012